

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

CORCİ ZEYDAN'IN İSTANBUL'A SEYAHAT İSİMLİ
ESERİNDE MİMARİ VE SOSYAL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül Nur SEMİZ

İstanbul

Aralık-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

CORCİ ZEYDAN'IN İSTANBUL'A SEYAHAT İSİMLİ ESERİNDE
MİMARİ VE SOSYAL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül Nur SEMİZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul

Aralık-2023

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Üye Dr. Öğr. Üyesi Enver Emre ÖCAL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Corci Zeydan’ın İstanbul’a Seyahat İsimli Eserinde Mimari ve Sosyal Hayat**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Betül Nur SEMİZ

ÖN SÖZ

Yüksek Lisansa başladığımda hangi konuda tez yazacağıma dair herhangi bir fikrim yoktu. Sürekli konu araştırıp, okumalar yapıyordum. Emin olduğum tek şey arşiv belgelerini de barındıran bir eser ortaya çıkarmaktı. Muhterem Prof. Dr. Muhammed HARB Hocam vesilesi ile “Corci Zeydan İstanbul’a Seyahat” kitabı ile tanıştım. Kitabı okuyunca, bu kitabın içeriğindeki yola çıkarak bir tez hazırlama fikri doğdu. Çünkü seyyahın gözlemleri II. Meşrutiyet dönemini yansıtmakta fevkaladeydi. Ayrıca kendisinin İttihat Terakki yanlısı olması ilgi çekici bir husustu. Zeydan’ın gözlemlerinden yola çıkarak arşivler de tarama yapınca çok sayıda belgeler olduğunu gördüm. Bununla birlikte aynı dönemlerde İstanbul’a gelen seyyahların eserleri de karşıma çıktı. Danışman hocam sayın Abdullah TOK’un da onaylamasıyla bu tezi yazmaya karar verdim. Seyyahın gözlemlerini delillendirmek adına çok fazla sayıda arşiv belgesi okuyup, ayrıştırdım. Sonuç olarak böyle bir tez ortaya çıkmış oldu.

İlk olarak tezin her aşamasında bana destek veren, sunduğu özgürlük alanı ile birlikte her mailime, mesajıma dönen, sorularıma sabırla cevap veren danışman hocam sayın Abdullah TOK hocama şükranlarımı arz ederim. Bununla birlikte bu süre zarfında yardım aldığım, her başım sıkıştığında danıştığım Araş. Gör. Ali DEMİREL’e yardımları için çok teşekkür ederim. Tez süresince bana yardımlarını eksik etmeyen, tecrübelerinden çok faydalandığım, her daim bana sonsuz moral ve destek veren dostum Betül YALÇINKAYA’ya çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca bana her konuda destek veren, eğitimimi her zaman önceliğe koyup fedakârca yanımda olan sevgili anneme, babama, her zaman yanımda olan Ağabeyim Muhammed Ali, kardeşim Hamza ve candan kız kardeşim olan Emine’ye sonsuz sevgi ve hürmetle teşekkür ederim.

ÖZET
CORCİ ZEYDAN'IN İSTANBUL'A SEYAHAT İSİMLİ
ESERİNDE MİMARİ VE SOSYAL HAYAT

Betül Nur SEMİZ

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Aralık, 2023- 128 Sayfa

Bu çalışma; Batı'nın misyonerlik öğretileri çerçevesinde Arap bir oryantalist olarak yetişen Corci Zeydan'ın "İstanbul'a Seyahat" adlı seyahatnamesinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Çalışmamızda, bu eseri seçmemizin en temel nedeni Corci Zeydan'ın yetiştiği ortam ve mensup olduğu milli alt yapılarla birlikte II. Abdülhamid karşıtı olup İttihat ve Terakki yanlısı sergilediği tutumu olmuştur. Bu sebeple çalışmanın amacı Corci Zeydan'ın gözlemlerine dayanarak 1909 yılının İstanbul'unu oryantalist ve Batılı diğer ecnebi seyyahların gözlemleri ile karşılaştırmak ve 20. yy. başlarına girerken İstanbul'daki halkların sosyal-kültürel hayatını arşiv belgeleri ile ortaya çıkarmak ve Corci Zeydan'ın gözlemlerini delillendirmektir. Bu maksat doğrultusunda çalışmamız İstanbul'un mimari eserleri ve sosyal hayatı ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği ile birlikte konunun etraflıca ortaya konulabilmesi adına arşiv belgeleri, dönem kronikleri, yabancı seyahatnameler, dönem fotoğrafları ve çağdaş araştırmacıların çalışmaları kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda diğer seyyahlar ile karşılaştırıldığında ve arşiv belgeleri ile desteklendiğinde Corci Zeydan'ın gözlemlerinin o dönem İstanbul'unu doğru bir şekilde yansıttığı görülmüştür. Bununla birlikte birincil kaynaklar incelendiğinde Corci Zeydan'ın yukarıda zikrettiğimiz kişisel birikimleriyle iddia ettiği bazı gözlemlerinde objektif olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın nihayetinde II. Meşrutiyet döneminin başlangıcı olan 1909 yılı İstanbul'u ve bu dönemin getirdiği sosyal değişimler seyyahların gözlemleri, arşiv belgeleri ile ortaya çıkarılmış, çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Corci Zeydan, İstanbul, Osmanlı, Türk, Saray, Ahlak.

ABSTRACT

ARCHITECTURE AND SOCIAL LIFE IN CORCI ZEYDAN'S BOOK CALLED İSTANBUL'A SEYAHAT

Betül Nur SEMİZ

Master's Thesis, History and Civilisation Studies

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah TOK

December, 2023- 128 Pages

This study is based on the travelogue “İstanbul’a Seyahat” by Corci Zeydan, who grew up as an Arab Orientalist within the framework of the missionary teachings of the West. In our study, the main reason for choosing this work is the environment in which Corci Zeydan grew up and the national backgrounds to which he belonged, as well as his stance against Abdul Hamid II and in favour of the Committee of Union and Progress. For this reason, the aim of the study is to compare the Istanbul of 1909 with the observations of Orientalists and other foreign Western travellers based on Corci Zeydan’s observations; and to reveal the social and cultural life of people in Istanbul at the beginning of the 20th century through archival documents and to prove Corci Zeydan’s observations. For this purpose, our study is limited to the architectural monuments and social life of Istanbul. In the study, the technique of document analysis, one of the qualitative research methods, was used and it relied on archival documents, contemporary chronicles, foreign travelogues, contemporary photographs and the works of contemporary researchers to reveal the subject in detail. At the end of the study, Corci Zeydan's observations, when compared with other travellers and supported by archival documents, were found to be an accurate reflection of Istanbul at the time. However, when the primary sources were analysed, it was found that Corci Zeydan was not objective in some of his observations, which he claimed were based on his personal experiences mentioned above. At the end of the study, the Istanbul of 1909, the beginning of the Constitutional Monarchy II period, and the social changes brought about by this period were revealed through the observations of travellers and archival documents, and the study was concluded.

Keywords: Corci Zeydan, Istanbul, Ottoman, Turk, Palace, Ethics.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1.Tarihsel Bağlam İçerisinde Corci Zeydan'ın Hayatı ve Entelektüel Kariyeri (1861-1914).....	6
1.1.1.Corci Zeydan'ın Hayatı.....	6
1.1.2.Corci Zeydan'ın Kişiliği	8
1.1.3. <i>El-Hilal</i> Dergisi ve Corci Zeydan	9
1.1.4.Corci Zeydan'ın Eserleri	10

İKİNCİ BÖLÜM

CORCİ ZEYDAN'A GÖRE İSTANBUL VE MİMARİ ESERLER	15
2.1.İstanbul'un Coğrafi Konumu ve Bölgeleri.....	15
2.2.İstanbul'un Eserleri (Camiiler, Saraylar, Müzeler).....	19
2.2.1.Camiiler.....	19
2.2.1.1.Ayasofya.....	19

2.2.1.2.Kariye Camii	22
2.2.1.3.Süleymaniye Camii	24
2.2.1.4.Eyüp Camii.....	24
2.2.1.5.Sultan Ahmed Camii	26
2.2.2.Saraylar	29
2.2.2.1.Dolmabahçe Sarayı	29
2.2.2.2.Çırağan Sarayı	30
2.2.2.3.Yıldız Sarayı.....	32
2.2.2.4.Hükümet Sarayları.....	47
2.2.3.Müzeler	48
2.2.3.1.Osmanlı Müzesi (Arkeoloji Müzesi).....	48
2.2.3.2.Çinili Müze.....	50
2.2.3.3.Topkapı Sarayı	52
2.2.3.4.Yeniçeri Sergisi	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CORCİ ZEYDAN'A GÖRE İSTANBUL'DA SOSYAL HAYAT 68

3.1.İstanbul'da Bulunan Milletler	68
3.2. İstanbul'da Bulunan Milletlerin Meslekleri	75
3.2.1.Rumlar.....	75
3.2.2.Yahudiler.....	76
3.2.3.Ermeniler.....	77
3.2.4.Türkler.....	81
3.3.Türk Kadını	82
3.4.Yasaklar ve Düzenlemeler	94
3.5.Türk Ahlakı.....	99

SONUÇ	102
KAYNAKÇA	104
ÖZGEÇMİŞ	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Kağıthane Mesiresi, Sadabad.....	17
Şekil 2.2: Sultan Mehmed Reşad'ın Eyüp Cülus Yolu'nda Kılıç Kuşanma Merasimi (1909).....	25
Şekil 2.3: Sultan Ahmed Cami Kufi Yazı.....	28
Şekil 2.4: Sultan V. Mehmet Reşat'ın Meclis-i Mebusana Tahsis Edilen Çırağan Sarayını Ziyareti, (1909)	32
Şekil 2.5: Yıldız Sarayı, Güvercinlik.....	34
Şekil 2.6: Yıldız Sarayı'nda Has Bahçe, Hamid Havuzu.....	35
Şekil 2.7: Yıldız Sarayı, Küçük Mabeyn Köşkü.....	42
Şekil 2.8: Mefruşat-ı Hümayun İdaresinin Fil Dişlerini Londra Piyasasında Satması, (1910).....	45
Şekil 2.9: Çinili Müzenin İçinden Görünüşü, (1909)	52
Şekil 2.10: Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Girişi.....	56
Şekil 2.11: Topkapı Sarayı, Nadir Şah'ın Tahtı.....	57
Şekil 2.12: Aya İrini içindeki Zincir.....	64
Şekil 2.13 Aya İrini İçindeki Silahlar.....	65
Şekil 2.14: Askeri Müze İçerisindeki Balmumu Heykeller, (1913).....	67
Şekil 3.1: İstanbul Tatavla da (Şişli) Bulunan Bir Dükkânın Camekanında Yer Alan Rumca, Ermenice, Fransızca, Osmanlıca Yazılar, (1910).....	70
Şekil 3.2: Beyoğlu İstiklal Caddesi, (1910).....	74
Şekil 3.3: Galata ve Beyoğlu'nda Bulunan Bulgar Sütçüler.....	80
Şekil 3.4: Beyoğlu'nda Bir Moda Evi, (1910).....	87
Şekil 3.5: Müslüman Kadınların Tesettüre Uygun Olmayan Kıyafetlerle Gezmesi, (1904).....	89

Şekil 3.6: Kadınların Çarşı Pazarlarda Açık Gezmeleri, (1910).....	90
Şekil 3.7: Esir Ticareti'nin Yasaklanmasına Rağmen, Zenci Esir Satımı Yapılması.....	93
Şekil 3.8: Kadınların Cuma Günü Kağıthane ve Mesire Yerlerine Gitmelerinin Yasak Olduğunu Bildiren Belge.....	95
Şekil 3.9: Cami Çevrelerinde İçki Satışının Yasak Olması, (1853).....	97
Şekil 3.10: Divan Yolu'nda Arif'in Kırcaathanesi'nde Sergilenecek Oyun, (1898).....	99

KISALTMALAR LİSTESİ

C.	:Cilt
bs.	:Baskı
A.g.e.	:Adı geçen eser
vd.	:ve diğerleri
s.	:Sayfa
BOA	:T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri
TS. MA.E.	:Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
HR.SFR.04.	:Hariciye Nezareti Sofya Sefareti
Y.MRZ.d.	:Yıldız Maruzat Defterleri
DH.MUİ.	:Dahiliye Muhabberatı Umumiye Dairesi
MB.İ.	:Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri
A.} DVN.64.	:Sadaret Divan Kalemî Evrakı
AE. SABH.I.	:Ali Emiri Abdülhamid I
A.} MKT. DV.	:Sadaret Deavi Evrakı
DH.EUM.MH.	:Dahiliye Muhasebe Kalemî
MF.MKT.	:Maarif Nezareti Mektubi Kalemî

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Seyahat etmek, insanlığın var olduğu tarihten itibaren, insanın içinde bulunan fitri bir duygu olmuştur. Farklı yerler görmek, uzak bilinmedik ülkelere, memleketlere gitmek, farklı kültürler ve milletlerle karşılaşmak seyahat etmenin temelini oluşturan hususlar olmuştur.

Seyahat etmenin amaçları arasında, ticaret, diplomasi, misyonerlik gibi nedenler olduğu kadar, sadece gezip görmek, farklı kültürler tanımak isteği de yer almıştır. Gezip gördüklerini kaydetme özelliği önemli misyon üstlenen seyyahlar, karşılaştıkları durumları yazıya dökerek zamanları aşan, geçmiş kültürler ve toplumlar hakkında birincil kaynak olabilecek önemli kültürel eserler bırakmışlardır.

İstanbul, sahip olduğu coğrafya ile ticaretin önde gelen merkezi olması ayrıca doğu-batı arası geçiş kapısı olması nedeniyle her dönem ziyaretçi çeken, merak uyandıran bir şehir olmuştur. Hem Bizans dönemi ve hem Osmanlı döneminde sahip olduğu olanaklar seyyahların ilgisini çekmiştir.¹ Farklı dönemlerde yazılan seyahatnameler, İstanbul'un geçirdiği siyasi, kültürel, mimari ve sosyal değişimleri göz önüne sererek, İstanbul hakkında yapılan pek çok çalışmaya olanak vermiştir.

Bu seyahatnamelerden biri de bu çalışmanın esas konusu olan, Corci Zeydan'ın (1861-1914) "İstanbul'a Seyahat" adlı seyahatnamesidir. Kendisi 1909 yılında İstanbul'a seyahat ederek Osmanlı topraklarında birkaç hafta geçirmiştir. Bu süreçte İstanbul'un coğrafi konumu, tarihi eserleri, sosyal ve edebi yaşantısı ve siyasi durumunu ele alan bir seyahatname kaleme almıştır. Corci Zeydan, İstanbul'a seyahatini makaleler halinde *El Hilal Dergisi*'nde yayınlamıştır. Bu makaleler, Mısırlı Türkolog Muhammed Harb tarafından derlenip "Corci Zeydan İstanbul'a Seyahat" adlı kitaba dönüştürülmüştür. Bu eser; İstanbul, İstanbul'un mimari eserleri, İstanbul'da sosyal hayatı anlatmasının yanı sıra Türk edebiyatı, İstanbul basını, Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu ve siyasi hayatını anlatmıştır.

---

¹ Ayşe Kapucu Yavuz, Burak Hamza Eryiğit. "Seyahatnamelerde İstanbul", *International Mentality and Researcher Thinkers Journal*, C.54, S.7 (2022): 3645.

Kitap, ilk olarak Corci Zeydan'ın öz geçmişi ve eserleri hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra bu tezin ana konularından biri olan İstanbul ve İstanbul'un mimari yapılarını (saraylar, müzeler, camiiler) detaylı bir şekilde başlıklar halinde anlatmıştır. Yine çalışmamızın konusu olan sosyal hayat bölümünde, İstanbul'da mevcut bulunan halkları, Türk kadını ve Türklerin genel ahlakını başlıklar hakkında anlatarak gözlemlerini aktarmıştır.

Türk edebiyatını anlattığı bölümde, ilk olarak Türklerin kökeninden bahsetmiş, Osmanlı Türklerinin diğer Türklerden ayrı olup, farklı milletlerden evlenmeleri ve değişik milletlerin İstanbul'a gelmesiyle edebiyatlarının etkilendiğini ve kendilerine has bir edebiyat oluşturduklarını söylemiştir. Bu bölümde, Osmanlı Devleti'nin ünlü şairlerinden ve eserlerinden bahsetmekle birlikte, yaşadığı dönemin ünlü Türk edebiyatçılarından detaylıca bilgi vermiştir. Ayrıca "İstanbul'da Basın" başlığı altında Türkçe gazeteler, Arapça gazeteler ve diğer yabancı gazetelerle birlikte İstanbul'un kütüphanelerinden ve matbaalarından bahsetmiştir. İstanbul'da bulunan okullardan da bahseden Zeydan, okulların türleri, kademeleri ve yabancı okullardan bilgi vermiştir.

Eser'in son bölümü siyaset hakkındadır. Bu bölüme Osmanlı hükümetini anlatmakla başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle üstünde durmuş, bu cemiyetin üyelerini ismen detaylı bir şekilde anlatmıştır. Meclis-i Mebusan hakkında da bilgi veren Zeydan, meclis üyelerinin milliyetlerini ve meclisteki sayılarını belirtmiştir. Bu son bölümde siyaset ve ekonomi hakkında bilgi vermekle birlikte öznel yorumlarda da bulunmuştur. Corci Zeydan'ın bu seyahatnamesinin içeriği çok geniş olduğundan, biz çalışmamızı İstanbul'un mimari eserleri ve sosyal hayatı ile sınırlandırdık. Bu sebeple çalışmanın konusu, Corci Zeydan'ın 1909 yılında İstanbul'a gerçekleştirdiği seyahatinden hareketle İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimindeki İstanbul'un sosyo-kültürel hayatına, mimarisine ve siyasi konjonktürüne dair gözlemlerini kapsamaktadır. Bu çalışma ile Zeydan'ın, birçok farklı dini ve etnik unsuru barındıran İstanbul'daki gündelik yaşama, kültürel etkileşimlere, geleneksel ve modern mimariye dair gözlemleri tahlil edilmiştir. Böylece seküler dünya görüşüne sahip ve Batı yanlısı Corci Zeydan'ın İstanbul'a ait notlarından, gelenek ile modernite arasında kalan Osmanlı başkentinin 1909 yılına ait bir portresi ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, gazeteci, tarihçi, yazar ve seyyah gibi çok yönlü kişiliğe sahip olan entelektüel Corci Zeydan'ın gözlemlerinden yola çıkarak İttihat ve Terakki yönetimi altındaki İstanbul'u sosyal ve kültürel ortamını ortaya koymaktır. Corci

Zeydan, İstanbul'u Allah'ın özel olarak yarattığı yeryüzünde eşi ve benzeri olmayan yer olarak tanımlamıştır. İstanbul'un tarihini, konumunu ve eserlerinin üzerinde ayrıca durmuştur. Sosyal yaşantının yanı sıra İstanbul'un konumu ve eserleri de Corci Zeydan gözünden değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu çalışma ile, Osmanlı İstanbul'unun sosyo-kültürel değerlerini ve mimari özelliklerini analiz etmek hedeflenmiştir.

Çalışmaya özgün değer katan en önemli husus, son dönem Osmanlı İstanbul'unun kültürel yapısı ve özellikle mimari yapılarının ele alınması olmuştur. Bu manada temel kaynaklar incelendiğinde 1909 yılının İstanbul'unun mimari eserler ön plana alınarak çalışılmadığı anlaşılmıştır. Literatürdeki bu boşluğu tespitimizle birlikte Corci Zeydan'ın *İstanbul'a Seyahat* isimli seyahatnamesinin de söz konusu alandaki boşluğu dolduracağına şüphe yoktur. Hatta son dönem İstanbul'unun gündelik hayatının ve mimari yapılarının detaylı analizini içermesi hasebiyle bu tez, İstanbul özelinde örnek bir mikro tarih çalışmasını teşkil edecektir.

Zeydan'ın İstanbul'a girişi de dönemsel olarak farklı bir tarihsel vaka ve vahaya denk gelmektedir. Zira Sultan II. Abdülhamid, Genç Osmanlılar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi hareketleri desteklemesi sebebiyle Corci Zeydan'ın Osmanlı topraklarına girmesini yasaklamıştır. İttihat ve Terakki başarılı olup 26 Nisan 1909 yılında Sultanı tahttan indirdikten sonra Zeydan, İstanbul'a gelerek İttihat ve Terakki üyeleri ile tanışmış, devletin siyasi, sosyal ve kültürel hayatına dair gözlemlerini yazmıştır. Zeydan'ın gözlemlerinden hareketle bu tezde İstanbul'un mimari yapıları camiler, müzeler saraylar özellikle Yıldız Sarayı, Corci Zeydan gözünden değerlendirilmiş ve o döneme ait fotoğraflar da çalışma içerisinde yer almıştır. İstanbul'da yaşayan milletler, Türk kadını, Türk aile yapısı, genel ahlak, dönemin kültürel yapısı incelenmiş ve arşiv belgeleriyle zenginleştirilmiştir. Bu bağlamda;

1. Corci Zeydan gözünden İstanbul'un mimari eserleri (saraylar, müzeler, camiler) nasıldır?
2. Corci Zeydan gözünden 1909 yılında İstanbul'da sosyal hayat nasıldır? Sorularına cevap aranmıştır.

Birinci soruya cevap bulmak için, mimari eserler Corci Zeydan'ın bakış açısıyla incelenerek, arşiv belgeleri ve söz konusu döneme ait fotoğrafların karşılaştırılmasıyla seyyahın gözlemlerinin tutarlılığı değerlendirilmiştir.

İkinci soruya cevap bulmak için 1909 yılında İstanbul'daki sosyal hayatın genel özelliklerini ortaya koymak açısından Corci Zeydan'ın seyahati ile o dönemde İstanbul'a gelen Batılı seyyahların gözlemleri birlikte incelenerek, farklı şahısların sosyal yaşantıya dair gözlemleri mukayese edilmiştir.

Bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği uygulanmıştır. Bununla beraber çalışma, bu döneme ait İstanbul fotoğrafları ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden elde edilen belgelerle de içerik anlamında zenginleştirilmiştir.

Yapılan incelemelerde bu alanda birkaç çalışmaya denk gelinmiştir. Bu çalışmalar; *“Batı Seyahatnamelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında (1900- 1923) Osmanlı Toplumunda Aile Kültürü ve Eğitim”* adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Batılı seyyahların (gezinlerin) 20. yüzyılın başlarında (1900-1923) Osmanlı toplumunda aile kültürü ve eğitimine ilişkin gözlemleri yer almaktadır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak Osmanlı'nın aile yapısı merkeze alınmıştır.

“İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'e Göre Osmanlı'da Gündelik Hayat” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmada 19. ve 20. yy.'da Osmanlı topraklarına seyahat eden İngiliz kadın seyyahların, Osmanlı toplumuna dair gözlemleri yer almıştır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak Türk kadınına ve Osmanlı geleneklerine yer verilmiştir.

“Fransız seyahatnamelerine göre 19.yüzyılda Osmanlı Toplumunda Dini Yaşam” adlı yüksek lisans tezidir. 19. yüzyılda yazılan Fransız seyahatnamelerinden yola çıkarak Osmanlı toplumundaki dini yaşantıyı ele alan bu çalışmada Türklerin ve Gayrimüslim olan azınlıkların dini hayat ve yaşantısı anlatılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı topraklarındaki dini yaşam merkeze alınmıştır.

“İttihat Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada İttihat Terakki partisinin yapısı ve fikirleri hakkında genel bir çalışma ortaya konmuştur.

“Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı” adlı doktora tezidir. Bu çalışmada Corci Zeydan'ın hayatı, kişiliği, eserleri ve romanları üzerine bilgi verilmiştir. Bu çalışma Corci Zeydan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi aldığımız çalışmadır.

“19.yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul” adlı kitaptır. Bu çalışma da 19.yy sonu 20.yy başı arasındaki Osmanlı başkentinin yapısındaki dönüşümler incelenerek, mimari yapısı hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. İstanbul’un mimari yapıları hakkında genel bilgi verilse de Yıldız sarayı hakkında detaylı bilgi yer almamaktadır.

“Alman Seyyahların Gözüyle İstanbul’da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Alman seyyahların gözünden İstanbul’un sosyal hayatı incelenmiştir. Fakat İstanbul’un sarayları, müzeleri hakkında bilgi yoktur.

“Corci Zeydan’ın İslam Medeniyeti Tasavvuru (İslam Medeniyeti Tarihi Kitabı Bağlamında)” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Corci Zeydan’ın İslam Medeniyeti Tasavvuruyla birlikte Türkler hakkında genel değerlendirmesi mevcuttur.

“Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Osmanlı Basınında İttihat ve Terakki Gazetesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada İttihat Terakki yönetiminin basına yansımaları ele alınmıştır. İttihat Terakki dönemindeki gazete ve dergilerden bahsetmiştir. Bu bağlamda sosyal kültürel hayatın basına yansımaları açısından faydaladığımız bir çalışmadır.

İlber Ortaylı’nın yazmış olduğu “İstanbul’dan Sayfalar” adlı kitap ise özellikle İstanbul’un tarihi ve coğrafi yapısı ile bilgi aldığımız eserlerden biridir.

Başvurduğumuz çalışmaların yanı sıra özellikle yukarıda bahsi geçen seyahatnameler genelde Batı gözüyle anlatılmıştır. Batılı Seyyahlar Müslüman Doğu topraklarına yabancıdır. Genel olarak oryantalist bakış açısıyla Osmanlı toplumunu değerlendirmişlerdir. Bizim çalışmamız da ele alacağımız seyahatname ise Osmanlı yönetiminde yaşamış, Müslüman topraklardan gelmiş Hristiyan asıllı, laik Corci Zeydan tarafından ele alınmıştır. Yaşadığı topraklar, geldiği coğrafya, İttihat terakki yanlısı ve laik düşüncede olması açısından Batılı seyyahlardan ayrılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yapacağımız çalışma alanında ilktir ve literatürdeki boşluğu dolduracaktır.

1.1.Tarihsel Bağlam İçerisinde Corci Zeydan'ın Hayatı ve Entelektüel Kariyeri (1861-1914)

1.1.1.Corci Zeydan'ın Hayatı

Corci Zeydan 14 Aralık 1861 yılında Beyrut'ta Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. İlk öğrenimini de Beyrut'ta Şevvam, Muallim Zâhir ve İlyas Huri medreselerinde görmüştür. Yoksul bir aileye sahip olduğu için ufak yaşlarda ayakkabıcılığı öğrenmiş, babasının lokantasında çalışmıştır.²

1881 yılında Beyrut Amerikan Kolejinde tıp eğitimi okumaya karar vermiştir. Bu kararı almasında Beyrut Amerikan Koleji öğrencilerine özenmesi ve doktorluğun yüksek para getirmesi etkili olmuştur. Zeydan, iki buçuk ay çalışma ile tıp fakültesini kazanmıştır. Zeydan'ın tıp fakültesindeki ilk yılında, derslerinde gösterdiği azim ve başarı sebebiyle takdir belgesi almıştır. İkinci yılda ise, fakültede, evrim teorisi ile ilgili tartışmalar yaşanmış ve bunun sonucunda gruplaşmalar meydana gelmiştir. Bir grup evrim taraftarı olurken diğer grup karşı çıkmıştır. Fakültenin hocalarından olan Edward R. Lewis, evrim teorisini onaylaması sebebiyle okuldan uzaklaştırılınca Zeydan'ın da aralarında bulunduğu bir grup öğrenci bu olayı protesto etmiş, ardından protestoya katılan tüm öğrenciler okuldan uzaklaştırılmıştır. Bu öğrencilerin hiçbirisi okula geri dönememiş, bir kısmı ise yarım kalan tıp öğrenimlerini başka yerde tamamlamıştır. Zeydan'ın imkânı buna yetmediği için tıp derslerine tek başına devam etmiştir. Bu sırada birkaç arkadaşı ile sınavlara girerek eczacılık diploması almıştır.

Yarım kalan tıp öğrenimini tamamlamak isteyen Zeydan, 1883 yılında Mısır'a gitmiş ve Kahire'de bulunan El-Kasru'l-'Aynî' Tıp Okulu'na kaydını yaptırmıştır. Fakat yaşadığı maddi imkânsızlık ve tıp öğreniminin meşakkatli olması karar değiştirmesine neden olmuştur. Bu sıralarda, Mısır'da günlük yayın yapan '*Ez Zamân*' gazetesinden kendisine editörlük teklifi gelmiş ve Zeydan bu teklifi kabul etmiştir. Bir süre *Ez-Zaman'da* çalışan Zeydan, gazetenin kapatılacağını anlayınca görevinden istifa

---

² Ömer Kırbızlı, "Corci Zeydan'ın İslam Medeniyeti Tasavvuru (İslam Medeniyeti Tarihi Kitabı Bağlamında)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü,2016), 5.

etmiştir.³ Aynı yıl içinde Sudan'a İngiliz vali Charles Gordon'u kurtarmak için giden İngiliz birliklerine tercüman olarak katılmıştır.⁴

Sudan'a gelmesinin en önemli sebebi maddi ihtiyaçlarıdır. Fakat burada geçirdiği on ay boyunca savaşın acımasız yüzüne şahit olmuştur. Mısır'a döndüğünde, İngilizler tarafından kendisi görevindeki üstün hizmetlerinden dolayı madalya ve nişan ile ödüllendirilmiştir.⁵ İngilizlere karşı gösterdiği bu sadakatten dolayı rahat bir şekilde İngiltere'ye seyahat edebilmiş ve Avrupa oryantalizmine yakından şahit olmuştur.⁶ Avrupa'ya gerçekleştirdiği bu ilk yolculuğunda, meşhur müze ve kütüphaneleri gezme ve ilim çevresinden önemli kişilerle tanışma fırsatı yakalamıştır.

Corci Zeydan, 1912 yılında Avrupa'ya gerçekleştirdiği ikinci seyahatinde ise Fransa, İngiltere ve İsviçre'ye gitmiş ve yazın tamamına yakını bu ülkelerde geçirmiştir. Bu seyahatinde Batı kültür ve medeniyetini oluşturan temel dinamikleri analiz etmeye çalışmıştır.⁷ Daha sonra Mısır'a geri dönmüş çeşitli gazetelerde çalışmış ve bir müddet Arapça öğretmenliği yapmıştır. 1891 senesinde Kahire'ye gelerek *Dāru'l-Me'ārif* adlı yayınevini kurucusu olan Necīb Metrī ile ortaklık kurmuştur. 1892 yılında ortaklıktan ayrılarak yayınevini sahibi olmuş ve adını da *El-Hilal* olarak değiştirmiştir.⁸

---

³ Feyzettin Ekşi, "Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı" (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü,2015), 24

⁴ Kırbızlı, *Corci Zeydan'ın İslam Medeniyeti Tasavvuru*,5.

⁵ Ekşi, *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı*, 25.

⁶ Ali Osman Kırallı, "Corci Zeydan'ın 'Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşiler" Adlı Romanının Türkçe Çeviri Metinlerinin Eşdeğerlik Yaklaşımları Açısından İncelenmesi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,2021), 52.

⁷ Ekşi, *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı*, 25.

⁸ Kırallı, *Corci Zeydan'ın Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşiler Adlı Romanının Türkçe Çeviri Metinlerinin Eşdeğerlik Yaklaşımları Açısından İncelenmesi*,53.

1.1.2. Corci Zeydan'ın Kişiliği

Zeydan, dindar bir kişiliğe sahip olmamıştır. Dini anlamda aldığı eğitim Kolejde aldığı kısa süreli eğitimden ibaret olmuştur. Protestan misyonerler tarafından kurulan okulda bütün öğrencilerin bazı Protestan ayinlerini öğrenmesi ve uygulaması zorunlu kılınmıştır. Buna rağmen Zeydan bu uygulamaya karşı çıkmadığı gibi, kendi Ortodoks mezhebinden de vazgeçip Protestanlığa geçmemiştir. Bilimi genellikle dinin önüne koymuş, dini inanç ve ritüellerde daima orta bir yol izlemiştir. Zeydan, her ne kadar evrim teorisine destek verse de Tanrı inancını koruyarak, O'nu evrenin yaratıcısı olarak görmüştür.⁹

Batı medeniyetinin yaşadığı dönem üzerindeki tahakkümü Zeydan'ı derinden etkilemiştir. Batıda eğitim alan Osmanlı aydınlarının Batıcılık ve milliyetçilik arasında yaşadıkları çelişki Zeydan'da da görülmüştür. Batılılaşmayı desteklemekle birlikte geleneksel değerlere bağlı kalmayı savunan doğulu aydın örneklerinden biri olmuştur.¹⁰

Politikaya girmeyerek edebiyatla ilgilenen Zeydan, bu yönde eserler vermeye çalışmıştır. Eserlerinde genellikle Arap kültürü ve tarihi üzerinde durmuştur. Arapların tarih kültür ve ortak dil birliğini ortaya çıkaran eserleriyle dinsel farklılıkları kenara koyarak milli bir bilinç ortaya koymayı amaçlamıştır. İttihat ve Terakki Partisi devlet yönetimine gelene kadar siyasi konulara girmeyen Zeydan, İttihat ve Terakki'nin devletin başına geçmesiyle birlikte yeni iktidarı destekleyen yazılar kaleme almış ve siyasi konular dahil olmak üzere pek çok makalesini el-Hilâl'de yayınlamıştır.

1909 yılında, II. Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde İstanbul'a seyahat etmiş, İstanbul'daki kütüphaneleri ve tarihî eserleri ziyaret etmiştir.¹¹

---

⁹ Ekşi, *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı*,37.

¹⁰ Kırbızlı, *Corci Zeydan'ın İslam Medeniyeti Tasavvuru (İslam Medeniyeti Tarihi Kitabı Bağlamında)*,6.

¹¹ Ekşi, *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı*, 25-26.

Corci Zeydan, İttihat Terakki yanlısı olmakla birlikte II. Abdülhamid karşıtıdır.¹² Muhammed Harb, Corci Zeydan'ın Sultan Abdülhamid'e niçin karşı olduğunu şöyle açıklamaktadır:

*II. Sultan Abdülhamid, bir yandan batı aydınlanmasına dair olan fikirleri, diğer yandan sultana karşı olan “İttihad ve Terakki” ve “Jön Türkler” hareketi gibi hareketleri desteklemesi sebebiyle Corci Zeydan'a karşı açık bir tavır ortaya koymuştur. Bu sebeple Corci Zeydan'ın Osmanlı topraklarına girmesi yasaklanmıştır. Jön Türkler hareketi başarılı olup, sultanın tahttan indirilerek İttihad ve Terakki hükümeti iş başına geldikten sonradır ki Corci Zeydan İstanbul'a gelmiş ve orada inkılâbı yöneten ihtilâlcilerle buluşmuştur.*¹³

İstanbul'a seyahatinde müzeleri ve eserleri gezmesinin yanı sıra 1909 yılının İstanbul toplumu hakkında da detaylı bilgiler vermiştir. İstanbul'un sosyal ve kültürel ortamını, o dönemki edebi durumunu, siyasi hayatını makalelerle okuyucuya aktarmıştır. Nitekim bu teze konu olan seyahatname, bahsi geçen makalelerin Muhammed Harb tarafından derlendiği '*İstanbul'a Seyahat*' adlı kitaptır.

1.1.3.El-Hilal Dergisi ve Corci Zeydan

Bilim, edebiyat ve tarih konularında yayın yapan *El-Hilal* dergisinin ilk sayısı 1892'de Mısır'ın Kahire şehrinde basılmıştır. Yayın hayatının ilk zamanlarında 1- Meşhur Hadiseler ve Ünlü Kişiler, 2- Romanlar, 3- Makaleler, 4- Ayın Olayı (Dünyanın farklı bölgelerinde bir önceki ayda cereyan eden önemli olaylar), 5- Haberler ve Tenkitlerden Seçmeler olmak üzere beş bölümden oluşmuştur.

---

¹² Corci Zeydan'ın II. Abdülhamid'e karşı olan bu tutumu dönem şartları içerisinde Osmanlı aydınlarında da görülmektedir. II. Abdülhamid'e karşı olan bu muhalif tutum İslami camia içerisinde de kendine yer bulmuştur. Bu isimler arasında Mehmet Akif Ersoy, Elmalılı Hamdi Efendi, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi gibi isimler sayılabilir. İbrahim Halil Ozan- Mehmet Salih Arı. “II. Abdülhamid ve İslamcılar; Muhalefet, Yanılgı ve Pişmanlıklar”. *Van İlahiyat Dergisi* C.8, S.13, (2020), 13-16

¹³ Corci Zeydan, *İstanbul'a Seyahat (Asitane 1909)*, Hazırlayan: Muhammed Harb, Çeviren: Mustafa Özcan, (İstanbul: Ark Kitapları, 2012),10.

El-Hilal'in başlangıçta idaresi, resmi yazışmaları ve yazıların hazırlanması gibi sorumlulukları Zeydan'a ait olmuş, fakat bir süre sonra derginin yönetimini kardeşi Mitrî'ye devretmiştir. Zeydan, edebiyat, dil ve tarih alanında yazdığı romanları ve makaleleri bölümler halinde *El-Hilal* dergisinde yayınlamıştır. Dergide yayınladığı bu eserleri daha sonra kitap haline getirmiş hem bu kitapları hem *El Hilal* dergisini satmak için kitap satışı yapan yerler açmıştır. Zeydan bu girişimiyle adını, Arap dünyası ve Arap birliği hakkındaki düşüncelerini ve dergisini geniş halk kitlelerine duyurmuştur. Zeydan, en büyük hedeflerinden biri olan Arap birliği ve Arap reform hareketinin başarılı olması için Müslim ve Gayrimüslim guruplar arasında daima uzlaşma hareketi içinde olmuş ve dergisinde farklı gurupların çeşitli konular hakkındaki fikirlerini yayınlamıştır.

El Hilal dergisi Arap yazılı basınının en köklü ve uzun dergilerinden biri olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden birisi derginin sadece edebiyat alanına yönelik olmayıp bilim, felsefe, tarih, siyaset, ekonomi alanlarında da makaleler yayınlamış olmasıdır. *El Hilal* dergisi, Corci Zeydan hayatta iken, Ortadoğu'da en çok okunan dergi olmuş, yayın hayatının altıncı senesinde ise Hindistan, Çin, Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Zanzibar ülkelerine dahi ulaşmış ve okunmuştur.¹⁴

1.1.4. Corci Zeydan'ın Eserleri

Tarih Alanında Eserleri;

1. *Tarihu'l-mışri'l-ħadis mine'l-fethi'l-İslami ile'l-an (1889)*, (*Modern Mısır Tarihi*): Zeydan'ın tarihi alanda yazdığı ilk eserdir. Bu eserde Firavunların tarihi, Müslümanların Mısır'ı fethetmesi ve 19. yüzyılın son dönemine kadar olan tarihi ele alınmıştır.
2. *Tarihu'l-masuniyyeti'l-'am (1889)*, (*Genel Mason Tarihi*): Masonluğun tarihi ve yayılışı hakkında bilgi veren bir eserdir.
3. *Et-Tarihu'l-'amm munzu'l-halika ile'l-an (1890)*: Asya ve Afrika'nın tarihi ile ülkelerin kısa tarihi ele alınmıştır.

---

¹⁴ Ekşi, *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı*, 28-32.

4. *Tarihu'l-inciltira munzu neş'etiha ila hazihi'l-eyyam (1899), (İngiltere Tarihi)*: Bu romanda, İngiltere tarihi ve İngiliz Kralları ele alınmış, ayrıca Selâhaddin Eyyübi ile batılı ülkelerin yaptığı savaşlar yapıldığı savaşlar konu edilmiştir.

5. *Tarihu'l-Yunan ve'r-Ruman (1898), (Yunan ve Rum Tarihi)*:1899'da basılan bu eserde Avrupa medeniyetlerinden Yunan ve Roma tarihi ve medeniyeti konu edilmiştir.

6. *Tarihu't-temedduni'l-İslami (1902-1906), (İslam Medeniyet Tarihi)*: Bu eser İslam tarihi ve İslam medeniyetlerini konu edinmiştir. İslamiyet öncesi Arapların durumu, İslam tebliğinin başlangıcı, Hz. Peygamberin yaşadığı sorunlar, Halifeler dönemi, Emevî ve Abbas devletleri ve bu devletlerin idari yönetimi, hukuk yapısı gibi konular ele alınmıştır. İslam devletlerinin idari sistemi detaylıca işlenmiştir. Bu eserin ilk cildi 1902 yılında Hilal matbaasında basılmış olup, beş ciltten oluşmaktadır. Ayrıca Zeydan'ın en çok eleştirilen alan eseridir. Bu eser ilk kez ünlü alim Şibli en-Numani (1857-1914) tarafından eleştirilmiştir

7. *Tarihu'l-'Arab kable'l-İslam (1908), (İslam'dan Önce Arap Tarihi)*: Bu eserde Arap ırkının kökeni konu edilmiştir. Arapların İslamiyet'in doğuşuna kadar olan zamanı ele alınmış bu süreçte kurdukları medeniyetler, gelenekler ve edebiyatları işlenmiştir.

8. *Tarihu'l-ensabu'l-'arabi'l-ıudema' (1906), (Eski Arapların Soyları Tarihi)*: Zeydan'ın vefatından sonra basılan bir eserdir. Arapların soyu ve tarihi ile ilgili bilgiler verir. Araplarda totemizm inancının var olmadığını ispat etmeye çalışan bir eserdir.

9. *Tabakatu'l-umem evi's-sela'ilü'l beşeriyye (1912)*: Genel milletler ve onların soylarını anlatan bir eserdir.

10. *Aca'ibu'l-halk (1912)*: Bu eserde dünyada dikkat çekici ve nadir görülen olaylar ele alınmıştır. ¹⁵

Romanları;

1. *El-Memlûku's-şârid (1891)*: Zeydan bu eseri roman türünde yazmıştır. 19.yüzyıl da Suriye ve Mısırda yaşanan olaylar ele alınmıştır.

---

¹⁵ Kıralli, *Corci Zeydan'ın 'Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşiler' Adlı Romanının Türkçe Çeviri Metinlerinin Eşdeğerlik Yaklaşımları Açısından İncelenmesi*, 54-55.

2. *Esiru'l-Mutemehdi (1892)*: Roman, Mısır'da gerçekleşen Urâbî İsyanı ve Sudan'da gerçekleşen Mehdi İsyanıdaki olayları ve dış devletlerin bu isyanlardaki rolünü konu almıştır.
3. *İstibdâdu'l-Memâlik (1893)*: Roman, 17.yüzyıl'da Mısır'da hüküm süren Memlûklü yöneticiler ile Suriyeli emirlerin halk üzerinde yaptıkları baskı anlatılmakla birlikte ayrıca Rusya ve Osmanlı arasındaki savaş konu edinilmiştir
4. *Cihadu'l-Muhibbîn (1893)*: Roman, aşık olan insanların yaşadıkları durumlar hakkında yazılmıştır.
5. *Armanusetu'l-Misriyye (1896)*: Roman, Mısırın 640 yılında Amr b. As tarafından fethedilmesi, Romalıların ve Kıptilerin bu dönemdeki durumları konu almıştır.
6. *Fetatu Gassan (1897-1898)*: Bu romanda Arap toplumunun İslam dini öncesi ve sonrası durumları konu alınmıştır.
7. *Azra' u Kureyş (1899)*: Roman, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerini ve bu dönemdeki siyasi karışıklıkları konu almıştır.
8. *17 Ramazan (1900)*: Hz. Ali'nin şehit edilmesi, hilafetin Emevîlere geçmesi ve Hariciler konu alınmıştır.
9. *Gadetu Kerbela (1901)*: Roman, Kerbela olayını, Halife Yezid b. Muaviye'nin hilafetini ve o dönemdeki karışıklıkları konu almıştır.
10. *El- Haccac b. Yûsuf (1902)*: Roman, Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan dönemini konu almıştır.
11. *Fethu'l-Endelus (1903)*: Roman, Tarık b. Ziyad tarafından İspanya'nın fethedilmesini ve fetihden önceki genel durumunu konu edinmiştir.
12. *Şarl ve Abdurrahmân (1904)*: Roman, Müslüman olan Arapların Avrupa'da gerçekleştirdiği fetihlerde neden başarısız olduğunun sebeplerini anlatmıştır.
13. *Ebu Müslim el-Horasani (1905)*: Roman, Abbasi ve Emevî Devletlerinde gerçekleşen siyasi olaylar hakkında yazılmıştır.
14. *El- 'Abbase uhtu'r-Reşid (1906)*; Roman, Abbasi Devletinin refah seviyesi ve sahip olduğu medeniyet hakkında yazılmıştır.
15. *El-Emin ve'l-Me'mun (1907)*; Roman, Abbasi Halifesi Harun Reşid'in ölümünden sonraki olayları konu edinmiştir.

16. *Arusu Fergane (1908)*; Romanda, Halife Mu'tasım Billah dönemindeki Abbasi Devleti anlatılmakla birlikte, İranlılar ve Bizanslılar hakkında da konular işlenmiştir.

17. *Ahmed b. Tolun (1909)*; Roman, Mısır da Ahmed b. Tolun dönemini anlatmıştır.

18. *Abdurrahmân en-Nasır (1910)*; Romanda, Endülüs Emevî halifesi Abdurrahmân en-Nâsır dönemi anlatılmıştır.

19. *El-İnkılabu'l-Osmâni (1911)*, Romanda, II. Abdülhamid dönemi, İttihat ve Terakki Partisi'nin gizli faaliyetleri ve ikinci meşrutiyete zemin hazırlayan süreç anlatılmıştır.

20. *Fetatu'l-Kayravan (1912)*; Roman, Fatımiler Devletini ele almıştır.

21. *Salahuddin el-Eyyubi (1913)*; Roman Fatimiler tarafından yönetilen Mısır'ın Selahaddin Eyyubi tarafından alınışı ve Haşhaşiler hakkında yazılmıştır.

22. *Şeceretu'd-dürr (1914)*; Roman, Eyyubi Sultanı Necmeddin Salih'in ölümünden sonra eşi Şeceretu'd-Dürr'ün Mısır Melike'si olması ve İslam tarihinde ilk kez ülke yönetiminin başına geçen bir kadının oluşturduğu etki anlatılmıştır.¹⁶

Biyografi Eserleri;

1. *Tarihu teracimi meşahiri's-şark fi'l-karni't-tasi'a'aşer (1902-1903,1911)*, (*Doğu Meşhurlarının Biyografi Tarihi*) :Bu eser 2 cilt olup, Arap alemindeki meşhur şahısları ve eserlerini konu almıştır.

2. *Rihletu Corci Zeydan ila urubba (1912)*: Zeydan bu eserinde Avrupa'ya yaptığı seyahatları anlatmıştır.

3. *Bunatu'n-nahdati'l-'Arabiyye*: Bu eserinde Zeydan, Arap kalkınma liderleriyle alakalı bir makale yazmış ve bu makale *El-Hilal* dergisinin 72. sayısında yayınlanmıştır.

Dil ve Edebiyat Alanındaki Eserleri;

1. *El-Elfazu'l 'Arabiyye ve'l-felsefetu'l-lugaviyye (1886)*, (*Arapça Kelimeler ve Dil Felsefesi*): Bu eser Corci Zeydan'ın ilk eseridir. Arap dili ve kökeni hakkında bilgiler verir.

2. *Tarihu'l-lugati'l-'Arabiyye (1904)*, (*Arap Dili Tarihi*): Bu eser, Arap dilinin tarihi süreç içindeki değişimlerini konu almıştır.

---

¹⁶ Ekşi, *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı*,41-46.

3. *Tarihu'l-adabi'l-lugati'l-'Arabiyye (1911), (Arap Dili Edebiyatları Tarihi):* Bu eser, İslamiyet önceki Arap edebiyatı ile Emevi Devleti dönemi Arap edebiyatını konu almıştır.¹⁷

Sosyal Konular Alanındaki Eserleri;

Ṭabaqatu'l- umem evi's-sela'ilu'l-beşeriyye (1912), (Milletlerin Biyografileri veya İnsanlığın Soyu): Bu eser, insan türünün ortaya çıktığı ilk dönemi, insanlığın ırklara ayrılışı, göçleri ve her ırkın kendine özel kültürel, dinsel ve fiziksel özelliklerini konu almıştır.¹⁸

---

¹⁷ Kıralli, *Corci Zeydan'ın Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşiler' Adlı Romanının Türkçe Çeviri Metinlerinin Eşdeğerlik Yaklaşımları Açısından İncelenmesi*, 55-57.

¹⁸ Ekşi, *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan'ın Romancılığı*, 53.

İKİNCİ BÖLÜM

CORCİ ZEYDAN'A GÖRE İSTANBUL VE MİMARİ ESERLER

2.1.İstanbul'un Coğrafi Konumu ve Bölgeleri

Corci Zeydan, seyahatnamesine İstanbul'un coğrafi konumunu anlatarak başlamıştır. İstanbul'un Arap terminolojisinde Rum şehri olarak bilindiğini belirterek, tarihte bu şehrin Doğu Roma'nın başkenti olduğunu ifade etmiştir. İstanbul'un coğrafi konumunun eşsizliğini; *“Allah bu şehri özel olarak öylesine doğal bir yerde yaratmıştır ki, yer kürede bir benzeri yoktur. Çünkü konumu iki deniz ve iki kıta arasındadır. Boğazlar ona ulaşmayı önlemekte ve korumaktadır.”* sözleri ile dile getirmiştir.

İstanbul'u üç bölüme ayıran Zeydan, bu bölümlerin İstanbul, Beyoğlu (Pera) ve Üsküdar olduğunu belirterek her bölgenin üzerinde durup bilgi vermiştir. Anlatımına ilk olarak Pera'dan başlamıştır. Pera'nın (Beyoğlu) İstanbul'un fethi sırasında yabancılardan oluştuğunu ve günümüzde de (1909) hala sıklıkla yabancıların oturduğu bir bölge olduğunu ifade etmiştir.¹⁹ İlber Ortaylı da Beyoğlu'nun İstanbul'un fethinden önce Cenevizlilerin kolonisi olduğunu ve Cenova aristokrasisinden zengin tüccar ailelerin bu bölgede yaşadıklarını belirtmiştir.²⁰ XV. yüzyılda Galata ve Beyoğlu'na içinde Gayrimüslim nüfusun yoğunluğundan dolayı 'Kafiristan' denilmiştir. XVI. yüzyılda Türklerin de bu bölgeye yerleşmesiyle, kilise ve havraların yanında mescitler inşa edilmiştir. Fakat Gayrimüslim yoğunluğu her zaman devam etmiştir.²¹ Fetihden önce de sonra da Beyoğlu (Pera) bölgesi yabancıların mekân olarak tercih ettiği bölgelerden biri olmuştur. İstanbul'u farklı dönemlerde ziyaret eden seyyahlar da

---

¹⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,34.

²⁰ İlber Ortaylı. *İstanbul'dan Sayfalar*. 1 bs. (İstanbul: Hil Yayın,1986), 91.

²¹ Mehmet Karakuyu, Saadet Tuğçe Tezer ve Hatice Balık. “İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.8, S. 16, (2010):33-60, 44.

Galata bölgesinde genellikle Hristiyanların bulunduğunu ve bölgenin İtalyanlar, Rumlar ve başka milletlerden oluştuğunu belirtmişlerdir.²²

Üsküdar bölgesi ise Müslüman yerleşim merkezidir. Zeydan, buranın Müslümanlar tarafından uğurlu sayıldığını ve bunun sebebinin Müslümanların fetihden önce burada konakladığını belirtmiştir.²³ Nitekim Evliya Çelebi de seyahatnamesinde Üsküdar'ı anlatırken bu söylemi doğrulamıştır. Evliya Çelebi, Abbasiler döneminde Arapların İstanbul'u fetih girişimlerinde Üsküdar'ın karargâh merkezi olduğunu ve Harun Reşit'in Üsküdar'da konakladığını belirtmiştir.²⁴

Zeydan, Pera ve Üsküdar'dan kısaca bahsettikten sonra İstanbul'daki yerleşim yerlerinden bahsetmiştir. İstanbul'un kuzeyinde ve güneyinde yer alan köylerden²⁵ isim olarak bahsettikten sonra Haliç'in Batı tarafının Kağıthane ile sona erdiğini söyleyerek, Kağıthane'nin en güzel mesire yerlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Kağıthane mesiresi 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin en meşhur mesire ve eğlence merkezi olarak öne çıkmıştır. III. Ahmed ile özdeşleşen Lale Devri'nin (1718-1730) yaşandığı mekanlar arasında en önemlisidir. Kağıthane mesiresi hakkında yorum yapanların hemen hepsinin ortak görüşü buranın diğer tüm mesire yerlerini gölgede bırakan bir güzelliğe sahip olduğudur. Bu nedenle mesirenin güzelliğini anlatan; "şahane Kağıthane, mesire-i rûh-efza" gibi ifadeler kullanılmıştır.²⁶ İstanbul'a gelen seyyahlar da seyahatnamelerinde Kağıthane mesiresinden bahsetmişler, bu mesireyi Türklerle beraber Gayrimüslimlerin de ziyaret ettiklerini, Kağıthane mesiresin de Gayrimüslimler çoğunlukta, Göksu mesiresinde çoğunlukla Türkler

---

²² İlber Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 1 bs. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür Aş.2020),186.

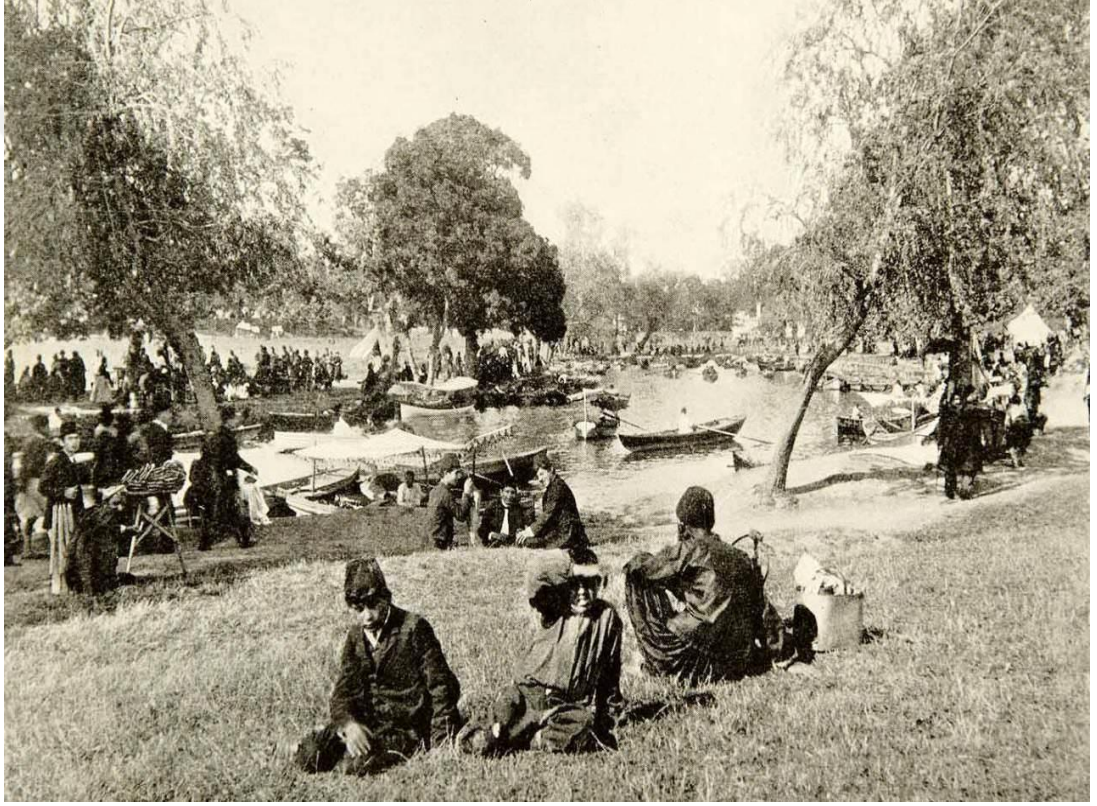
²³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 35.

²⁴ Mustafa Akkaya, "Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde Üsküdar", *Kesit Akademi Dergisi*, C.3, S. 11, (2017),324.

²⁵ Corci Zeydan'ın belirttiğine göre bu köyler Avrupa yakasında; Kabataş, Beşiktaş, Ortaköy, Bebek. Anadolu yakasında; Kuzguncuk, Kandilli, Emirgan, Kanlıca, Çengelköy. Güneyde; Kumkapı, Yenikapı, Haydarpaşa, Moda, Maltepe'dir.

²⁶ Fırat Küskü, "II. Abdülhamid Devrinde Kağıthane Mesiresi", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, C. 5, S. 2, (2020): 857-858

bulduğunu belirtmişlerdir. 1898 yılında İstanbul'u ziyaret eden Katolik ilahiyatçı Paul Wilhelm von Keppler, Kağıthane mesiresinde insanların kilimler ve minderler üzerine oturup saatlerce sohbet ettiklerini, tütün ve kahve içip tatlı yediklerini ve mesire alanında gezen müzisyenleri dikkatle dinlediklerini söyleyerek gözlemlerini dile getirmiştir.²⁷

Şekil 2.1: Kağıthane Mesiresi, Sadabad.

Kaynak; <http://www.eskiistanbul.net/5650/sadabad>, [15.09.2023].

---

²⁷ Koray Demiray, "Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808 1918)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü,2019), 122-124.

İstanbul'un güzelliği Zeydan'ı adeta büyülemiştir. Konu aralarında bu güzelliğe sık sık değinir. İstanbul Boğazını betimlerken şu ifadeleri kullanmıştır;

Gemiye binmiş olarak boğaza giren kimse, kendisini içerisinde çeşitli şekil ve renklerde binaların bulunduğu ormanlar, bahçelerle kaplı tepelerin çevirdiği bir göl içerisinde imiş gibi görür. Bu görünüm insanın gönlünü açan ve insanı sonsuz bir hayal dünyasına taşıyan bir manzaradır. Boğazda gördüğümüz en güzel manzara güneş batmadan önce güneş ışınlarının Asya yakasında bulunan evlerin penceresindeki camlara yansıdığı manzaradır. Parlayan güneş ışınları sanki evlerde bulunan elmas süslemelerden yansıyormuşçasına gözleri kamaştırmaktadır. Az sonra kızıl renge dönen ışınları gören kimse, odalardan yükselen alevlerin pencerelerden dışarıya taşıyor olduğunu hayal eder. Güneş batınca basan karanlık suyun üzerine sanki gökyüzünün resmini yapar. İster suya yakın bir yerde kıyıda, gerekse yükselen tepenin ortalarında, isterse zirvede bir evde oturan kimse, kendisini içerisinde gemilerin yüzdüğü, arkasında yapılar ve ağaçlar giydirilmiş tepeler bulunan suyun başında imiş gibi görür. İşte boğazdaki ve İstanbul ve çevresindeki kıyuların durumu böyledir.²⁸

İstanbul'un büyülediği sadece Zeydan değildir. Farklı dönemlerde İstanbul'a gelen seyyahlar da İstanbul'un ve boğazların doğal güzelliği karşısında hayranlıklarını dile getirmişlerdir. 1544 yılında İstanbul'a gelen seyyah Petrus Gylus (1490-1555), boğazı ve yeşil alanların arasındaki yarımada biçimini eşsiz bularak, "Dünyanın bütün kentleri yok olsa bile, burası sonsuza dek yaşayacaktır" sözleriyle hayranlığını dile getirmiştir. 1856 yılında şehre gelen Fransız yazar Theophile Gautier (1811-1872) ise İstanbul'a dair gözlemlerinde "Bu manzaranın öyle garip bir güzelliği var ki insan gerçek olduğuna bir türlü inanamaz. İnsan kendini, Doğu masallarının dekoru için hazırlanmış ve ressamın fantezisiyle yer lambalarının olanaksız tanrısal ışıkları içindeki opera tuvallerinden biri karşısında hisseder" ifadelerini kullanmıştır.²⁹

²⁸ Zeydan, İstanbul'a Seyahat,41-42.

²⁹ Ayşe Kapucu Yavuz, Burak Hamza Eryiğit. 'Seyahatnamelerde İstanbul'. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 7(54): 3644-3661, 2021: S.3650-3655.

Boğaz manzarası arasında görünen evler Zeydan'ın dikkatini çekerek İstanbul evlerinden kısaca bahsetmiştir. İstanbul evlerinin deprem tehlikesi sebebi ile ahşaptan yapıldığını fakat bu tercihten dolayı yangın tehlikesine düşüldüğünü ifade etmiştir. Kaynaklarda da ifade edildiği gibi özellikle 22 Mayıs 1766 depreminden sonra halkın deprem korkusu sebebi ile yıkılma olasılığı az olan ahşap yapıları tercih ettiği belirtilmektedir.³⁰ Ahşap yapılar her ne kadar depreme dayanıklı olsalar da yangınlarda büyük felaketlere sebep olmuşlardır. Yangınların İstanbul binalarını kısa sürede yok etmesinin en büyük nedeni, uzun bir süre ahşap inşaatın esas alınması olmuştur.³¹

İstanbul evlerinden bahsettikten sonra şehrin caddelerinin ve sokaklarının harap halde olduğunu, kaldırım taşlarının bakımsız ve sokakların çok dar olduğunu ifade eden Zeydan, bunun tam aksine geçmiş dönemlerde yöneticilik yapanlarının evlerinin ve bahçelerinin muntazam olduğunu, evlerine ait yolların mozaik taşlarla düzgün bir şekilde döşendiğini ifade ederek bu durumu eleştirmiştir.³² 20.yy'da İstanbul'a gelen batılı seyyahlar da tıpkı Zeydan gibi İstanbul sokaklarının dar ve bakımsız olduğundan sıklıkla bahsetmişlerdir.³³

2.2.İstanbul'un Eserleri (Camiiler, Saraylar, Müzeler)

2.2.1. Camiiler

2.2.1.1.Ayasofya

Corci Zeydan İstanbul'un tarihi eserlerini anlatmaya camilerden başlamıştır. Ele aldığı ilk cami Ayasofya'dır. Ayasofya, İstanbul'un fethedildiği gün itibariyle cami

---

³⁰ Şerife Özata, Sevgül Limoncu. "16. ve 20. yy. Arası İstanbul ve Yakın Çevresinde Meydana Gelen Deprem Sonrası Barınma Uygulamalarının İncelenmesi". *MegaronJournal.Com*, C.9, S.3 (2014),220-221.

³¹ Fatma Ürekli. "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.8, S. 16, (2010): S.112.

³² Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 44.

³³ Eren Tozoğlu. "Batı Seyahatnamelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında (1900-1923) Osmanlı Toplumunda Aile Kültürü ve Eğitimi". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü,2010),31,38.

hüviyetine geçen Hristiyanlığın en kutsal eserlerinden bir tanesi olmuştur. Fethin sembolü olarak camiye çevrilen bu abidede fetih sonrası ilk Cuma namazının kılındığı da bilinmektedir. Ayasofya, seyahatnamelerde yer alan ortak tasvirler arasındadır. İstanbul'a gelen seyyahların çoğunluğunun hemfikir oldukları husus mabedin ihtişamı olmuştur.³⁴ Zeydan'ın da tarihi eserler bölümünde anlattığı ilk eser Ayasofya Cami olmuştur. Ayasofya'yı fetihten önce ve fetihten sonra olarak ayrı ayrı anlatmıştır. Ayasofya'nın 360 yılında Büyük Konstantin tarafından yaptırıldığını I. Justinyen zamanında ise kilisenin tamamen yandığından bahsetmiştir. Bu yangının ardından I. Justinyen en güzel mermer sütunları seçtiği ve Roma'dan, Efes'ten, Mısır ve Atina'dan sütunlar getirttiğini ifade etmiştir. Ayasofya'nın inşasında kullanılacak malzemeler, Belkis harabeleri, Aspendos, Efesos'ta (Aya suluk-Selçuk) Artemis Mabedi, Suriye'nin Baalbek bölgesi olmak üzere, Anadolu ve Suriye'nin diğer antik şehir kalıntıları ve eski abidelerden temin edilmiştir.³⁵

Zeydan, Ayasofya bölümünde gerçekliği olmayan rivayetlere de yer vermiştir. Bunlardan biri; Ayasofya'nın inşası için Rodos'tan getirilen her bir kiremit'in üzerinde Yunanca: "*Allah yaptırdı, o yardım edecektir*" sözlerinin yazılı olduğudur.³⁶ Farklı kaynaklarda bu durum gerçek dışı kabul edilerek efsane olarak değerlendirilmiş ve bugüne kadar çıkan hiçbir tuğlada böyle bir ibare olmadığı belirtilmiştir.³⁷ Zeydan'ın gerçek olarak aktardığı bir diğer rivayet ise Ayasofya'nın tamamlanmasından sonra İmparator Delhiler'in açılış merasimi düzenleyerek törende, "*Sana üstün geldim ey Süleyman!*" ifadelerini kullanmasıdır.³⁸ Kaynaklarda bu ifade efsane olarak geçmektedir. Bu efsanenin tarih de yer almasının nedeni I. Justinyen'in gururunu göstermesinin yanı sıra inşa ettirdiği Ayasofya'nın Hz. Süleyman'ın yaptırdığı

---

³⁴ Onur Hangül, "Fransız Seyahatnamelerine Göre 19.Yüzyılda Osmanlıda Dini Yaşam". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü,2022), 33.

³⁵ Ferhat Aslan, "Ayasofya Efsaneleri (Tespit, İncelemeleri)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 10.

³⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 45.

³⁷ Aslan, *Ayasofya Efsaneleri*, 22.

³⁸ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 45,46.

mabetle maddi ve manevi olarak boy ölçüşebileceği mesajının verilmek istenmesi olmuştur.³⁹

Ayasofya'nın Bizans dönemini anlattıktan sonra, fetih sonrası döneminden bahseden Zeydan, Ayasofya Camii'nin özellikleri detaylı anlatılmaya kalkılırsa uzun açıklamalar gerekeceğini söyleyerek cami bölümünü kısa tutmuştur.

Ayasofya Camii'nin anlatımına ilk olarak minarelerden başlamıştır. İlk minarenin Fatih tarafından yaptırıldığını daha sonra gelen sultanların ise minare eklediğini belirterek bu sultanların adını vermemiştir.⁴⁰ Fatih Sultan Mehmet'ten sonra Ayasofya Camii'ne II. Bayezid (1481-1512) ve II. Selim (1566-1574) tarafından yeni minareler eklenmiştir. Sonraki dönemlerde gelen padişahlar da Ayasofya'ya eklemeler, onarımlar ve tamiratlar yaptırmıştır.⁴¹

Zeydan, Ayasofya Camiinin aslı kilise olduğundan duvarlarında resimler bulunduğunu ve silinmemiş bazı resimlerin üzerinde simlerle yazılmış ayetlerin bulunduğu perdelerle kapatıldığını ifade etmiştir.⁴² Ardından cami içerisinde hangi ayetler olduğunu şöyle ifade etmiştir;

Büyük kubbenin iç kısmında altınla yazılmış yazılar bulunuyor. Yazıların her bir harfi dokuz metreyi bulmaktadır. Yazılar; “(Bismillahirrahmanirrahim) ile başlayıp “(Allah nûru's-semâvâti ve'l-ard...) (Nur, 35) ayeti ile devam ediyor. Kubbeden aşağıya büyük bir kandil uzanır ki üzerinde pek çok fanus bulunmaktadır. Caminin ön kısmında bulunan mihrabın üst kısmında pek çok camide bulunan yazılar ufak değişikliklerle burada da vardır. En üstte “(Âlâ-i İmran, 37) ve “(Lâ ilâhe illallah Muhammed ün Resulullah)” ayrıca “(Cin, 18) ayeti, (Hac, 29) sonra ve (Âlâ-i İmran, 39)” ayeti bulunmaktadır.

---

³⁹ Aslan, *Ayasofya Efsaneleri*, 169,170.

⁴⁰ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,46.

⁴¹ Süleyman Dumanoglu. “Tarihi Ayasofya ve Fethi Konstantiniyye” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019), 6.

⁴² Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,47.

Mihrabın üstündeki levhalarda Allah, Muhammed ve dört halifenin isimlerinin yazılı olduğunu ifade etmiştir.⁴³ Bu levhalar Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876) tarafından yazılmıştır.⁴⁴

Son olarak Ayasofya Camii'nin kütüphanesinden söz eden Zeydan, Ayasofya'nın sadece çok değerli bir kütüphaneye sahip olduğundan bahsetmekle yetinmiş, içerdiği eserlere yer vermemiştir.⁴⁵ Ayasofya Kütüphanesi I. Mahmut (1730-1754) tarafından yaptırılmıştır.⁴⁶ Kaynaklarda Ayasofya Kütüphanesi'nin kurulduğu zaman devlet adamlarının da Sultan'a hediye ettikleri kitaplarla birlikte 4000 eserden oluştuğu ifade edilmiştir.⁴⁷ Bu eserler arasında nadir ve tek nüsha olan çok kıymetli kitaplar da bulunmaktadır. Bu kitapların fihristi Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında yapılmıştır. 1968 yılında bu eserler Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır.⁴⁸

2.2.1.2.Kariye Camii

Kariye Camii, ya da fetihten önceki adıyla “Khora Kilisesi” eski Bizans dönemi sanatını en iyi yansıtan kiliselerin başında gelmektedir. Orijinal ismi “Khora” olmakla birlikte, eski Yunancada şehrin dışı, kırsal alan anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ Yapılış tarihi IV. yüzyıla dayanmakla birlikte kiliseyi şöhrete kavuşturacak fresk ve mozaiklerle süslenmiş son halini 14. yüzyılda Bizans saray hazinedarı olan Theodoros

---

⁴³ A.g.e, 47.

⁴⁴ Abdullah İkinci, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üni., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014),73.

⁴⁵ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 48.

⁴⁶ İkinci, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya*, 77.

⁴⁷ İsmail E. Erünsal, “Ayasofya Kütüphanesi,” *DİA* 4, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 212-213.

⁴⁸ İkinci, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya*, 77.

⁴⁹“Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu”. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S.14 (2015): 18.

Metokhites vermiştir.⁵⁰ İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilerek "Kariye Camii" adını almıştır. Zeydan, Batılıların bu camiye "Kahriye veya Kahiriye" adını verdiğini Türker'in ise "Kariye" dediğini söylemiştir. Kariye Camii'nin yapılış tarihlerinden kısaca bahsettikten sonra bu yapının fetihten sonra camiye dönüştürüldüğünü söylemiştir.⁵¹ Kariye Cami II. Bayezid (1481-1512) devrinde sadrazam olan Atik Ali Paşa tarafından Camiye dönüştürülmüştür.⁵²

Kariye Camii'nin aslında ehemmiyetsiz bir yapı olduğunu ifade eden Zeydan, onu farklı kılan tek şeyin eski olması ve mozaikten yapılmış resimler bulundurması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca gördüğü resimler karşısında şaşkınlığını gizleyemeyerek, resimlerin renkleri ve kalitesinin insana dehşet duygusu verecek güzellikte olduğunu ifade etmiş ve tek tek bu resimlerin Hristiyanlık tarihindeki yerlerinden bahsetmiştir. Burada yer alan resimlerin bazılarının bozulduğunu fakat bu bozulmanın Müslümanlar sebebiyle değil depremler ve yangınlar nedeniyle olduğunu belirtmiştir.⁵³ Özellikle 1766 depremi nedeniyle Kariye Camii büyük onarım geçirmiştir. 1894 depremi sonrasında ise Sultan II. Abdülhamid tarafından tadilat görmüştür.⁵⁴

Son olarak Kariye Camii'nin resimlerinin namaz esnasında örtüldüğünü fakat bu durumun Müslümanların sanat eserlerine gösterdiği hassasiyetten ileri geldiğini ifade etmiştir.⁵⁵ Kariye Cami'nin resimleri fetihten sonra sıva ile kapatılmış iken⁵⁶ 1860

---

⁵⁰ Serhat Engül, "İstanbul da ki Bizans Kiliseleri", <https://istanbulturistrehberi.com/istanbul-bizans-kiliseleri/>, [7.08.2023].

⁵¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,48.

⁵² "Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu". *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S.14 (2015): 20.

⁵³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,50.

⁵⁴"Kariye Cami veya Kariye Müzesi Tarihçesi ve Tarihi Dönemleri", <https://www.yollardan.com/kariye-muzesi-tarihi-donemleri/> [17.03.2023].

⁵⁵ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 50.

⁵⁶"Kariye Cami veya Kariye Müzesi Tarihçesi ve Tarihi Dönemleri", <https://www.yollardan.com/kariye-muzesi-tarihi-donemleri/>, [17.03.2023].

yılından sonra cami onarımdan geçirilip mozaiklerin üzeri perdelerle ve ahşap kapaklar ile örtülmüştür.⁵⁷

2.2.1.3.Süleymaniye Camii

Süleymaniye Camii Külliyesi, Mimar Sinan tarafından 1550-1557 yılları arasında yapılmıştır. Külliye; cami, medreseler, darülhadis, darülkurra, darüşşifa, kervansaray, sıbyan mektebi, hamamlar, çarşı ve dükkanlardan oluşmaktadır.⁵⁸ Süleymaniye Camii, Mimar Sinan tarafından kalfalık eseri olarak tanımlanmıştır.

Zeydan, Süleymaniye Camii'ne mimari özelliklerini anlatarak başlamıştır. Süleymaniye Camii'ni genişlik ve yükseklik açısından Ayasofya'ya benzetmiştir. Camiiye girdiği zaman yapının büyüklüğünün, sütunların azametinin kendilerine heyecanla birlikte korku verdiğini ve gördüğü diğer eserlerin yanında Süleymaniye Camii'nin adeta mucize bir eser olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Kaynaklarda Süleymaniye Camii'ne gelen yabancı seyyahların da aynı Zeydan gibi Süleymaniye Camii'ni mükemmel bulup, mimarisinin güzelliğine hayran oldukları anlatılmıştır.⁶⁰

2.2.1.4.Eyüp Camii

Zeydan, bu bölüme ilk olarak sahabe Hz. Eyüp El Ensari'yi anlatarak başlamıştır. Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında Eyüp El Ensari'nin kim olduğu hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Eyüp Sultan Camisinin etrafının ağaçlar ve evlerle kaplı olup uzaktan görünmediğini anca yakınına gelindiğinde görüldüğünü belirtmiştir. Eyüp Camii'ni, cami ve Hz. Eyüp'ün makamı olmak üzere iki kısım halinde anlatmıştır. Cami bölümüne başlarken bazılarının bu camiye Eyüp Sultan Camii dediklerini fakat

---

⁵⁷ "Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu". *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S.14 (2015): 22.

⁵⁸ Ali Kaygısız, Gülşen Dişli, "Mimar Sinan'ın Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi Külliye Yapılarında İşlevsel Sistemler: Süleymaniye Külliyesi Örneği". *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C.11, S.3 (2021): 753.

⁵⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 51-52.

⁶⁰ Hangül, *Fransız Seyahatnamelerine Göre 19.Yüzyılda Osmanlıda Dini Yaşam*, 39.

bunun yanlış olduğunu buranın meşhur sahabe Hz. Eyüp El Ensari'nin makamı olduğunu söylemiştir. Ardından kısaca sahabe Eyüp El Ensari'nin kim olduğunu ve İslam tarihindeki yerini anlatmıştır. İstanbul'a fetih için gelip burada vefat ettiğini ve surların dışında bir yere gömüldüğünü fakat daha sonra kabrinin kaybolduğundan Fatih Sultan Mehmet'in kabrini bulup o bölgeye cami ve türbe yaptırdığını belirtmiştir. Fatih Sultan Mehmet, tahta çıkan her Osmanlı padişahının burada kılıç kuşanması kuralını başlatmıştır.⁶¹ 16.yüzyıldan itibaren de Eyüp Camii'nde kılıç alayları yapılmaya başlanmıştır.⁶²

Şekil 2.2: Sultan Mehmed Reşad'ın Eyüp Cülus Yolu'nda Kılıç Kuşanma Merasimi, (1909).

Kaynak: Akile Çelik vd., *TBMM Milli Saraylar, Sultan V. Mehmet Reşat ve Dönemi Fotoğraf Albümü*, 1.bs (Ankara: TBMM Milli Saraylar,2017), 73.

Günümüzde de yer alan çınar ağaçlarının varlığından bahseden Zeydan, Eyüp Camii'ne girişi anlatırken kendilerini büyük çınar ağaçlarının karşıladığını ve bu ağaçların oldukça eski olduğunu aktarmıştır. Camiye girmeden avluda gördükleri

⁶¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 52-53.

⁶²“Osmanlı'nın İhtişamlı Saltanat Geleneği: Kılıç Alayı”, <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanlinin-ih-tisamli-saltanat-gelene-ği-kilic-merasimi/> [22.03.2023].

ayetleri aktararak caminin iç bölümüne geçmiştir. Mihrabın yanında diğer minberlerde olduğu gibi merdivenle çıkılan altın kaplamalı bir merdiven olduğunu bahsettikten sonra cami kubbesinin altı sütun üzerine oturduğunu söylemiştir. Bu sütunların arasında daha küçük sütunlar olup bu sütunlar arasında padişahların Osman Bey'in kılıcını kuşandığını ifade etmiştir.⁶³ Osmanlı padişahları Osman Bey'in yanı sıra Hz. Muhammed'in, Hz. Ömer ve Yavuz Sultan Selim'inde kılıçlarını kuşanmışlardır.⁶⁴

Eyüp Türbesine girerken duvarlarda ayet ve hadislerin yazılı olduğunu türbenin üzerinin ise ayet ve hadislerle süslü siyah bir kadife ile örtüldüğünü söylemiştir.⁶⁵ Corci Zeydan'ın bahsettiği bu siyah örtü Kısve-i Şerif'tir. Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Üzerinde Hz. Eyüp el Ensari'yi ve sahabeyi öven hadis-i şerifler yazılıdır.⁶⁶ Bahsettiği eserlerin yanında bu bölümde Hz. Muhammed'in ayak izi olduğunu ve yanında yer alan altın kaplamalı küçük bir çerçevede kuru bir yaprak olup üzerinde "*Bu yaprak Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'de eliyle diktiği bir ağacın yaprağıdır.*"* ibaresinin yazılı olduğunu aktarmıştır.⁶⁷

2.2.1.5.Sultan Ahmed Camii

Sultan Ahmed Camii ve külliyesi, Sultan I. Ahmed (1603-1617) tarafından baş mimar Sedefkar Mehmed Ağaya yaptırılmıştır. Yapımına 1609 yılında başlanıp 1616 yılında tamamlanmıştır. Sultan Ahmed Camii de Süleymaniye'de olduğu gibi külliye biçiminde inşa edilmiştir. Sultan Ahmed Camii'nin en belirgin özelliği süslemesinde mavi İznik çinileriyle kullanılmış olmasıdır. Bu sebeple "Mavi Camii" olarak da bilinmektedir.⁶⁸ Cami, altı minareli olarak inşa edilmiştir. Zeydan da Sultan Ahmed

⁶³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 54.

⁶⁴ Abdülkadir Özcan, "Kılıç Alayı", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022) 25/408.

⁶⁵ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 55.

⁶⁶ "Eyüp Sultan Türbesi'ndeki Eserler", <https://eysam.org/eyup-sultan-turbesindeki-eserler-2/> [23.03.2023].

*Kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlamadık.

⁶⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 55.

⁶⁸ "Sultan Ahmed Camii", <http://www.fatih.gov.tr/sultan-ahmed-camii>, [10.08.2023].

Camii bölümüne minare sayısından başlamıştır. Camiden girdiğinde kapının eşiğinin üzerinde Sultan Ahmed ve atalarının isimlerinin altın nakışla yazılmış olduğunu söyleyerek kubbenin özelliklerinden bahsetmiştir. Sultan Ahmed Camii'ni Süleymaniye ile kıyaslayan Zeydan, Süleymaniye Camii'nin azamet ve sağlam olması ile üstün, Sultan Ahmed Camii'nin ise süslemesi ve geometrik özelliği ile üstün olduğunu ifade etmiştir. Devamında ise bunun nedeninin Sultan Ahmed Camii'nin mavi çinilerle süslenmesinden kaynaklandığını söylemiştir.

Mihrabın yan tarafında bir taş olduğunu ilk bakışta kökleri kesilmiş bir ağaca benzediğini fakat yakından bakıldığında parlak cilalı bir taş olup nadir özellikte bulunduğunu aktarmıştır.⁶⁹ Evliya Çelebi bu taşın yerinde eskiden Hz. Muhammed'in ayak izi olduğunu fakat Sultan I. Ahmed'in (1603-1617) gördüğü bir rüya üzerine bu taşın kaldırıldığını söylemiştir.⁷⁰ Corci Zeydan bu taşın yanındaki Kâbe tablosunun son derece mükemmel olup, tablonun altında “*Bu resmi Mimar zade yapmıştır. Sene 1321*” ibaresinin olduğunu aktarmıştır. Bahsettiği bu tablo 1903 yılında Mimar zade Mehmed Ali Bey (1879-?) tarafından yapılan Mekke Harem-i Şerif tablosudur.⁷¹

---

⁶⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 57.

⁷⁰ İsmail Güleç, “Bir Kadem-i Şerif Öyküsü”, <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ismail-gulec/2020/05/10/bir-kadem-i-serif-oykusu/> [23.03.2023]

⁷¹ Zübeyde Cihan Özsayiner, “Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonunda Bulunan İlmiye İcâzetnâmesi'nin Müzehhibi: Mimarzâde Mehmed Ali”, *İstanbul Üniversitesi Yayınevi, Art Sanat*, Art-Sanat, S.17 (2022): 389.

Şekil 2.3: Sultan Ahmed Camii Kufi Yazı

Kaynak: Mustafa Cambaz, <https://www.mustafacambaz.com/> [13.09.2023].

Sultan Ahmed Camii, yapımı sırasında büyük masraflara neden olmuştur. Yapılan bu harcamalar halk tarafından da tepki ile karşılanmıştır. Seyyah Zeydan da bu harcamaların çok yüksek olup bilinemeyeceğini sadece bu işi anlayanların tahmin edebileceğini söylemiştir.⁷² Topkapı Sarayı arşivlerinde yer alan bilgilere göre camii

---

⁷² Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 56.

inşaatına 1811 yük⁷³ (1 yük 100 bin akçedir)⁷⁴ akçe harcanmıştır. Sultan Ahmed Camii seyyahın anlattığı son camidir. Nuruosmaniye Camii'nden çok kısa bahsetse de detaylarına yer verdiği son cami Sultan Ahmed Camii'dir. Ayasofya Camii'nden bahsederken Bizans Dönemi'ndeki efsanelere yer veren Zeydan, diğer camilerde böyle bir dil kullanmayarak genel itibariyle nesnel bir dil kullanmıştır. Sultan Ahmet Sebili'nin özelliklerinden kısaca bahsettikten sonra saraylar bölümüne geçmiştir.

2.2.2.Saraylar

2.2.2.1.Dolmabahçe Sarayı

Zeydan'ın gezdiği ilk saray Dolmabahçe'dir. Dolmabahçe Sarayı, Osmanlı padişahlarından Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından yaptırılmıştır. Saray, batı mimarisi ile Osmanlı'nın geleneksel sanat öğeleriyle birleşmiş bir formda inşa edilmiştir.

Zeydan, Saray'ın ilk olarak nerede bulunduğunu, hangi padişahın yaptırdığını yüzeysel olarak bahsettikten sonra özelliklerini anlatmaya başlamıştır. Seyyah, Dolmabahçe Sarayı'nı sütunları, mermerleri, nakışlarıyla ilginç bulup bu özellikleriyle Venice Sarayı'na benzetmiştir. Saray kapısının kenarında uzaktan bakanların bile fark edeceği bir saat kulesi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵ Otuz iki metre yüksekliğindeki bu saat kulesi Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır.⁷⁶

Sarayın masrafını tahmin etmek için altın işlemeli tavanına bakmanın yeterli olacağını söylemiş ve bir rivayete dayanarak sarayın nakış işlerinin Fransız ustalar tarafından yapıldığını ifade etmiştir.⁷⁷ Zeydan'ın rivayete dayandığı bu haber kaynaklarda 'nakış' adıyla geçerse de sarayın dekorunda ünlü Fransız dekoratör Charles Séchan

---

⁷³ Tahsin Öz, "Sultan Ahmed Camii", *Vakıflar Dergisi*, S.1 (1938): 26.

⁷⁴ Ahmet Şimşirgil, "406 Yıl Önce Bugün", <https://www.ahmetsimsirgil.com/406-yil-once-bugun/> [27.10.2023].

⁷⁵ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 60.

⁷⁶ Akile Çelik, vd., *TBMM Milli Saraylar Dolmabahçe Sarayı*, 2. bs (Ankara: TBMM Milli Saraylar:2016), 172.

⁷⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 61.

çalışmıştır. Sultan Abdülmecid, Dolmabahçe Saray'ını Fransız beğenisine uygun şekilde dekore ettirmek istediğinden dolayı sarayın oda ve salonlarının dekoru bu dekoratör tarafından gerçekleştirilmiştir.⁷⁸ Zeydan, ayrıca sarayda çok sayıda billur avizelerin, levhaların olduğunu kalorifer peteklerinin altın kaplama ve porselenden olduğunu aktarmıştır.⁷⁹ Sarayın salonunun ise oldukça görkemli bir yapıya sahip olup, Osmanlıların Kurban Bayramı'nda bu salonda padişahın elini öptüklerini söylemiştir. Ramazan ve Kurban bayramlarında Topkapı Sarayı'nda saklanan Muayede tahtı bu salona getirilerek, padişah bu tahtın üzerinde başta şehzadeler olmak üzere devlet erkanın bayram tebriklerini kabul etmiştir.⁸⁰

Dolmabahçe Sarayı, Batılılaşma hareketlerinin simge yapılarından biri olmuştur. Mimarisinde, dekorunda, işlemlerinde Batı etkisi açıkça görülmüştür. Zeydan'a göre bu saray eleştirilirse lüks ve cömertçe harcamalar yapılmasından dolayı eleştirilmelidir.⁸¹ İstanbul'u aynı dönemde ziyaret eden diğer seyyahlar da aynı fikirde olup, sarayın israfının ileri boyutlarda olduğunu ve devletin gösteriş simgesi haline geldiğini söylemişlerdir.⁸²

2.2.2.2.Çırağan Sarayı

Osmanlı Devleti'nin batı sarayları tarzı saray mimarisi ilk kez II. Mahmut (1808-1839) döneminde başlamıştır. Batılılaşma hareketleri nedeniyle Osmanlı padişahları, Batı saraylarına benzer saraylarda oturmak istemiştir. Bu amaçla yapılan ilk saray Çırağan

---

⁷⁸ T. Cengiz Göncü, "Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü,2015), 40.

⁷⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,61.

⁸⁰ Akile Çelik, vd., *TBMM Milli Saraylar Dolmabahçe Sarayı*,2. bs. (Ankara: TBMM Milli Saraylar:2016), 82-86.

⁸¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,61.

⁸² Demiray, *Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)*, 129.

Sarayı olmuştur. Çırağan Sarayı'nın inşası Sultan II. Mahmut tarafından başlayıp, Sultan Abdülaziz tarafından bitirilmiştir.⁸³

Zeydan, Çırağan Sarayı'nı tarif ederken süsleme ve nakışlarının güzelliği ile diğer saraylardan ayrıldığını ifade etmiştir.⁸⁴ Diğer saraylardan farklı olarak, Çırağan Sarayı içinde daha çok geometrik desenler kullanılmış olup, bütün sarayın süslemesi birbiriyle ahenk içinde olmuştur.⁸⁵ Sarayın mimarisi ile ilgili olarak Zeydan, sadece süslemelerinin farklı ve güzel olduğundan bahsetmiştir. Ardından, Sultan Abdülhamid döneminde Sultan V. Murad'ın burada göz hapsinde tutulduğunu ve suçlanma korkusu nedeni ile kimsenin bu bölgede gezmediğini aktarmıştır.⁸⁶

Sultan V. Murad'ın, döneminde yaşadığı karmaşık olaylar ve özellikle amcası Sultan Abdülaziz'in gizemli ölümü üzerine akıl sağlığı kötüleşmiştir. Sağlık sorunları nedeniyle tahtan indirilerek Çırağan Sarayı'na gönderilmiş ve yerine Sultan II. Abdülhamid getirilmiştir. Sultan Murad'ın saraydan kaçırılma girişimleri nedeniyle Sultan Abdülhamid, daha fazla tedbir aldırılmış ve Sultan Murad bu tedbirler nedeni ile yirmi sekiz yıl Çırağan Sarayında mahpus hayatı yaşamıştır.⁸⁷ Zeydan bu bilgiyi verdikten sonra, günümüzde (1909) sarayın milletvekillerinin toplantı binası olduğunu ve gelecek yıl meclis toplantısının burada yapılacağını ifade etmiştir.⁸⁸ Meclis-i Mebusan, 14 Kasım 1909 tarihinden Çırağan Sarayı'nın yandığı 19 Ocak 1910 tarihine kadar toplantılarını burada gerçekleştirmiştir.⁸⁹

---

⁸³ Selman Can, "Belgelerle Çırağan Sarayı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü,1997),2.

⁸⁴ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 61.

⁸⁵ Selman Can, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, 48.

⁸⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 61.

⁸⁷ Cevdet Küçük, "Sultan V. Murad", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/184.

⁸⁸ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 61.

⁸⁹ Kemal Olgun, "Osmanlı Meclis-i Mebusan Binası Çırağan Sarayı'nın Yanması ve Yankıları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 13, (2007): 118.

Şekil 2.4: Sultan V. Mehmet Reşat'ın Meclis-i Mebusana Tahsis Edilen Çırağan Sarayını Ziyareti, (1909)

Kaynak: Akile Çelik vd., *TBMM Milli Saraylar, Sultan V. Mehmet Reşat ve Dönemi Fotoğraf Albümü*, 1.bs. (Ankara: TBMM Milli Saraylar, 2017), 98.

2.2.2.3. Yıldız Sarayı

Yıldız Sarayı, Türk-Osmanlı saray örneğinin son halidir. Sarayın bulunduğu bölgeye ilk yapılaşma Sultan I. Ahmed tarafından başlatılmış, Sultan III. Selim, Sultan Abdülaziz ile devam ettirilmiştir. Sultan Abdülaziz, saraya Büyük Mabeyn Köşkü, Malta, Çadır köşkleri ve Çit Kasrını yaptırmıştır. Yıldız Sarayı'na son hali veren II. Abdülhamit'tir. Padişahın kendi özel yaşamına ait mekanları olmak üzere, saray görevlilerine ait binalar, marangozhane, tamirhane gibi atölyeler inşa edilmiştir.⁹⁰ Yıldız Sarayı II. Abdülhamid'in ikamet ettiği ve adeta onun adı ile özdeşleşen saray olması hasebiyle Zeydan'ın ilgi ve alakasını en çok çeken mekân olmuştur. Kendisi sarayı anlatmaya başlarken şu ifadeleri kullanmıştır; “*Artık Yıldız Sarayını anlatmanın zamanı gelmiş bulunuyor. Bu saray, sarayların hepsinden meşhurdur. Artık şu*

⁹⁰ “Yıldız Sarayı”, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/yildiz-sarayi#>., [20.08.2023].

devrimden/İttihat Terakki devriminden sonra insanlar bu sarayla içerisinde bulunan müzeyi ve ormanlığı tanımayı şiddetle arzu etmektedirler.”

Yıldız Sarayı'nı gezdiği diğer saraylar gibi görkemli ve güzel bulmadığını fakat Yıldız Sarayı adı altında birkaç saray olması ve sahip olduğu bahçeler ile diğerlerinden ayrıldığını ifade etmiştir. Ayrıca bu sarayda garip barınakların olduğu ve farklı rivayetlerin dolaştığını ifade ederek sarayı anlatmaya başlamıştır.

Zeydan, Yıldız Sarayı bölgesinin büyük bir şehir kadar alan kapladığını, içinde ormanların, ormanların içinde bahçeler ve üzerinde kayıkların yüzdüğü göllerin olduğunu ifade etmiş, bölgenin iç ve dış bahçe olarak ikiye ayrıldığını söylemiştir. Kendisi Yıldız Sarayı bölümünü başlıklar halinde anlatmıştır.

İç bahçenin etrafının kale surları gibi surlarla çevrili olup dış bahçeden ayrıldığını ve bahçeye büyük altın yaldızlı bir kapıdan girildiğini söyleyerek iç bahçeyi anlatmaya başlamıştır. İç bahçe bölümünde Zeydan'ın dikkatini en çok kuş sayısının ve türlerinin fazlalığı çekmiştir. Kuşlar için ayrılan onlarca oda olup, kafeslerinin ahşaptan ve süslü olduğunu ifade etmiştir. Kafeslerin bir kısmının metalden bir kısmının camdan olup farklı türlerde güvercinlerin olduğunu anlatarak güvercinlerin sahip oldukları renkleri tarif etmiştir.

Şekil 2.5: Yıldız Sarayı, Güvercinlik

Kaynak: İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90552---0030.jpg> [13.09.2023].

Zeydan, bahçedeki ağaçların çoğunlukla söğüt, çınar, dut ve serviden oluşup, üzerlerinde saka, serçe gibi kuşlara ait kafesler bulunduğunu aktarmıştır. Suda yüzen kuşlar için ise havuzların var olduğunu söylemiştir.⁹¹ Bu kuşlar için oluşturulmuş havuzların en ünlüsü Hamid Havuzu adı verilen içinde kuğu, kaz ve ördeklerin yüzdüğü havuzdur.⁹² Tavus kuşu gibi görkemli kuşların dahi bahçede gezdiğini ifade

⁹¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 62-64

⁹²“Sultan Abdülhamid’in Hayran Bıraktıran Hayvan Sevgisi”, <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/sultan-abdulhamidin-hayran-birakan-hayvan-sevgisi>, [1.04.2023]

etmiştir. Çakallara ve iri köpeklere ait kafeslerin de burada yer aldığını söyleyerek bu durumu ilginç bulmuştur. Abdülhamid'in bu hayvanlara özelliklere kuşlara çok düşkün olduğunu söylemiş ve padişahın bu huyunu garipsemiştir.⁹³

Şekil 2.6: Yıldız Sarayı'nda Has Bahçe, Hamid Havuzu

Kaynak: İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90468---0049.jpg>

[13.09.2023].

---

⁹³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 62-64.

Sultan II. Abdülhamid'in, şehzadelikinden itibaren hayvanlara karşı (özellikle at ve güvercin) büyük merakı bulunmuştur. Şehzadelik zamanını bir çiftlik işletmecisi gibi sürdürerek, ziraat tecrübesi edinmiştir.⁹⁴ Yıldız Sarayı'nda kuşların yer aldığı kuşluk hanenin yanında, geyik hane, ceylan hane, aslan hane gibi bölümler de bulunmuştur. Abdülhamid, dünyanın birçok yerinden her bölgeden çeşitli hayvanlar toplamıştır. Asya bölgelerinden kuş türleri, Ortadoğu bölgesinden aslan, Afrika bölgesinden zebra getirtmiştir. Avrupa bölgelerinden çeşitli köpekler satın alarak saraya yerleştirmiştir.⁹⁵

İç bahçe bölümünü anlattıktan sonra Zeydan, saray içinde köşkleri anlatmaya başlamıştır. Anlatmaya başladığı ilk köşk Cihannüma Köşkü olmuştur. Cihannüma Köşk'ü sarayın en manzaralı köşkü olup, küçük olmasına rağmen son derece süslü yapıldığını ve boğaza yüksek ufuktan baktığını söylemiştir. Köşkün süslemelerinden, kapılarından yüzeysel olarak bahsetmiştir. Köşkün içinde merdivenleri çıkarken son derece güzel bulduğu yağlı boya tablolarından bahsettikten sonra yüksek bir yere çıktıklarını buradan boğazı seyrettiklerini ifade etmiştir. Girdiği bu oda da masanın üzerinde boğazı görmek için iki teleskop olduğunu aktarmıştır.⁹⁶ Kaynaklarda bu köşkün Sultan II. Abdülhamid'in özel köşkü olduğunu ve üst kata çıkıp buradan büyük Zeiss marka dürbünüyle boğazı seyrettiği bahsedilmiştir.⁹⁷

Zeydan, gezisine Çit Kasrı ile devam etmiştir. Tarihte Çit Kasrı Sultan II. Abdülhamid'in diplomatları ve yabancı elçileri ağırladığı köşk olmuştur.⁹⁸ Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile 1897 Türk-Yunan savaşı, Çit Kasrı'nda kurulan

---

⁹⁴ Diren Çakılcı, "Sultan II. Abdülhamid'in Hayvan Merakı: Yıldız Sarayı'nda Kuşluk-ı Hümayun Teşkilatı", *Tarih Dergisi*, C.33, S.2, (2018):58-59.

⁹⁵"Sultan Abdülhamid'in Hayran Biraktıran Hayvan Sevgisi", <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/sultan-abdulhamidin-hayran-birakan-hayvan-sevgisi>, [1.04.2023].

⁹⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 64-65.

⁹⁷ Nilay Özlü, "Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yıldız Sarayı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C.206, S.2 (2011): 11.

⁹⁸ A.g.e, 10.

karargâh tarafından yönetilmiştir.⁹⁹ Corci Zeydan bu Kasrı'ndan bahsederken buranın birkaç odadan meydana geldiğini ve her odanın renk ve nakışlarının farklı olduğunu ifade etmiştir. Çit Kasrı'nı diğer köşklere ayıran en büyük özelliğinin duvarlarında asılı bulunan haritaların olduğunu söyleyerek, bu haritaların sayısının elli olduğunu ve Boğaz'ı, Rumeli'yi, İstanbul'u ve Karadeniz'i gösterdiğini ifade etmiştir. Bu haritaların en önemlisinin Kâbe haritası olup son derece dikkatli çizildiğini ve büyük odaya konulduğunu söylemiştir. Ayrıca bu haritaların üzerinde haritaları çizen Osmanlı mühendislerinin isimlerinin olduğunu belirtmiştir. Haritalardan ziyade Zeydan'ın dikkatini çeken farklı bir husus olmuştur. Gezdiği odalardan birinin sol duvarında gizli bir kapı olduğundan bahseden Zeydan, bu kapının Küçük Mabeyn Köşk'üne açıldığını ve Sultan II. Abdülhamid'in bir misafir kabul edeceği zaman Küçük Mabeyn kapısını değil bu kapıyı kullandığını söylemiştir. Zeydan'ın verdiği bu bilgi kaynaklarda da yer almış, bahsi geçen gizli kapının Küçük Mabeyne açıldığı belirtilmiştir.¹⁰⁰ Bu bilgiyi verdikten sonra esas ilgisi olan Küçük Mabeyn Köşkü'nü anlatmaya başlamıştır.

Küçük Mabeyn Köşkü II. Abdülhamid'in istirahat, yemek, çalışma ve yatak odasını barındıran ve şahsi hizmetçilerinin bulunduğu köşk olmuştur.¹⁰¹ Bu köşk Abdülhamid'in özel ikametgahı konumundadır. Abdülhamid'in özel evi olması dolayısıyla Corci Zeydan'ın ilgisini çekmiştir. Köşk'ün içine girdiğinde dikkatini çeken ilk şey mermer masa ve üzerinde bulunan bir kap su olduğunu ifade eden Zeydan, rehberin verdiği ifadeye dayanarak bu suyun içerisinde ilaç bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun sebebinin Abdülhamid'e tahtan indirildiği tebliğ edildiği zaman sultana felç geldiğini ve korkudan sinir hastalığı geçirip bu ilacın reçete edildiğini aktarmıştır.¹⁰² Sultana hal' emrini verenlerden biri olan Emanuel Karasu,

---

⁹⁹ Dilruba Kocaşık, 'II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili', (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü,2019), 26.

¹⁰⁰ Sedat Kanat, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mabeyn-i Hümayun ve Görevleri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum,2018,), 48.

¹⁰¹ Bülent Bilgin, "Yıldız Sarayı," *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013),43/542.

¹⁰² Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 66-67.

Abdülhamid'in bu haber karşısında son derece korkak, aciz ve sürekli kendi hayatını endişe eder halde olduğunu iddia etmiştir.¹⁰³ İttihat ve Terakki yanlısı olan Corci Zeydan'ın da bu bilgileri referans aldığı anlaşılmaktadır. Fakat olayın şahitlerinden biri olan Mabeyn başkatibi Cevad Bey, Sultan Abdülhamid'in bu haber karşısında büyük adamlara mahsus azamet ve haşmet ile kararı vakur ile karşıladığını belirtmiştir. Sultanı Selanik'e götürmekle görevli heyetin içinde yer alan Ali Fethi Okyar, hal' sırasında Sultanın yorgun ama son derece vakur bir halde olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁴

Geniş bir odaya girdiğini anlatan Zeydan, bu odanın yemek odası olduğunu ayrıca İstanbul'un kışı çok şiddetli olduğu için her odada ısınma için ocaklar olduğunu belirtmiştir. Bu odadaki ocağın ise altın kaplamalı beyaz porselenden yapıldığını ifade ettikten sonra oda içinde bulunan bir seccade dikkatini çekmiştir. Bu seccadenin nakışlarının tavadaki nakışlarla birebir aynı olmasını dikkate değer bulup okuyucularına aktarmıştır. Abdülhamid'e tahttan indirilme haberinin de bu odada verildiğini söylemiştir.

Gezdiği odalardan birinin çalışma odası olduğunu belirten Zeydan, kısa bir dolap gördüklerini ve rehberin anlatmasıyla bu dolapta Ali Kemal'in¹⁰⁵ İttihat Terakki hakkında Abdülhamid'e sunduğu raporların bulunduğunu söylemiştir. Daha sonra farklı odalara devam eden Zeydan, silahlarla dolu bir dolabın olduğunu, çeşitli büyüklüklerde silahların olup kimisinin mücevherlerle süslü olduğu anlatmıştır. Ayrıca para konulması için çok fazla demir kasa gördüğünü belirtmiştir.

Küçük Mabeyn Köşk'ündeki saat fazlalığı Zeydan'ı şaşırtmıştır. Her bir odada, her masada, her konsolda saat gördüğünü söyleyen Zeydan, II. Abdülhamid'in aşk

---

¹⁰³ Necmettin Alkan, "Emanuel Karasu ve II. Abdülhamid", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.1, (2010): 186.

¹⁰⁴ A.g.e., 192.

¹⁰⁵ Gazeteci yazar olan Ali Kemal'in İttihat Terakki mensuplarını Yıldız Sarayına raporladığı, Mısır'da bulunduğu sırada Prens Sabahattin ve babası Mahmut Paşa'yı ayrıca Jön Türklerden Hüseyin Daniş Beyi, II. Abdülhamid'in baş hafiyesi Ahmed Celaleddin Paşa'ya bildirdiği kaynaklarda yer almıştır. Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş*, 1.bs. (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997), 140.

derecesinde saat sevgisi olduğunu ifade etmiştir. ¹⁰⁶ Bu saatler yabancı devletlerden hediye geldiği gibi bazıları da saray saatçileri tarafından yapılmıştır.¹⁰⁷

Sultan Abdülhamid'in belli bir yatağı olmadığını iddia eden Zeydan, bunu her oda da gördüğü kanepelere dayandırmıştır. Kendisi Abdülhamid'in her gün farklı bir kanepede uyduğunu bunun nedeninin Sultan'ın nerede yattığını gizli tutmak olarak açıklamıştır.¹⁰⁸ Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu ise hatıratında, babası Sultan Abdülhamid'in her gece yatak odasında kitap okuttuğu ve kendisinin kitap okunurken uykuya daldığı anlatılmıştır.¹⁰⁹ Kaynaklarda Sultanın akşam olduğunda sarayın bütün ışıklarını yaktığı bu sayede nerede olduğu tahmin edilemediği geçmektedir.¹¹⁰

Zeydan, gördüğü odalardan birinde marangozluk aletleri olduğunu söyleyerek bu aletlerin neler olduğunu tarif etmiştir. Ayrıca masanın üzerinde ahşap bir parça olduğunu, Sultan'ın ahşap bir oyma yaparken yarım kaldığını aktarmıştır. Bu odadan sonra bir zırh gördüğünü söyleyerek insanların söylentilerini dile getirmiştir; “*Sultan Abdülhamid selamlık merasimine veya namaza çıkacağı zaman hayatı hakkında endişe ettiği için zırh giyermiş. Biz bunun olabileceğini uzak bir ihtimal olarak görürdük. Tâ ki burada sultanın giydiği zırhı görünce bunun gerçek olduğunu anladık.*”¹¹¹ Fakat Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu ise hatıratında, bu zırh meselesini kesin bir dille yalanlamış ve şu ifadeleri kullanmıştır;

---

¹⁰⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 68.

¹⁰⁷ Serkan Gedük, “II. Abdülhamid'e Hediye Edilen Saatler”, *VI. Uluslararası Türk Sanatları, Tarihi ve Folkloru Kongresi Bildiri Kitabı II. Cilt, 12-13-14 Mayıs 2016*, (Konya, 2016), s.799.

¹⁰⁸ Zeydan *İstanbul'a Seyahat*, 69.

¹⁰⁹ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, (Ankara: Selçuk Yayınları, 1986), 24.

¹¹⁰ Talha Uğurluel, *Sarayın Kutsalları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 148.: Talha Uğurluel, verdiği bu bilginin kaynağını dipnotta vermeyip kaynakça bölümünde verdiği için teyit ettiremedik.

¹¹¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 69-70.

*Bunun gibi babamın zirh giydiğinden bahsedenler de vardır. Bu da bir iftiradır. Eğer Yıldız yağmasında bütün malını, mülkünü iç çamaşırlarına kadar yağma edenler bu zirhlardan tek bir tane bulmuş olsalardı müzelerde teşhir etmekten çekinmezler ve geri kalmazlardı. Babamı Esvapçılar giydirdi. Eğer zirh giyseydi elbet sarayda bunu gören bir kişi bulunurdu.*¹¹²

Köşk'ün içindeki bir tablo Zeydan'ın ilginçliğini çekmiş ve ayrıntılı tasvirine yer vermiştir. Tabloyu şöyle tarif eder;

*Bazı odalarda oldukça garip olarak gördüğümüz şey duvara asılmış yağlı boya ile yapılmış bir resimdir ki, bu resmin uzunluğu 70 santimi bulmaktadır. Resmin üzeri bir örtü ile örtülmüştür. Örtüyü kaldırdığımız zaman resimde kıyıya yaklaşmış bir kayık görünmekte, kayıkta siyahlar giymiş, başlarında siyah fes bulunan on kadar insan ayakta durmaktadır. Bu insanların kıyafetleri Hıristiyan papazlarının kıyafetlerine benzemektedir. Her bir kişinin elinde ney, ud veya zurna kabilinden bir müzik âleti bulunmakta her bir kişi elindeki çalgı âletini çalmaktadır. Resimde âdeta bir karmaşa veya resimdekilerin sanki sarhoş olduğu göze çarpmaktadır. Yine resimde görünen manzaraya göre deniz kenarında on kadın vardır ki bunlar çıplak halde dans eder vaziyette veya terbiye dışı üst-başlarını açmaktadırlar.*¹¹³

Tabloyu anlattıktan sonra rehberin sözlerine yer vererek bu resmin Abdülhamid'e yaltaklık eden bir kimse tarafından yapıldığını, kayıktaki adamların Midhat Paşa ve arkadaşlarını temsil ettiğini ve onların edepsizlik ve çıplaklıkta Hristiyanlara uyduğunu anlatmak istediğini ifade etmiştir. Zeydan bahsettiği bu tablo haricinde kıymetli taşlarla süslenmiş başka bir tablo gördüğünü anlattıktan sonra Küçük Mabeyn'de başka kıymetli mücevherat veya üstün nitelikli eser olmayıp, bulunan paralarla birlikte bütün kıymetli mücevherlerin başka yere taşındığını söylemiştir.¹¹⁴ Sultan II. Abdülhamid geniş bir tablo koleksiyonu sahibi olmuştur. Yabancı

¹¹² Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 135.

¹¹³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 70.

¹¹⁴ A.g.e., 69-70.

ressamlardan aldığı tablolar olduğu gibi yerli sanatçıları desteklemek adına üniversite talebelerinin de tabloları koleksiyonunda yer almıştır.¹¹⁵

Son olarak rehberin kendilerini Tahsin Paşa'nın¹¹⁶ saraya gelen misafirleri karşıladığı odaya götürdüğünü söyleyen Zeydan, bu odanın sade bir yapıda olduğunu ve baş tarafında bir levhada Fetih Suresi'nin ilk ayetinin, yanındaki levhada ise 'Aman Ya Resulallah' cümlesinin yazdığını ifade etmiştir. Zeydan, Küçük Mabeyn Köşk'ünü değerli seccadeler, altın yıldızlı tavanlar olarak özetlemiştir. Son olarak hareme geçilen bölümü gördüklerini fakat buraya girmeye asla izin verilmediğini belirtmiştir. Ayrıca harem kapısının aynadan olduğunu bunun sebebinin Abdülhamid'in hareme girerken, kötü niyetli birinin onu takip edip etmediğini kontrol etmek isteği olarak aktarmıştır.¹¹⁷ Bu bilgiyi verdikten sonra Küçük Mabeyn Köşkü bölümünü bitirmiştir.

---

¹¹⁵ Merve Köksal, "Saray Tablo Koleksiyonu'nun II. Abdülhamid Döneminde Geliştirilmesinin İncelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üni. Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2019), 86.

¹¹⁶ Tahsin Paşa (1859- 1930), II. Abdülhamid devrinde 1894-1908 yılları arasında Mâbeyn-i Hümayun Başkâtibi olarak görev yapmıştır. Kendisi II. Abdülhamid'in en yakın adamlarından biri olup sadakati ile meşhur olmuştur. Naim Ürkmez, Uğur Akbulut, "Sultan II. Abdülhamid'in Başkâtibi Tahsin Paşa", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C.86, S.306, (2021): 649-650.

¹¹⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 71.

Şekil 2.7: Yıldız Sarayı, Küçük Mabeyn Köşkü.

Kaynak: İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-34---0062.jpg> [13.09.2023].

Büyük Mabeyn Köşkü Sultan II. Abdülhamid'in yabancı devlet adamlarını karşıladığı, toplantılar yapıp davetler verdiği köşktür. Ayrıca cülus günleri, veladet günleri gibi önemli günlerde Sultan, gelen tebrikleri bu köşkte kabul etmiştir.¹¹⁸

Corci Zeydan da Büyük Mabeyni anlatırken köşkün devlet adamları, elçileri ağırlamak ve toplantı yapmak için büyük salonlardan oluştuğunu söylemiştir. Büyük salonu tarif eden Zeydan, salonun ortasında gümüş bir saat olup bu saatin dört kadranı olduğunu birinin saati, diğerlerinin barometre, termometre ve Ayın durumunu gösterdiğini aktarmıştır. Diğer odalardan da bahsederek bir odada yağlı boya tablolar gördüğünü bu tabloların Sultan Abdülaziz, Sultan Mahmut ve Sultan Abdülmecid'e ait olduğunu ifade etmiştir. Yemek odasında ise altın kaplama iki büfenin bulunduğunu ve mermerden altın kaplama güzel bir musluk gördüğünü belirterek Büyük Mabeyn bölümünü bitirmiştir.¹¹⁹

Merasim Köşkü Zeydan'ın Yıldız Sarayı içinde gezdiği son köşk olmuştur. Merasim Köşkü, Şale Köşkü olarak da adlandırılmıştır. Yapı diğer kasırların aksine İsviçre, Fransız dağ evlerine benzeyen mimaride inşa edilmiştir.¹²⁰ Zeydan, bu köşkü Yıldız Sarayı içindeki en görkemli köşklere biri olarak adlandırmıştır. Bu kasrın Alman İmparatorunun ziyareti adına II. Abdülhamid tarafından yapıldığı bilgisini vermiştir. Kaynaklarda bu köşkün İstanbul'u ziyaret edecek olan ilk Avrupalı hükümdar Alman İmparator II. Wilhelm ve eşi adına yaptırıldığı, bu ziyaret sebebiyle Çırağan Sarayı'nın sedef kapılarının Merasim/Şale köşküne getirildiği anlatılmıştır.¹²¹

Merasim Köşkü bahçesinin güzelliği ve düzeni Zeydan'ı etkilemiş ve şu ifadeleri kullanmıştır "*Kasr'a ulaştığın zaman kasrın önünde düzenli yolları olan bir bahçe görürsün. Bahçenin ağaçları geometrik şekiller arz eder. Sanki bahçıvan günlük*

---

¹¹⁸ Kocaişık, "*II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili*, 22-24.

¹¹⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat* 71-72.

¹²⁰ Kocaişık, *II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı*, 73-74.

¹²¹ "Şale-Köşkü", -<https://www.millisaraylar.gov.tr/saray-kosk-ve-kasirlar/yildiz-sale>, [10.04.2023].

olmak üzere sabah ve akşam elinde makas ile sürekli olarak bahçeyi düzenlemektedir.”

Bu köşkün değerli mobilyalar, saatler, değerli aynalar ile dolu olduğunu söyleyerek gördüğü bazı kitaplara yer vermiştir. Bu kitaplardan birinin Elysée Rkly'nin “*Umumi Coğrafya*” isimli Fransızca yazılmış 19 ciltlik kitaplar olduğunu söyleyerek, altın yaldızlı ve kırmızı renkte olduklarını belirtmiştir. Gördüğü diğer kitapların ise, Francois Gizo'nun “*Avrupa Medeniyet Tarihi*” ile Blotarks'a ait kitaplar olduğunu aktarmıştır. Köşkün en görkemli salonu olarak adlandırdığı tören salonuna gelen Zeydan, ilk olarak yerde tek parça büyük ve açık altın renginde bir halı olduğunu söylemiştir.¹²² Bu halı duvardan duvara yaklaşık 406 m²'lik Hereke halısı olup, Hereke Fabrika-i Hümayunda yapılmıştır.¹²³

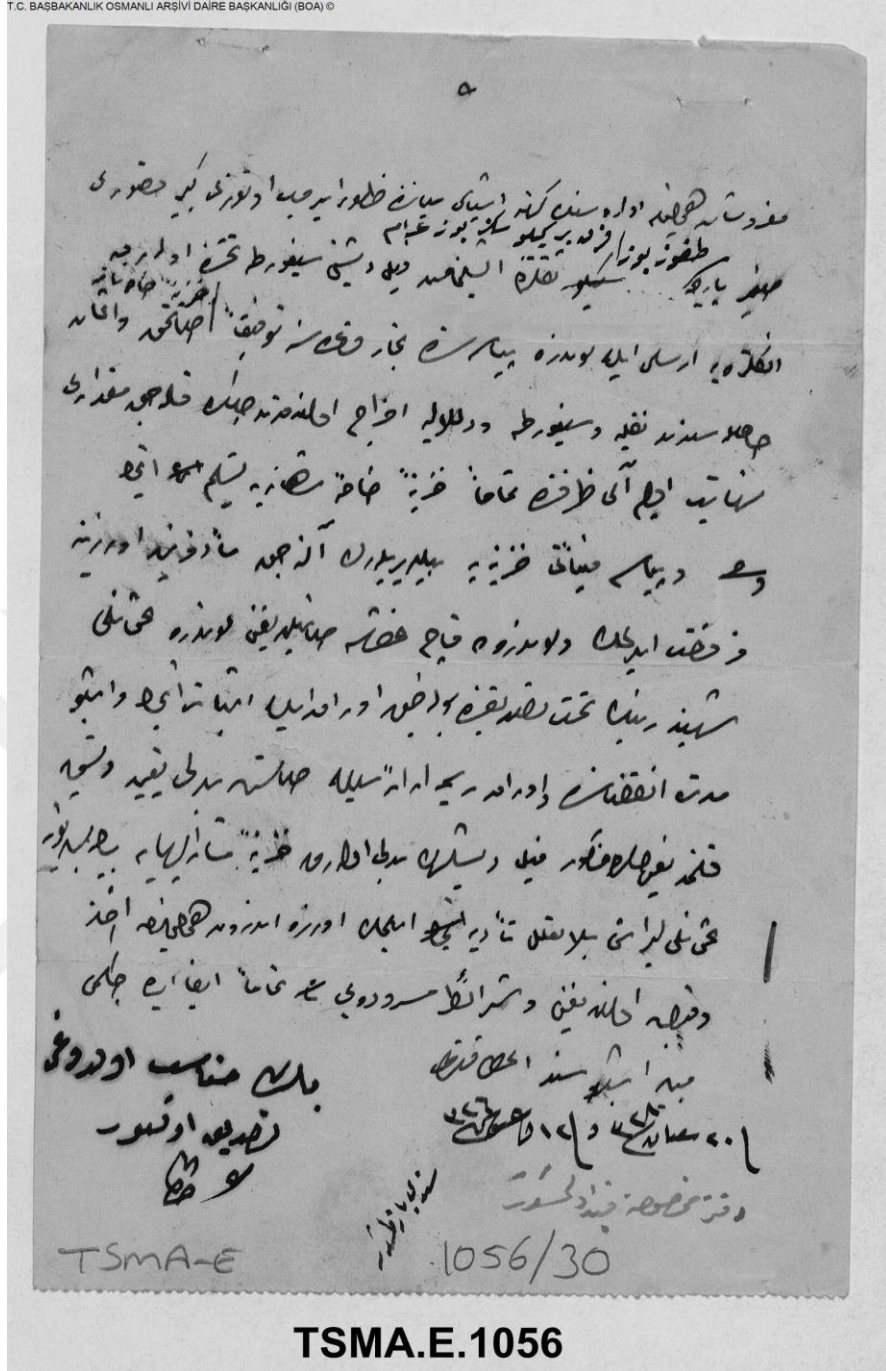
Zeydan, son olarak gezdiği oda da iki adet fildişi bulunduğunu, bunların 175 cm olup karşılıklı konulduğunu belirterek bu fildişlerinin Hicaz valisi Ratıp Paşa tarafından II. Abdülhamid'e hediye edildiğini söylemiş ve bu bölümü bitirmiştir.¹²⁴

---

¹²² Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 73-74.

¹²³ Kocaişık, *II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı*, 75.

¹²⁴ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 73-74.

TSMA.E.1056

Şekil 2.8: Mefruşat-ı Hümayun İdaresinin Fil Dişlerini Londra Piyasasında Satması, (1910).

Kaynak; BOA,TS.MA.E. 1056/30¹²⁵

¹²⁵ Yıldız Sarayı'ndaki bahsi geçen fil dişleri hakkında Arşiv belgelerinde yaptığımız taramalarda 1910 tarihli ilginç bir belgeye rastladık. Bu belge de Mefruşat-ı Hümayun İdaresi'nin (Osmanlı Saray Eşyaları İdaresi) köhne eşya olarak adlandırılan çok sayıda fil dişini Londra piyasasında sattığı ve satıştan elde edilen geliri Hazine-i Hassa ya kaydettiğine dair bir bilgi bulduk. Doğrudan Yıldız Sarayı'nın adı geçmese de belgenin

Hamidiye Camii, Sultan II. Abdülhamid tarafından selamlık törenlerine mahsus olmak üzere 1886'da yaptırılmıştır. Abdülhamid bu cami yapımına büyük önem vermiş, cami içindeki bazı ahşap malzemeleri bizzat kendi el işçiliği ile yapmıştır.¹²⁶ Corci Zeydan bu camiden bahsederken ilk olarak konumundan bahsetmiştir. Ermenilerin, Sultana burada suikast düzenlediği bilgisini vermiştir. Bu suikast 21 Temmuz 1905'te Cuma Selamlığı sırasında gerçekleşmiş, 26 kişi hayatını kaybetmiştir. Abdülhamid, cami çıkışında Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile uzun süre sohbet etmesi nedeniyle suikasttan kurtulmuştur.¹²⁷

İlk olarak camii önündeki saat kulesinden kısaca bahsetmiş ve cami içine geçmiştir. Camide gördüğü ayetlerden isim olarak bahsettikten sonra Hz. Muhammed, dört halife ve bazı sahabe isimlerinin yazılı olduğu levhalar olduğunu aktarmıştır. Ayrıca kapı yanındaki iki duvarda kadınlar hakkında şiirler olduğunu söylese de kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır.¹²⁸

Zeydan, Sultan Abdülhamid'in cuma günleri namaz kılmak için görkemli bir kabile ile bu camiye geldiğini belirtmiş ve Padişahın arabasının önünde vezirlerin, müşirlerin saygıdan başları öne eğik olarak yürüdüklerini, sultanın arabayı bizzat kendisi sürdüğünü ve atların bir taşkınlık yapmaması için yaverlerin arabanın yan tarafında yürüdüklerini söyleyerek kafilenin nasıl olduğunu tarif etmiştir. Ayrıca bu kabileye katılanların ya halife ile yürüyerek bereketlendiklerini veya münafık olup, sultana yaltaklık ettiklerini ifade etmiştir.¹²⁹ Sultan Abdülhamid'in kızı Şadiye Sultan da yazdığı hatıratında Cuma selamlığında arabayı bizzat babasının kendisinin sürdüğünü söylemiştir.¹³⁰ Cuma selamlığı hakkında verdiği bilgiler ile Zeydan Yıldız Sarayı

---

tarihi dikkate alındığında, bahsi geçen bu fil dişlerinin de Londra da satıldığını düşünmekteyiz.

¹²⁶ Sermin Yücel, "Yıldız Hamidiye Camisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü,1998), 36-79.

¹²⁷ Selman Can, "Yıldız Cami", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/541.

¹²⁸ Yücel, *Yıldız Hamidiye Camisi*, s.76-79.

¹²⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 75-76.

¹³⁰ Şadiye Osmanoğlu, *Babam ve Saray*, (L&M Yayıncılık, 2007), 25

bölümünü bitirmiştir.¹³¹ II. Abdülhamid'in Cuma selamlığı törene bizzat katılan Müslüman seyyahlar tarafından da dile getirilmiştir. Bu seyyahlardan biri olan ünlü Hindistanlı alim ve tarihçi Şibli Numani (1857-1914), İstanbul'u ziyaretinde II. Abdülhamid'in Cuma selamlığına katılmış, büyük bir duygu yoğunluğuna kapılarak törenin ayrıntılarını seyahatnamesinde anlatmıştır. Seyahatnamesinde Cuma selamlığından bahsederken, Türk, Kürt ve Araplardan oluşan binlerce askerin padişahı selamlayarak geçtiklerini, onların padişaha bağlılıklarını ve vefalarını arz edercesine yürüyüşleri sırasında büyük bir heyecana kapıldığını ifade etmiştir.¹³²

2.2.2.4.Hükümet Sarayları

Corci Zeydan, bu bölümde, bazı hükümet binalarından bahsetmiştir. Bahsettiği ilk yer günümüzde İstanbul Üniversitesi olarak kullanılan binadır. İstanbul Üniversitesi Merkez Binası, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da yaptırdığı ilk saray olan Eski Saray'ın bulunduğu bölge üzerinde inşa edilmiştir. Eski Saray, çeşitli köşkler ve Harem dairesinden oluşmuştur. Fatih, Topkapı Sarayı'nı yaptıırıp, taşındıktan sonra bile bu saray önemini korumuştur. İktidara gelen Sultan, ailesiyle yeni saray olarak adlandırılan Topkapı Sarayı'nda yaşarken, Eski Saray, ölen sultanların ailesine tahsis edilmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra, Eski Saray, Osmanlı Devleti'nin askeri işlerinin yönetimine tahsis edilmiştir. Bu tarihten sonra bina "Bâb-ı Seraskeri" veya "Serasker Kapısı" olarak adlandırılmıştır.¹³³

Zeydan da buradan Serasker Sarayı olarak bahsetmiştir. Sarayın girişinde Daire-i Askeri Umumiye yazdığını söyledikten sonra kapının sağ ve sol tarafında fetih suresinden ayetler olduğunu aktarmıştır. Sarayın meydanında uzun bir kule olduğunu, bu kulenin gözetleme kulesi olup yangın olduğu takdirde gerekli yerlere haber verilmesi amacı taşıdığını söylemiştir. Bu kule 1826 ile 1923 yılları arasında yangın

---

¹³¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 75-76

¹³² Arzu Çiftsüren, "Urdu Dili ile Yazılan Seyahatnamelerde Cuma Selamlığı" *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, S.73, (2021):122-123.

¹³³ Feza Günergun, Sevtap Kadioğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.8, S.1, (2006):140-141.

kulesi olarak kullanılmıştır.¹³⁴ Yangın, gündüz vakti ise kuleden sarkıtılan sepetlerle, gece ise yakılan fenerlerle duyurulmuştur.¹³⁵ Zeydan son olarak sarayın alanının İstanbul'un diğer bölümlerini gözaltında bulunduran bir tepe üzerinde yer aldığını belirtmiştir.

Bab-1 Âli'den kısaca bahseden Zeydan bu hükümet sarayının içinde Sadrazamlık, Hariciye, Dahiliye ve Nafia Bakanlıkları olduğunu söylemiş, diğer bakanlıklardan ise sadece İstanbul içindeki konumlarını belirtmekle yetinmiştir.¹³⁶

2.2.3.Müzeler

2.2.3.1.Osmanlı Müzesi (Arkeoloji Müzesi)

İstanbul'daki eserlerin ve müzelerin yeni olması sebebiyle, Avrupa ülkeleri ile kıyaslanamayacak olduğunu ifade eden Zeydan, yine de sahip olduğu eserler ile ayrıcalıklı olduğunu söylemiştir. İstanbul'da beş müzenin bulunduğunu ve bunların; 1. Osmanlı Müzesi* 2. Çinili Müze 3. Topkapı Müzesi 4. Silah Sunum yeri/sergisi 5. Yeniçeri sergisi olduğunu belirterek ilk gezisine Osmanlı Müzesi'nden başlamıştır.

Zeydan, ilk olarak, Osmanlı müzesinin 1885 yılında inşa edildiğini ana binadan ayrı olarak iki salondan oluştuğunu söylemiştir.¹³⁷ Osmanlı müzesi bugünkü adıyla İstanbul Arkeoloji Müzesi olarak 13 Haziran 1891 yılında ziyarete açılmıştır. Müzenin müdürü aynı zamanda arkeolog olan Osman Hamdi Bey (1842-1910), Myrina, Nemrud Dağı, Kyme ve diğer Aiolia nekropollerinde ve Lagina Hekate Tapınağı'nda kazılar yapmış ve buradaki eserleri müzede toplamıştır. Özellikle 1887-1888 yılları arasında Lübnan Sidon'da yaptığı çalışmalarla Krallar Nekropolü'ne ulaşarak dünyaca ünlü İskender Lahdi başta olmak üzere birçok eserle İstanbul'a dönmüştür. Sidon'da yapılan bu kazılarda İskender Lahdi'nden başka, Ağlayan Kadınlar Lahdi, Likya

---

¹³⁴ "Beyazıt Kulesi", <https://muzeyum.istanbul.edu.tr/tr/content/muzeler/beyazit-kulesi-anit-muzesi>, [25.04.2023].

¹³⁵ "Beyazıt Kulesi", https://tr.wikipedia.org/wiki/Beyaz%C4%B1t_Kulesi, [25.04.2023].

¹³⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 76-77.

*Corci Zeydan'ın Osmanlı Müzesi diyerek bahsettiği yer günümüzün Arkeoloji Müzesi'dir.

¹³⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 78.

Lahdi, Satrap Lahdi ve Sayda Kralı Tabnit'in Lahdi gibi eserler açığa çıkartılarak müzede sergilenmiştir. 1903 ve 1907 yıllarında ana binanın yanına kuzey ve güney kanadı eklenmiştir.¹³⁸

Müzenin içinde barındırdığı eserler Zeydan'ın ilgisini çekmiş detaylı bir anlatıma girmiştir. Eserlerin dünyada eşi ve benzerinin olmadığını söyleyerek hayretini dile getirmiştir. Özellikle İskender Lahdi üzerinde detaylı tasvirlerde bulunmuştur. İskender Lahdinin sanatının güzelliğinden dolayı ülkelerin ona göz koyduğunu belirtmiştir.¹³⁹ Kaynaklarda yer aldığına göre Alman İmparatoru Wilhelm İskender Lahdi'ne Osmanlıların bakamayacağını düşünmüş ve Sultan II. Abdülhamid'den lahdi kendilerine verilmesini istemiştir. İskender Lahdi keşfinin sahibi ve müze müdürü Osman Hamdi Bey'in kesin ret cevabı üzerine Sultan da imparatorun bu isteğini kabul etmemiştir.¹⁴⁰

İskender Lahdi Büyük İskender'e ait değildir. Aynı dönemlerde yaşamış Sidon Kralı Abdalonymos'a ait olduğu iddia edilmiştir.¹⁴¹ Corci Zeydan da bu lahdi İskender'e ait olmayıp ya komutanlarından birinin ya da bir devlet adamına ait olduğu görüşünü dile getirmiştir.¹⁴²

Lahdi üzerinde işlenmiş iki konu vardır. 1.Persliler ve Makedonlar arasındaki savaş. 2. Persliler ve Makedonların aslan, geyik ve panter av sahneleri.¹⁴³ Zeydan, bu sahnelerin her birini detaylı bir şekilde tasvir ederek, lahdi güzelliği karşısında adeta büyülediklerini, savaş sahnelerinin gerçekçiliği karşısında dehşete düştüklerini ifade etmiştir. Lahdi diğer yüzünde ağlayan bir kadın figürü olduğunu ve nerdeyse haykırışını işitecek kadar gerçekçi yapıldığını belirttikten sonra; “*Bu lahit bir sanat*

---

¹³⁸ İstanbul Arkeoloji Müzeleri, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44095/istanbul-arkeoloji-muzeleri-mudurlugu.html>, [26.04.2023].

¹³⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,78.

¹⁴⁰“İskender-Lahdi”,<https://www.indyturk.com/node/228161/k%C3%BCl%C3%BCr/devasa-sunaklar>, [26.04.2023].

¹⁴¹ Burcu Kutlu Dilbaz, “Müze-i Hümayunda İskender Lahdi”, *Tarih Dergisi*, S, 64 (2016): 9.

¹⁴² Zeydan, *İstanbul'a Seyahat* 78-81.

¹⁴³ Dilbaz, *Müze-i Hümayunda İskender Lahdi*, 9.

harikasıdır ki, sanat ilk dönemlerinden bugüne kadar bu düzeye ulaşmış değildir” diyerek İskender Lahdini anlatmayı bitirmiştir.

Müzedeki Roma, Bizans, Hitit, Fenike dönemlerinden kalma eserlerin de olduğunu söyleyen Zeydan, İskender Lahdinin yanında bunların önemsiz olduğunu ifade ederek, bu eserlerden yüzeysel olarak bahsetmiştir. Gördükleri eserler arasında Fenikelilerden kalma siyah mermer bir lahit, Hititlere ait heykeller, müzenin üst katında ise Asurlulara ait kitabeler ve Hristiyan iki papaza ait mozaikler olduğunu aktarmıştır.¹⁴⁴ Osmanlı Müzesi bölümünde ağırlıklı olarak İskender Lahdine yer vermiştir. Müzenin hangi tarihte inşa edildiğinden ve kaç yapıdan oluştuğunu anlatan Zeydan, binanın girişinde yer alan ve yapıyı inşa ettiren Sultan II. Abdülhamid’in tuğrasından bahsetmemiştir.

2.2.3.2.Çinili Müze

Çinili Köşk, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1472’de yapılmıştır. Kullanım amacı kesin olarak bilinmemekle birlikte tarihçiler tarafından saraya ait oyunların ve çeşitli törenlerin yapıldığı köşk olarak belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde müzeciliğin temelleri ilk olarak 19.yüzyılda atılmış ve çeşitli eserler Aya İrini Kilisesinde toplanmıştır. Aya İrini Kilisesinde bulunan tarihi eserler artık buraya sığmamaya başlayınca, 1873 yılında Çinili Köşk’e taşınmıştır. 1880 yılında ise Osmanlı Devleti’nin ilk müzesi olarak ‘Müze-i Hümayun’ adıyla ziyarete açılmıştır.¹⁴⁵

Zeydan, bu yapıdan Çinili Müze olarak bahsetmiştir. Bu yapının Osmanlı Müzesi’nden daha eski olup, dışının mavi mozaiklerle kaplı olduğunu ifade etmiştir. Binanın iki kat olup içinde İslami eserlerin bulunduğunu söyleyen seyyah, daha çok Osmanlı dönemi eserlerinin bulunduğunu söylemiştir. Müzenin sahip olduğu eserlerden bahseden Zeydan, Barbaros Hayrettin Paşa’nın bir resmi bulunduğunu ayrıca Sultan III. Selim’e (1789-1807) ait bir koltuk olduğunu söyleyip koltuğun özelliklerinin anlatmıştır.

---

¹⁴⁴ Zeydan, *İstanbul’a Seyahat* 81.

¹⁴⁵ Hayal Meriç, “Osmanlı Devleti’nde İlk Müze / Müze-i Hümayûn: Çinili Köşk, *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences Dergisi*, S 3, (2011): 308.

Burada gördüğü eserler arasında Selçuklu döneminden kalan üzerinde dünya resmi bulunan bakır bir küre ve usturlap olduğunu ayrıca Sultan III. Selime ait bir yağlı boya tablosu bulunduğunu ifade etmiştir. Sultan III. Selim’ in tablosundan bahsederken, bu resmin bir Osmanlı Sultanına ait ilk gerçek resim olup, daha önceki sultanların portrelerinin yapılmasına müsaade etmediklerinin iddia etmiştir.¹⁴⁶ Zeydan’ın bu iddiası doğru değildir. İlk portresini yaptıran padişah Fatih Sultan Mehmet olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda portre yaptırma geleneği devam etmiş birçok padişah portresini yaptırmıştır. Sultan III. Selim, portre yaptırmanın Avrupalı hükümdarlar için bir güç simgesi olduğunu anlamış ve önceki padişahlardan farklı olarak portrelerini Avrupa da dağıttırmiştir.¹⁴⁷

Şekil 2.9: Çinili Müzenin İçinden Görünüşü, (1909).

Kaynak; Hayal Meriç, “Osmanlı Devleti’nde İlk Müze / Müze-i Hümayûn: Çinili Köşk, *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences Dergisi*, S 3, (2011): S.312.

¹⁴⁶ Zeydan, *İstanbul’a Seyahat*, 82.

¹⁴⁷ Ümit Kılınç, “Osmanlı Padişah Portrelerine Dair Bir Değerlendirme”, *Milli Saraylar Dergisi*, S, 20, (2021): 81.

2.2.3.3.Topkapı Sarayı

Topkapı Sarayı, Corci Zeydan tarafından ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. İlk başlık Topkapı Müzesi'dir. Topkapı Müzesi olarak bahsettiği bölüm saraydaki mücevheratın ve müzelik malzemelerin depolandığı ve sergilendiği yer olarak belirtmiştir. Topkapı Müzesinde sergilenen eserlerin asırlar boyunca ganimet ve hediye edilmek suretiyle toplanan eserler olduğunu ifade etmiştir. Bu eserlerin İran, Türk, Arap ve Rumlara ait olduğunu belirtmiştir. Bu eserlerin Sultan Abdülaziz tarafından depolandıkları sandıklardan çıkarılıp cam vitrinlerde sergilendiğini ve kimsenin buraya girme izni olmadığını söylemiştir.¹⁴⁸

Sarayın bir müze haline getirilmesi ilk kez Sultan Abdülmecid döneminde olmuştur. Abdülmecid, dönemin İngiliz elçisine sarayı gezdirerek hazinedeki eşyaları göstermiş ve kendinden sonraki dönemlerde sarayın ve eserlerin yabancı devlet adamlarına gösterilmesi gelenek haline gelmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde ise eserlerin sergilenmesi amacıyla ampir üslubunda* cam vitrinler yapılmıştır.¹⁴⁹

Zeydan, burayı gezmenin yasak olduğunu, meclis başkanının izni ile bu bölümü gezdiklerini ifade etmiştir.¹⁵⁰

Topkapı Sarayı, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1460' da yaptırılmış, 19. yüzyıla kadar Osmanlı padişahlarının ikametgahı olmuştur. Saray 19. yüzyılda devlet merasimleri için yetersiz kalınca Osmanlı Sultanları 1850'li yıllardan itibaren Dolmabahçe Sarayında konaklamışlardır. Saray terk edilse dahi devlet arşivleri ve mukaddes emanetler burada muhafaza edilmiştir.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 83.

*Ampir Üslup: 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan, mobilya, mimarlık ve görsel sanatlarda kullanılan sanat tasarımıdır

¹⁴⁹ Hilmi Aydın, "Topkapı Sarayı Müzesi, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/261.

¹⁵⁰ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 83.

¹⁵¹ İlber Ortaylı. *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, (İstanbul: Kaynak Yayınları,2010), 13.

Zeydan, saraya Bab-1 Hümayun kapısından girdiklerini ve büyük servi ağaçlarla çevrili bir yoldan yürüyerek girdikleri ilk bölümün silah müzesi olduğunu söylemiştir. Bu bölümde çeşitli silahlar gördüğünü aktaran Zeydan bazı baltaların üzerinde ‘Huvel Fettah (Açan O’dur) yazdığını belirtmiştir. Bir binada ise çeşitli evrakların bulunup bunların hükümete ait evraklar olduğunu fakat çok düzensiz bir şekilde üst üste konulduğunu ifade etmiştir. Bu düzensizliğe bakarak hükümetin bu evraklara ihtiyaç duymadığı düşüncesini dile getirmiştir. Ayrıca bu odanın geçirdiği bir yangın nedeniyle bazı evrakların kenarlarının tahrip olduğunu söylemiştir. Bu oda hakkında düşünürken büyük bir kubbe gördüklerini ve bu kubbeye Kubbealtı dendiğini ifade ettikten sonra bu bölümü anlatmaya başlamıştır.

Kubbealtı’nı anlatmaya başlayan Zeydan, burada önemli toplantılar yapıldığını ve gördükleri küçük bakır bir pencereden padişahın bu toplantıları izlediğini aktarmıştır.¹⁵² Zeydan’ın da ifade ettiği gibi Kubbealtı, Divan-ı Hümayun toplantılarının yapıldığı merkez olmuştur. Toplantıya katılacak üyelerin oturacakları yerler dahi kaidelerce belirlenmiştir. Fatih Sultan Mehmet ile sultanlar Kubbealtı’na başkanlıktan çekilmişler ve kafesli pencere arkasından toplantıları takip etmişlerdir. Kubbealtı, savaşa ve barışa karar verilen yer, 15. ve 16. yüzyıllarda ise dünyanın yönetildiği merkez olmuştur.¹⁵³

Kubbealtı’ndaki devlet adamlarının sultana saygılarından örnek veren Zeydan, şu ifadeleri kullanmıştır;

Vezir orta kapıdan girdiği zaman bu kubbeye doğru yönelir, kubbenin altına ulaşmazdan 100 metre kadar evvel, orta yerde bulunan yuvarlak şekilde bulunan bir masanın önünde saygı amacıyla secde ederdi. 50 metre kadar ilerledikten sonra başka bir masanın yanında bir kez daha saygı secdesinde bulunur daha sonra kapı önünde üçüncü kez secde eder, ondan sonra içeriye girerdi.

Kubbealtı’ndan sonra Bâbüssaâde kapısının önüne gelmiştir. Zeydan, kapının adını vermemiştir. Fakat tarifine bakıldığında Bâbüssaâde kapısını tarif ettiği anlaşılmıştır. İlk olarak bu kapının önünde bayrak dikilmesi için bir çukur bulunduğunu

---

¹⁵² Zeydan, *İstanbul’a Seyahat*, 84-85.

¹⁵³ Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, 52-53.

söylemiştir.¹⁵⁴ Nedenini açıklamamıştır. Zeydan'ın bahsettiği bu çukur, Sancak-ı Şerif içindir. Sefer öncesinde veya önemli törenlerde, Hırka-i Saadet bölümünde tutulan Sancak, Bâbüssaâde kapısı önüne getirilerek bu çukura dikilmiştir. Sancak, Hz. Muhammed'i simgelediği için, saygısızlık olur düşüncesiyle çukura direkt basılmamış, üzerine taş konmuştur.¹⁵⁵ Kapıdan içeri girdiğinde, Sultanların isimlerinin yazılı olduğu bir levha olup, iki tuğra gördüğünü ifade etmiştir.¹⁵⁶ Zeydan'ın gördüğü bu tuğralar, Sultan I. Abdülhamid'den bahseden kasidelerdir.¹⁵⁷

Bâbüssaâde kapısını geçtikten sonra Arz odasına ulaşmışlardır. Arz odası, divanda görüşülen konuların padişaha arz edildiği ayrıca yabancı elçilerin ağırlandığı salon olmuştur. Yabancı elçileri ağırlaması sebebiyle süslemeye ve ihtişama önem verilmiştir.¹⁵⁸ Kaynaklara bakıldığında 17. yüzyılda saraya gelen yabancı elçiler arz odasının son derece süslü ve şatafatlı olduğunu, tavan ve duvarların altın çiçeklerle bezenmiş ve zeminin ise son derece kıymetli halılarla örtülü olduğunu söyleyerek odanın genel olarak değerli taşlar ve ipek kumaşlarla kaplı olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁵⁹

Zeydan, burada sadece odanın öneminden ve kullanım amacından bahsetmiştir. Süslemelerine ve ayrıntılarına yer vermemiştir. Odada büyük bir kanepeler olup, yanında çeşmeler olduğunu belirten Zeydan, bu çeşmelerin odada konuşulanları duyurmamak amacıyla yapıldığını fakat sonradan hizmet edenlerin sağır ve dilsizlerden oluştuğunu

---

¹⁵⁴ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 85.

¹⁵⁵ Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, 86.

¹⁵⁶ A.g.e, 86.

¹⁵⁷ Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, 82.

¹⁵⁸ A.g.e, 109.

¹⁵⁹ Mahmut Halef Cevrioğlu, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Habsburg Diplomatik İlişkileri ve Osmanlı Diplomasisi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir Katip Çelebi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2021), 136.

aktarmıştır.¹⁶⁰ Arz odasında toplantı başladığında gizliliği sağlamak adına odanın içindeki ve dışındaki çeşmelerin açıldığı kaynaklarda yer almıştır.¹⁶¹

Bu binanın yanında Bizans İmparatoru Konstantin'e ait olan bir kasr olup, içinde çeşitli mücevherat ve eşyaların olduğunu belirtmiştir.* Binanın önünde, buranın yönetimi kendisine verilmiş bir hadım ağası olup, mühürlü bir yeri kontrol edip kapıyı açıp girmelerine izin verdiğini aktarmıştır. Bu bölümde bulunan hazineler Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Çaldıran ve Mısır seferlerinden getirdiği ganimetlerle zenginleşmiştir. Yavuz Sultan Selim'in hazineyi kendinden sonra kim doldurursa onun mührüyle, eğer olmazsa kendi mührüyle mühürlenmesi emri gereği bu bölüm, saray müze haline getirilinceye kadar mühürlenmiştir.¹⁶² Zeydan eserlerin sergilendiği bu bölümü Osmanoğulları Müzesi başlığı altında anlatmıştır. Binanın üç bölümden oluşup, her birinde ayrı eserlerin olduğunu belirten Zeydan, önemli gördüğü eserlere yer verip, detaylı şekilde tasvirlerini yapmıştır. Eserlerin çokluğundan dolayı üst üste konulduğunu ve düzensiz bir görüntü oluşturduğunu eleştirerek Avrupa Müzeleri gibi her bir eserin camekan içinde sergilenmesi gerektiğini belirtmiştir.

---

¹⁶⁰ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 85-86.

¹⁶¹ Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, 108.

*Zeydan, bu binanın Bizans İmparatoru Konstantin'e ait olduğunu belirtse de kaynaklarda Zeydan'ın tarifinden yola çıkarak bu binanın Topkapı Sarayı içindeki Fatih köşkü olduğu görülmüştür.

¹⁶² Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, 122.

Şekil 2.10: Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Girişi.

Kaynak; İNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90614---0044.jpg>, [14.09.2023].

İlk dikkatini çeken eser, Şah İsmail'e ait olduğunu ileri sürdüğü taht olmuştur. Bu tahtın Yavuz Sultan Selim zamanında Şah İsmail'den alındığını ve sergilendiğini iddia etmiştir. Zeydan bu tahtı tüm detaylarıyla tasvir etmiştir. Altın, inci, yakut ve çeşitli mücevherle süslü olup, maddi değerinin çok yüksek olduğu belirtmiştir.¹⁶³ Kaynaklarda geçtiğine göre bu taht halk arasında Şah İsmail tahtı olarak bilinmektedir. Yavuz Selim tarafından Şah İsmail'den alındığına dair herhangi bir kayıt

¹⁶³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 87-88.

bulunamamıştır. Bu taht İran Hükümdarı Nadir Şah (1736-1747) tarafından I. Mahmut'a (1730-1754) hediye edilmiştir.¹⁶⁴

Şekil 2.11: Topkapı Sarayı, Nadir Şah'ın Tahtı.

Kaynak; İONEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90817---0018.jpg>,

[14.09.2023].

Camekanlar içinde korumuş ipek halılardan kısaca bahsettikten sonra gördüğü zırhlardan bahsetmiştir. Sultan IV. Murad'ın zırhını kısaca betimleyen Zeydan, zırhın kuşağın ortasındaki elmasın büyüklüğünü anlatırken gözleri yuvalarından fırlatmaya yetecek güzelliğinde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu bölümde başka sultanlara ait zırhlar olduğunu fakat isimlerini bilmediğini söylemiştir.¹⁶⁵

Zeydan dolaştığı odalardan birinde Sultanların kıyafetlerini gördüğünü söyleyerek, bu kıyafetlerin Fatih Sultan Mehmet ile başlayıp, II. Mahmut ile sona erdiğini belirtmiştir.

¹⁶⁴ M. Münir Aktepe, "Nâdir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tâvus Hakkında", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi*, S. 28-29, (1974): 116-117.

¹⁶⁵ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 89-90.

Kıyafetleri bulunan Sultanların isimlerini liste halinde yayınlamıştır. Bu isimler; Fatih Sultan Mehmed, III. Mehmed, IV. Mehmed, II. Bayezid, III. Osman, I. Ahmed, II. Süleyman, III. Mustafa, I. Selim, I. Mustafa, II. Ahmed, I. Abdülhamid, I. Süleyman, II. Osman, II. Mustafa, III. Selim, IV. Murad, III. Ahmed, II. Selim, I. İbrahim, I. Mahmut, IV. Mustafa, II. Mahmut, III. Murad.

Bu kıyafetlerin direkler üzerine giydirildiğini söyleyen Zeydan, bu şekilde sanki kıyafetlerin Sultanların üzerideymiş hissiyatı verdiğini belirtmiştir. Her Sultanın belinde hançer, başındaki sarığında ise kendi kullandığı mücevheri olduğunu belirtir. Sultanların kıyafetlerine baktıkça, zamanın değişmesiyle kıyafetlerin de değiştiğini belirtmiş ve bu kıyafetleri tasvir etmeye başlamıştır.

Sultanların her birinin başında ucu omuzlara inen bir sarık olduğunu belirten Zeydan, bu sarıkların kürevi formda olduğunu ifade etmiştir. Kıyafet renklerinin, hançerlerinin ve kullandıkları mücevherlerin de birbirlerinden ayrıldığını belirterek, Sultan Mehmet'in kıyafetlerini anlatmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in kullandığı çiçek rengi ve çizgili kumaşların ilk kez kendisi tarafından kullanıldığını belirtmiştir.¹⁶⁶ Kaynaklarda bu bilgiye doğrudan rastlamasak da Fatih Sultan Mehmet'in kullandığı kumaş ve süsleme türünün kendinden sonraki dönemlerde revaçta olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁷

Zeydan, Sultan kıyafetlerindeki mücevherleri de detaylıca tasvir etmiştir. Fatih'in hançerinin kabzasındaki zümrütlerin insanı hayrette bıraktığını söylemiştir. Sarığında ise mücevherle süslü kuş tüyünü andıran bir şey* olduğunu ifade etmiştir. Bu şekilde olan başlıklara 'Gazi Sorgucu' denilmiştir.¹⁶⁸ Diğer Sultanların da sarıklarında mücevherler bulunduğunu Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrasında büyük zümrütler ve

---

¹⁶⁶ A.g.e, 91.

¹⁶⁷ Macide Gönül, "Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Padişah Kaftanları". *Türk Etnografya Dergisi* S.60, (1967): 62.

*Sorguç: Osmanlı padişahlarının başlıklarında yer alan mücevherlerle süslenmiş kuş tüyünü andıran süs

¹⁶⁸ Reşat Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960):96.

kırmızı bir yakut olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹ Sultanların kıyafetlerinden ziyade Corci Zeydan'ın hayretini ve dikkatini çeken şey mücevherlerin güzelliği olmuştur. Mücevherlerin büyüklüğünü, güzelliğini sık sık dile getirmiş ve hayranlığını belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin gücü artıp toprakları genişledikçe mücevher yapımında kullanılacak madenlere ulaşım kolay olmuş, farklı diyarlardan kuyumcular sanatlarını göstermek için İstanbul'a gelmişlerdir. Osmanlı Devleti kuyumculuk sanatı ile uğraşanları desteklemiştir. 16. yüzyılda diğer sanat dallarında olduğu gibi mücevher yapımında da başyapıtlar üretilmiştir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman, gösteriş ve ihtişama büyük önem vermiş onun mücevhere olan ilgisinin getirdiği etki ile mücevher sanatı Osmanlı saray geleneğinde yerini almıştır.¹⁷⁰

Sultan kıyafetlerinden sonra değerli gördüğü bazı kıymetli eşyalardan bahsetmiştir. İlk bahsettiği eser inciden yapılmış iki küçük heykeldir. Bu heykellerin birinin Fas krallarından bir kral diğerinin onun hizmetçisi olduğunu söylemiştir.¹⁷¹ İnciden ve değerli taşlardan oluşan bu iki küçük heykel Hindistan'dan gelmiştir.¹⁷²

Bahsettiği diğer eser, sedeften yapılmış, yakut ve zümrütlerle süslenmiş bir taht olmuştur. Zeydan, bu tahtın arife gününde kullanıldığını ve Sultan III. Ahmed'e ait olduğunu söylemiştir.¹⁷³ Fakat bu taht Sedefkar Mehmet Ağa tarafından 1603-1617 tarihleri arasında I. Ahmed için yapılmıştır. Arife tahtı bayramların arife gününde padişah tarafından kullanılmış, padişah saray halkının tebriklerini bu taht üzerinde kabul etmiştir.¹⁷⁴

Zeydan'ın gördüğü diğer eserler, Sultanların kılıçları, Çin porselenleri, mücevherlerle süslü çekmeceler, mekanik sistemle çalışan bir nargile, erkek çocukların sünnetinde kullanılan usturalar, Sultan II. Abdülhamid'e ait inci tesbih ve saatler, tüfekler, elmas

---

¹⁶⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 91.

¹⁷⁰“Osmanlı'da Mücevher Geleneği”, <https://artam.com/makaleler/konular-konuklar/osmanlida-mucevher-gelenegi>, [4.05.2023]

¹⁷¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 92.

¹⁷² Koçu, *Topkapu Sarayı*, 99.

¹⁷³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 92.

¹⁷⁴ “Arife Tahtı”, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/padisahlarin-bayram-merasiminde-kullandigi-arife-tahti-topkapi-sarayinda-sergilenmeye-baslandi/2238902>, [6.05.2023]

ile işlenmiş fincanlar, altın kale anahtarları. Zeydan, at kuyruğundan yapılmış bayraklar gördüğünü söyleyerek eskiden vezirlerin bu bayraklarla ayrıcalıklı muamele gördüklerini açıklamıştır.¹⁷⁵ Zeydan'ın at kuyruğundan bayrak diye tarif ettiği nesnelere tuğdur. Tuğ, Osmanlı Devleti'nde Padişahın yanı sıra vezirlere, sancak beylerine, beylerbeyine de verilmiştir. Ehemmiyet ve makama göre tuğların sayısı değişkenlik göstermiştir.¹⁷⁶

Dikkatini çeken bir eserden bahseden Zeydan, yirmi kadar yağlı boya tablosu gördüğünü ve kendisine denildiğine göre bunların Abbasi Halifelerine ait olduğunu söylemiştir. Fakat hepsinin hayal ürünü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca müzede çok fazla Çin malzemeleri olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁷ Sarayda özellikle Çin porselenleri çok fazla bulunmuştur. Çin dışındaki en büyük porselen koleksiyonunun bulunduğu yer Topkapı Sarayı'dır. Saraydaki Çin porselenine ait ilk kayıt 1496 yılında görülmüştür. Porselenlere, sarayda Ehli Hiref teşkilatı tarafından eklemeler ve süslemeler yapılmıştır.¹⁷⁸

Corci Zeydan, bu bölüm ile ilgili son olarak buradaki eserlerin dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen zenginlikte olduğunu ve benzerinin olmadığını ifade etmiştir. Hükümetin, buradaki eserleri düzenleyip sergilemesi, eserleri ve bölümleri anlatan tanıtım katalogları hazırlaması ve ziyaretçilerden belli bir ücret alması gerektiğini ümit ettiğini dile getirmiştir. Kendilerine denildiğine göre hükümetin bu konu hakkında çalıştığını da aktarmıştır.¹⁷⁹

Osmanoğulları Müzesi'nin ardından Mukaddes Emanetler bölümünü anlatmaya başlamıştır. Mukaddes Emanetler Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır Seferi sonrası Topkapı Sarayı'na getirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Medine'de bulunan Fahrettin Paşa (1868-1948) da bazı emanetleri düşman eline geçmemesi için İstanbul'a

---

¹⁷⁵ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 94.

¹⁷⁶ Tülin Çoruhlu, "Tuğ", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/331.

¹⁷⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 95.

¹⁷⁸ Serken Gedük, "Topkapı Sarayı Müzesi Çin Porselenleri Koleksiyonu Üzerinde Yapılmış Osmanlı Onarımları". *International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage UNIMUSEUM* C.5, S.2 (2022): 77.

¹⁷⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 95.

göndermiştir.¹⁸⁰ Zeydan, mukaddes emanetlerin iki binada sergilendiğini söyleyerek birinin kapalı olduğunu söylemiştir. Girdikleri bölümün çinilerle kaplı olup büyük olduğunu belirtmiştir. Buraya içinde barındırdığı mübarek eserler nedeniyle son derece heyecanlı ve saygılı girdiklerini söyleyen Zeydan içeri girdiklerinde görevli tarafından sessiz ve sakin olmaları için uyarıldıklarını aktarmıştır. Bu mekânın birbirine geçmiş üç bölümden oluştuğunu belirtmiştir. Bu bölümü oldukça ayrıntılı tarif ederek, mekânın mimari yapısından, daire içinde yer alan ayet ve hadislerden bahsetmiş ve gördüğü eserleri anlatmaya başlamıştır. Bu odada Hz. Muhammed'e ait sancak ve hırka olduğunu ve sandıklarda muhafaza edildiğini söyleyerek bu eserlere padişahların büyük saygı gösterdiklerini ve yılda bir kez bu eserlerin açıldığını söylemiştir.¹⁸¹ Yavuz Sultan Selim ile Topkapı Sarayında Ramazan'ın 15. Günü Hırka-i Saadet Dairesi'ne ziyaret geleneği başlatılmıştır. Ramazan'ın 14. Günü padişahın da bulunduğu görevlilerle bu oda temizlenerek ziyaret için hazırlanmıştır. Bu ziyaret öncesi davetlilere, bir nevi davetiye yerine geçen buhur suyu gönderilmiştir. Ziyarete bütün devlet erkanı tam teşekkül katılmışlardır. Devlet erkanının Ayasofya'da kıldığı öğle namazının ardından saraya gelinerek, padişahla birlikte Hırka-i Saadet Dairesi'ne girilmiştir. Burada okunan Kuran-ı Kerimler ve salavatlar eşliğinde mübarek hırka bohçasından çıkarılarak tüm devlet erkanı tarafından sırayla öpülmesi ve gözlere sürülmesi saray geleneği olmuştur.¹⁸² II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu da yazdığı hatıratında bu geleneğe yer vermiş saray ahali tarafından gerçekleştirilen hırka-i saadet ziyaretini ayrıntılarıyla anlatmıştır.¹⁸³ Bu gelenek 1922' ye kadar devam etmiştir.

Zeydan, odada bulunan dolaplardan birinin mühürlü olup içinde Hz. Fatıma'nın tarak, sürmelik, misvak gibi eşyaları olduğunu söylemiş, bu mührün Sultan Abdülmecid tarafından yapıldığını belirtmiştir.* Hz. Muhammed'in ayak izi, Kâbe'ye ait kumaş

---

¹⁸⁰ Hilmi Aydın, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, (İstanbul: Işık Yayınları,2004), 5-9.

¹⁸¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 95-96.

¹⁸² Aydın, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, 34-36.

*Kaynaklarda bu bilgiye ve nedenine rastlayamadık.

¹⁸³ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 96-98

parçaları, sahabeye ait objeler, İmam-ı Azam'ın cübbesi gibi eşyalar gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca görevliler tarafından kendisine bir Kur'an-ı Kerim gösterildiğini, içinde kan lekeleri olduğunu belirterek bu Kuran'ın Hz. Osman'a ait olduğunu açıklamıştır. Görevlinin bu Mushaf'tan dünyada dört tane olup, üçünün burada olduğunu söylemesi üzerine bu konunun belli olmayıp araştırılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁴ Kaynaklarda da belirtildiği üzere bu konu hakkında kesinleşmiş bir bilgi yoktur. Hz. Osman'ın Mekke, Medine, Basra, Kufe, Şam bölgelerine Mushaf yazdığı belirtilmiştir. Fakat bu Mushaf'ların günümüze ulaşmış ve ulaşmadıkları ve şu an bazı müzelerde Hz. Osman'a ait olduğu iddia edilen Mushaf'ların orijinal olup olmadığı tartışmalıdır.¹⁸⁵

Hırka-i Saadet Dairesi ile ilgili son olarak Sultan IV. Murad'ın yaptırdığı altınoluğu gördüğünü söyleyip diğer bölümleri anlatmaya başlamıştır. Zeydan'ın geçtiği diğer bölüm Sünnet Odası'dır. Burada şehzadelerin sünnetinin yapıldığını bu sebeple adının Sünnet Odası olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶ Şehzadelerin sünnetinin bu odada yapıldığı doğru olsa bile tek sebep o değildir. Padişahların namazların sünnetini burada kılmalarından dolayı bu odaya Sünnet Odası denilmiştir. Padişahlar sünneti kıldıktan sonra Ağalar Camii'ne ya da Hırka-i Saadet dairesinde cemaate katılmışlardır. Ayrıca peygamber sünneti olan sakal tıraşını da bu oda da yapmışlardır.¹⁸⁷

Bağdat Köşküne geçen Zeydan, bu köşkü sarayın en güzel bölümlerinden biri olarak adlandırıp, manzarasını gönlü açan, kalbi rahatlatan yer olarak tanımlamıştır. Bu köşkün Sultan IV. Murad (1612-1640) tarafından Bağdat'tan getirildiğini söylemiştir. İlk olarak içindeki malzemelerin Bağdat'tan getirildiğini sonra kendisine verilen bilgilere göre köşkün tamamının Bağdat'tan getirildiğini aktarmıştır.¹⁸⁸ Bağdat Köşk'ü Zeydan'ın da söylediği gibi Topkapı Sarayının en güzel yapılarından biridir. Sultan IV. Murad'ın Bağdat'ı yeniden fethetmesi üzerine inşa edilmiştir. Köşk, Sultan sefer

---

¹⁸⁴ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 98-99.

¹⁸⁵ Ziya Şen, "Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushaf'ların Akıbeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C,0, S,36 (2014): 48-49.

¹⁸⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 100.

¹⁸⁷ Ortaylı, *Topkapı Sarayı*, 156.

¹⁸⁸ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 100-101.

hazırlıkları yaparken yapılmaya başlanmış, sefer dönüşü bitirilmesine rağmen süslemeler tamamlanamamıştır. Her ne kadar Sultan, burayı kendi için yaptırmış olsa da içinde oturamadan vefat etmiştir.¹⁸⁹ Saray, çini ve mermerlerindeki süslemeleriyle, güzelliğiyle, Türk Köşk mimarisini yansıtan en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁰ Zeydan son olarak, Sultan II. Abdülhamid'in Ramazan'da gerçekleşen Hırka-i Saadet ziyaretleri sonrası bu köşkte dinlendiğini belirtmiştir.¹⁹¹ Sadece Sultan Abdülhamid değil son dönem padişahları da dinlenmek için bu köşkü kullanmışlardır.¹⁹²

Zeydan'ın sonraki durağı Aya İrini Kilisesi olmuştur. Zeydan, kiliseye ismini veren kişinin İmparatoriçe İrini olduğunu söylemiştir. Kaynaklarda Aya İrini'nin manasının "kutsal barış" anlamına geldiği bir rivayete göre de aynı yüzyılda yaşamış bir azizeye ait olduğu belirtilmiştir.¹⁹³

Zeydan, Aya İrini Kilisesinin fetihten sonra camiye çevrilmediğini silah sergisi olarak düzenlendiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴ Aya İrini Kilisesi İstanbul'un fethinden sonra cephanelik olarak kullanılmış, III. Ahmed (1703-1730) döneminden itibaren de Daru'l Esliha adıyla Silah sergisi yapılmıştır.¹⁹⁵ Bu bölümde zırhlar, baltalar, davullar, kalkanlar ve tüfekler olduğunu fakat en ilginç eserin bir lahitin yanında yığılı halde duran, İstanbul'un fethinde kullanılan Altın Boynuz Zinciri olduğunu ifade etmiştir. Bizans'ın, Osmanlı gemilerinin girişini engellemek için bu zinciri kullandığını belirtip, özellikleri hakkında bilgi vermiştir.¹⁹⁶

---

¹⁸⁹ Ortaylı, *Topkapı Sarayı*, s.172.

¹⁹⁰ Naza Dönmez, E. E. "Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü Çinileri". *Art-Sanat Dergisi (2021)*: 203-227, 225.

¹⁹¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat* 101.

¹⁹² Ortaylı, *Topkapı Sarayı*, 173.

¹⁹³"Aya İrini Kilisesi" <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/aya-rini-kilisesi-muzesi#>, [10.05.2023].

¹⁹⁴ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,102.

¹⁹⁵ Bilge Ar, "Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü,2013, İstanbul), 121.

¹⁹⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 102

Şekil 2.12: Aya İrini içindeki Zincir.

Kaynak; Bilge Ar, “Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi”,
(Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü,2013,
İstanbul), 364-371.

Şekil 2.13: Aya İrini İçindeki Silahlar.

Kaynak; Bilge Ar, “Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013, İstanbul), 364-371.

Saraydan çıkarken, sarayın korumaları olan Hadım ağalar ile tanıştığını bu ağalara Ak Ağalar ve Tavaşi* dendığını aktarmıştır. Bu görevlilerin son derece nezaket ve itaat sahibi olduklarını belirterek Topkapı Sarayı bölümünü bitirmiştir.¹⁹⁷

---

*Harem hizmetlerinde çalıştırılan hadım kimselere verilen ad.

¹⁹⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 105.

19. yüzyılda Topkapı Sarayı padişahlar tarafından terkedilse de tamamen boş bırakılmamış, 1840-1924 yılları arasında Hırka-i Saadet görevlileri ve Enderun-u Hümayun görevlileri denilen kadro sarayın son sakinleri olmuşlardır.¹⁹⁸

2.2.3.4.Yeniçeri Sergisi

Corci Zeydan'ın Topkapı Sarayından sonraki durağı At Meydanında bulunan Yeniçeri Sergisi olmuştur. Zeydan, burada başta Yeniçeriler olmak üzere saray görevlilerin kıyafetlerinin mankenler üzerinde sergilendiğini belirtmiştir. Yeniçeri Kıyafetleri Sergisi daha önce Aya İrini'de sergilenirken daha sonra farklı yerlerde sergilenmiştir. Aya İrini'nin müze haline getirilmesi ve Yeniçeri Kıyafetleri Sergisi'nin oluşturulması 'Türk Müzeciliğinin Kurucusu' olarak adlandırılan Fethi Paşa (1801-1858) eliyle olmuştur. Yeniçeri Sergisindeki silahlar gerçek Yeniçerilere ait olup, kıyafetler Viyana da dikilmiştir. Heykeller balmumu ve ahşap oymadan imal edilmiştir. Heykellerin balmumu olması, Fethi Paşa'nın Londra'daki Madame Tussaud sergisinden etkilenmesi nedeniyle yapıldığı iddia edilmiştir.¹⁹⁹

Zeydan da heykellerin elde yapılmış olup, çok gerçekçi görüldüğüne dikkat çekmiştir. Heykellerin normal mankenlere göre büyük yapıldığını ve hepsinin makamına göre farklı sarık, kaftan, cüppe giydirildiğini ifade edip, gördüğü heykelleri tasvir etmiştir. Bu heykellerin sayısının doksan bir olduğunu söyleyip sergi bölümünü bitirmiştir.²⁰⁰

---

¹⁹⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, vd., *500. Yılında Mukaddes Emanetler: Yaşayan Mirasımız ve Medeniyet Hareketi* (İstanbul: Bahariye Sanat Atölyeleri,2019): 66.

¹⁹⁹ Bilge Ar, *Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi*, 212-213.

²⁰⁰ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 106-107.

Şekil 2.14: Askeri Müze İçerisindeki Balmumu Heykeller, (1913).

Kaynak; Akile Çelik vd., *TBMM Milli Saraylar, Sultan V. Mehmet Reşat ve Dönemi Fotoğraf Albümü*, 1.bs. (Ankara: TBMM Milli Saraylar, 2017), 142.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CORCİ ZEYDAN'A GÖRE İSTANBUL'DA SOSYAL HAYAT

3.1.İstanbul'da Bulunan Milletler

Corci Zeydan İstanbul'da gördüğü sosyal hayatı ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Gayrimüslimler, Türkler, Türk Kadını, genel ahlak durumu gibi ayrı başlıklar açarak 1909 İstanbul'unun sosyal hayatını kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir.

İstanbul'u ziyaret eden diğer seyyahlar gibi Corci Zeydan da İstanbul'daki millet çeşitliliğine vurgu yapmıştır. Milletlerin farklılığını anlatmak için yazısına ilk olarak Lady Montagu'nun gözlemlerinden örnek vermiştir. Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762), eşinin Osmanlıya İngiliz elçisi olarak atanması sebebiyle 1718'de İstanbul'a gelmiştir. III. Ahmed (1673-1736) dönemi ve 18. yüzyıl İstanbul'unu, İngiltere'deki dostlarına anlatan mektuplar yazmıştır. Bu mektuplarda, tanıştığı insanlar, ziyaret ettiği evler, kadınların kıyafetleri, farklı topluluklar hakkında sosyal hayata ait gözlemleri yer almıştır.²⁰¹ Lady Montagu, İstanbul'daki milletleri anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır;

*Buradaki konuşulan dillerin çokluğundan dolayı sanki “Babil Kulesi” gibi bir şehirde yaşamaktayım. Çünkü Beyoğlu halkı Türkçe, Yunanca, İbranice, Ermenice, Arapça, Farsça, Rusça, Eflakçe, Almanca, Avusturya'ca, İtalyanca, Fransızca, Macarca ve İngilizce dillerinden birini konuşurlar. Bundan daha garibi, benim evimde yaşayanlar tarafından bu dillerden on tanesi konuşulmaktadır. Seyislerim Arap, hizmetçilerim Fransız, İngiliz ve Alman, çocuk bakıcım Ermeni, komşularım Rus, hizmetçilerimden bazıları Yunan, mutfak işlerimi görenler İtalyan ve korumalarım Türk'tür.*²⁰²

İstanbul, fetihten önce de farklı milletleri bünyesinde barındırmıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiği dönem İstanbul, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler,

²⁰¹“Lady Montagu”, <https://www.fikriyat.com/galeri/kultur-sanat/lady-montagu-osmanlidaki-asiyi-batiya-nasil-tanitti/2>, [20.05.2023]

²⁰² Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,108.

Avrupalılar, Latinler ve Çingenelerden oluşan bir nüfusa sahiptir. Fatih'in din ve vicdan özgürlüğü bağlamında verdiği haklarla Gayrimüslim nüfus da artmış, zamanla farklı milletlerin sayısında çoğalma olmuştur.²⁰³ Elbette bu artışın en önemli sebebi Osmanlı Devleti'nin sağladığı özgürlükler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kabul edilen dört millet vardır. Bunlar Gayrimüslimlerden oluşan Ermeni milleti, Rum milleti, Yahudi milleti ve millet-i hâkime olarak adlandırılan Müslüman milletidir.²⁰⁴

Osmanlıdaki millet çeşitliliği farklı tarihlerde İstanbul'a gelen birçok seyyahın da dikkatini çekmiştir. 1831'de İstanbul'a gelen Ernst Christoph Döbel (1805- ?), İstanbul'da Yunanca, İngilizce, Rusça, İspanyolca, Arapça, Fransızca, İtalyanca, Türkçe, Portekizce, Sırpça, Valaska Dili, Almanca, Macarca, olmak üzere on dört dilin konuşulduğunu ifade etmiştir.²⁰⁵

Dünyada masallarıyla tanınan Hans Christian Andersen (1805-1875), 1840'ta ziyaret ettiği Kapalıçarşı'da gördüğü milletlerin portresini sunmuş burada her milletin karakteristik özelliğinin görüldüğünü belirtmiştir. Türk'ün tütün çubuğuyla ciddi şekilde oturduğunu, Rum ve Yahudilerin el kol hareketleriyle bağırıklarını, sivri külahlarıyla Acemler, siyah başlıklarıyla Ermeniler, Bulgarlar, siyah türbanlarında tüy bulunan Yahudiler, süslü Rumlardan oluşan karışık bir insan topluluğunun olduğunu ifade etmiştir. Seyyahların dikkatini çektiği diğer bir husus farklı toplulukların Türklerin ve Gayrimüslimlerin bir arada hoşgörüyü birbirlerinden nefret etmeden yaşamaları olmuştur.²⁰⁶

---

²⁰³ Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 159-160.

²⁰⁴ Uğur Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences* .C,1, S.8 (2011): 61.

²⁰⁵ Demiray, *Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)*, 52-53.

²⁰⁶ Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 162.

Şekil 3.1: İstanbul Tatavla’da (Şişli) Bulunan Bir Dükkanın Camekanında Yer Alan Rumca, Ermenice, Fransızca, Osmanlıca Yazılar, (1910).

Kaynak; <http://www.eskiistanbul.net/1830/m-samuelidesin-tatavladaki-ldquosikago-bakkaliye-magazasirdquo-dukkan-ismi-rumcaosmanlicafransızca-ve-ermenice-yazili-tabela-ve-camekani-1910>, [15.09.2023].

Ancak İstanbul’un bu kozmopolit yapısı yukarıda bahsi geçen diğer seyyahları etkilese de Zeydan bu durumu şaşırtıcı bulmamıştır. İstanbul’un iki kıtadan oluşması ve iki deniz arasında bulunmasından dolayı, insanların çok eski dönemlerden itibaren para kazanmak için bu şehre geldiğini belirtmiştir. Ayrıca bu şehrin Doğu Roma

İmparatorluğu'nun başkenti olması nedeniyle farklı kıtalardan, milletlerden insanların bu şehre göç ettiğini söyleyerek İstanbul'un bu karmaşık yapısını doğal karşılamıştır. Bununla birlikte şehir Türklerin eline geçince, Türklerin elinde bulunan bölgelerden de göç geldiğini ve kozmopolit yapının geliştiğini ifade etmiştir.

Ayrıca Zeydan, Lady Montagu'nun bahsettiği millet yapısının İstanbul'da halen aynı olduğunu farklı birçok dillerin konuşulduğunu fakat Montagu'nun İspanyolca'yı saymadığını belirtmiştir. İspanyolca hakkında bilgi veren Zeydan, bu dilin İstanbul'da Yahudiler arasında konuşulduğunu ifade ederek Yahudilerin İstanbul'a İspanya'dan göç ettikleri için İspanyolca ile beraber İbranice de konuştuklarını söylemiştir.²⁰⁷ 15.yüzyıl sonları İspanya'da başlayan Hristiyan olmayanlara yönelik katliam ve baskı nedeni ile binlerce Yahudi Osmanlı'ya sığınmış ve II. Bayezid'in emriyle devletin farklı bölgelerine yerleştirilmişlerdir. İspanyol Yahudileri, Osmanlıya geldiklerinde İbranice-İspanyol diline dayanan Ladino dilini de birlikte getirmişler ve kendi aralarında bu dili kullanmışlardır.²⁰⁸

Zeydan, İstanbul'daki bütün milletleri incelemenin mümkün olmayacağını belirtip, sadece Ermeniler, Rumlar, Araplar, Arnavutlar, Türkler ve Yahudiler hakkında bilgi vereceğini belirtmiştir. Hakkında bilgi verdiği ilk millet Yunanlılar olarak tanımladığı Rumlar olmuştur. Zeydan, Rumların daha çok Fener mahallesinde ikamet ettiklerini ama Beyoğlu gibi semtlerde de oturduklarını ifade etmiştir.²⁰⁹ Kaynaklarda yer aldığına göre Fatih Sultan Mehmet'in fetih döneminde İstanbul'dan kaçan Rumları geri çağırarak kendilerinin İstanbul'a tekrar dönebileceklerini ve işlerine devam edeceklerini belirtmiştir. Aynı şekilde Anadolu'da bulunan Rumları da İstanbul'a çağırmıştır. Fener'de bulunan evleri Rumlara vererek İstanbul'daki ilk Rum mahallesini kurmuştur.²¹⁰

---

²⁰⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 108-109.

²⁰⁸ Halime Niyaz, "İstanbul Yahudileri: Tarihçe, İnanç, İbadet ve Uygulamalar", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2019), 35-36.

²⁰⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat* 109.

²¹⁰ Ortaylı, *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 160-161.

Ermenilerin ise İstanbul'da iki mahallede ikamet ettiklerini ifade eden Zeydan, birinin Marmara Denizi kıyısında olduğunu diğersinin ise liman kıyısında olduğunu söylemiştir.²¹¹ Kaynaklarda belirtildiğine göre Ermeni nüfusu Bizans döneminde de İstanbul'da var olmuştur. Osmanlı döneminde fetihlerle birlikte Ermeniler tarafından İstanbul'a göçler olmuş, ayrıca zanaatkar Ermeniler bizzat padişahlar tarafından getirilmişlerdir. Ermenilerin en çok olduğu bölgeler Yenikapı, Samatya, Kumkapı, Galata ve Beyoğlu olmuştur.²¹² Zeydan, II. Abdülhamid'in Ermenilere yönelik yok etme politikası uyguladığını ve bu sebeple Ermeni nüfusunun azaldığını iddia etmiştir.²¹³ Zeydan'ın bu iddiası Batı kaynaklıdır ve kendisi Abdülhamid karşıtı olduğu için böyle bir söylemde bulunmuştur. Batı tarafından kışkırtılan Ermeniler, kurdukları ayrılıkçı cemiyetlerle milletlerini isyana ve silahlanmaya teşvik etmiş ve Müslüman halka saldırılarda bulunmuşlardır. Kendilerine katılmayı reddeden ve devletin tarafında olan Ermenileri ise katletmişlerdir. Bu ayrılıkçı Ermenilerin Müslüman halka zulümleri arttıkça, Sultan Abdülhamid, 1891'de Doğu Anadolu'da Kürt aşiretlerinden oluşan Hamidiye alaylarını kurmuş, bu alaylar isyancı Ermenilere karşı mücadeleye girmişlerdir. Batı medyasında Müslüman halk ve Ermeniler arasında çıkan çatışmalarda ölen Ermeni sayılarında abartma rakamlar verilerek, Abdülhamid'in Ermeni katliamları yaptığı haberleri yapılmıştır.²¹⁴ II. Abdülhamid'in Ermenilere karşı zalim tutumu olduğu iddialarına karşın Abdülhamid, yanındaki bazı devlet görevlilerinin Ermeni olduğu cevabını vermiştir.²¹⁵

---

²¹¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 109.

²¹²Saro Dadyan, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Ermeni İskanları", <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/osmanli-doneminde-istanbulda-ermeni-iskanlari/>, [23.05.2023]

²¹³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 109.

²¹⁴Rıdvan Saka, "2.Abdülhamid Dönemi'nde Ermeniler", https://www.academia.edu/30503909/2_Abd%C3%BClhamid_d%C3%B6neminde_Ermeniler, 7-18. [25.05.2023]

²¹⁵ Prof. Dr. Vahdettin Engin, "ABD Elçisi Terel'e Göre Ermeni Olayları ve II. Abdülhamid", <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/abd-elcisi-terele-gore-ermeni-olaylari-ve-ii-abdulhamid/>, [25.05.2023]

Yahudilerin ise, Hasköy, Balat ve Haliç civarı semtlerde ikamet ettiklerini belirten Zeydan, çoğunun İspanya kökenli olduğunu ifade etmiştir.²¹⁶ Zeydan'ın da ifade ettiği gibi, İstanbul'da daha çok Sefarad Yahudileri bulunmuştur.²¹⁷ Fetih döneminde İstanbul'da Yahudiler bulunmasına rağmen asıl yoğunluğu İspanya'dan gelen Sefarad Yahudileri oluşturmuştur. Yerleşim yeri olarak kıyı bölgelerini tercih etmekle birlikte, genellikle Balat, Hasköy, Karaköy, Galata ve Ortaköy semtlerinde oturmuşlardır.²¹⁸

Zeydan, yabancılar olarak tabir ettiği Avrupalıların ise Beyoğlu civarında oturduklarını belirtmiştir.²¹⁹ Zeydan'ın da belirttiği gibi Osmanlılar ister Müslüman ister Gayrimüslim olsun Avrupalılara yabancı gözüyle bakmışlardır. Beyoğlu Fransızlar, İtalyanlar ve diğer Avrupalıların ikamet ettikleri yer olmuş, elçilikler, yabancı okullar, yabancı bankalar bu bölgede yer almıştır. Beyoğlu, Osmanlı aydınınının Batıyı gözlemlediği pencere olarak tarif edilmiştir. Beyoğlu ayrıca meyhanelerin, sefahat hanelerin ve tiyatroların yer aldığı bir merkez olmuştur. Öyle ki 19. yüzyıl tarihçisi olan Ahmet Lütfi Efendi, İstanbul'un diğer semtlerinin Beyoğlu gibi Avrupalı olmadıkları için edepli kaldıklarını ve oralarda kumarhane ve fuhuş hanelerin açılmadığını söylemiştir.²²⁰

---

²¹⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 110.

²¹⁷ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*. (İstanbul: Hil Yayın,1986), 203.

²¹⁸ Niyaz, *İstanbul Yahudileri: Tarihçe, İnanç, İbadet ve Uygulamalar*, 20.

²¹⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 110.

²²⁰ Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, 85-86.

Şekil 3.2: Beyoğlu İstiklal Caddesi, (1910).

Kaynak; <http://www.eskiistanbul.net/308/1910-civarlarinda-istiklal-caddesi-saat-1440>, [15.09.2023].

Zeydan, İstanbul da oturan milletlerin oranlarının bilinmediğini uzun süredir sayım yapılmadığını söylemiştir.²²¹ Kaynaklarda belirtildiğine göre; 1480 yılında İstanbul nüfusu 80 bin olup, Türkler nüfusun yüzde 58'ini oluştururken, Rumlar yüzde 23'ünü, Ermeniler, Latinler ve Yahudiler yüzde 19'unu oluşturmuşlardır. 1885 yılında yapılan bir sayıma göre ise; İstanbul'da Müslüman sayısı 425.355 olup, Rumlar 188.012, Ermeniler 152.399, Yahudiler ise 44.435 nüfusa sahip olmuşlardır.²²²

3.2. İstanbul'da Bulunan Milletlerin Meslekleri

3.2.1.Rumlar

Gayrimüslimlerin mesleklerini de ele alan Zeydan, hangi milletin hangi iş kolunda olduğunu detaylı şekilde anlatmıştır. Rumların ticaretle uğraştıklarını, giyim, mücevherat, yağ tüccarlığı yaptıklarını, ya da kahveci, meyhaneci ve bakkal olduklarını belirtip, devlet hizmetinde çalışmayı arzu etmediklerini belirtmiştir.²²³

Rumlar, Zeydan'ın bahsettiği gibi ticarete önde olmuşlardır. Zeydan gibi diğer seyyahlar da, Rumların meyhaneci, tüccar ve kumaş dokuyucusu olduklarını İtalyanlardan öğrenilen kumaş dokuma işinin sadece Rumlar ve Yahudiler tarafından yapıldığını belirtmişlerdir.²²⁴

Rumlar, ticaret ve esnafılıkta ileri olsalar da başta Hariciye Nezareti olmak üzere devletin çeşitli birimlerinde çalışmışlardır. Özellikle tercümanlıkta ileri olup, genellikle tercüme işlerinde görevlendirilmişlerdir.²²⁵ Bu durum seyyahların da dikkatini çekmiş ve seyahatnamelerinde bu noktaya dikkat çekmişlerdir. 16. yüzyılda İstanbul'a gelen Stephen Gerlach, (1546-1612) 19. yüzyılda İstanbul'a gelen Knut Hamsun, (1859-1952) kendilerine Rumların tercümanlık yaptıklarını belirtmişlerdir.

---

²²¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat* 110.

²²² Ortaylı, *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 162.

²²³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,112.

²²⁴ Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 170-173.

²²⁵ Sevilay Kasap, "Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Gayrimüslimlerin İstihdamı: 1839-1876", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul,2021), 9-10.

1899'da İstanbul'a gelen Knut Hamsun, kendisine bir Rum'un tercümanlık yaptığını belirterek, Türklerin tercümanlık yapmadıklarını, tercümanların genelde Ermeni, Rum ve Yahudi milletlerinden olduğunu ve Türklerin turistlere hizmet etmediğini söylemiştir.²²⁶

3.2.2. Yahudiler

Zeydan, Yahudilerin ise genelde kuyumculuk ve hırdavatçılık yaptığını belirterek sanatla uğraşanların az olduğunu söylemiştir.²²⁷ Yahudiler, Rum ve Ermeniler kadar göz önünde olmasalar da sarayda ve devlet bürokrasisinde görev almışlardır. Fatih döneminden itibaren sarayda hekim olarak yer almışlar ve padişahın özel doktoru görevini üstlenmişlerdir. 16. ve 17. yüzyıllarda saray hekimleri olarak sayıları artmıştır.²²⁸ Yine aynı yüzyıllarda İstanbul'a gelen seyyahlar da Yahudi hekimlerin çokluğundan bahsedip, hekimlikte yetenekli olduklarını bunun nedeninin kendilerinin Yunanca, Arapça ve İbranice bildiklerinden bu dillerde yazılmış kitapları okumalarından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Seyyahlar ayrıca Yahudilerin sarayda nüfuz sahibi olduklarını, Yahudi kadınlarının harem halkıyla alışveriş yaptıklarını, hatta Paşaların Yahudilerden borç aldıklarını belirtmişlerdir. 16. yüzyılda İstanbul'a gelen Stephan Gerlach, Yahudi erkeklerinin ve kadınlarının sarayda çok itibar gördüklerini çünkü büyü ve batıl inançlarda bilgi sahibi olduklarından padişah hanımları tarafından ilgi gördüklerini belirtmiştir.²²⁹

---

²²⁶ Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 170.

²²⁷ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 112.

²²⁸ Naim A. Güleriyüz, <https://docplayer.biz.tr/48109918-Topkapi-sarayinda-uc-kusak-saray-hekimi-hamon-ailesi.html>, [31.05.2023]

²²⁹ Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 167.

Yahudiler ayrıca mücevher, inci, saten gibi değerli eşyaların ticareti ile uğraşmışlar, marangozluk, meyhanecilik gibi mesleklerle de uğraşmışlardır. Bununla birlikte 19. yüzyılda finansman ve bankacılık işlerinde bulunmuşlardır.²³⁰

3.2.3.Ermeniler

Zeydan, Ermenilerin de tıpkı Rumlar ve Yahudiler gibi işlerle uğraştıklarını belirterek, Ermenilerin içinde büyük kuyumcu ve tüccarların olduğunu ayrıca doktorluk, eczacılık, demircilik, fırıncılık gibi çeşitli mesleklerde uğraştıklarını ifade etmiştir.²³¹

1876'da İstanbul'a gelen Edmondo De Amicis de (1846-1908), Zeydan'ın bu söylemlerini destekleyerek, Ermenilerin keskin zekalı olmaları nedeniyle İstanbul'da çok fazla Ermeni doktor, mimar, deha ve mühendis bulunduğunu ayrıca İstanbul'daki bankacıların çoğunlukla Ermeni olduğunu ifade etmiştir.²³² Ermeniler, özellikle kuyumculukta ileri olmuşlar, bankerlik, ticaret ve inşaat da ön plana çıkmışlardır. Bu meslek dallarında başarılı olmalarının sebeplerinden biri Türkçe bilmeleri gösterilmiştir. Ayrıca 1856 Islahat Fermanı ile birlikte devlet memuru olarak da hizmet etmişlerdir.²³³

Ayrıca II. Abdülhamid dönemi Gayrimüslim istihdamının en fazla yapıldığı dönem olmuştur. Sultan Abdülhamid şehzadelikten itibaren yakın hizmetlerinde birçok Hıristiyan bulundurmıştır. Özel bankeri ve malî danışmanı Zarifi Efendi ile ilişkisini tahta geçtikten sonra da sürdürmüş, 1862'den beri saray tabibi ve 1875'te sertabip olan Mavroyeni Efendi'yi hem Meclis-i Âyan âzâsı hem vezir yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde dış ilişkilerin Gayrimüslim bakanlara teslim edilmesi ilk defa Sultan Abdülhamid zamanında görülen bir özelliktir. Bu dönemde Karatodori Paşa'dan sonra

---

²³⁰ Önder Kaya, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Toplumunun faaliyet gösterdikleri meslekler", <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/104499/osmanli-imparatorlugunda-yahudi-toplumunun-faaliyet-gosterdikleri-meslekler> , [31.05.2023].

²³¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*,112.

²³² Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 175-176.

²³³ Özcan Mert, "Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler", <http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-03-mert.pdf> [2.06.2023].

başka bir Rum daha (Sava Paşa) Hariciye nazırı olmuştur. Artin Dadyan Paşa ise 1901'den vefatına kadar, yirmi yıl Hariciye müsteşarı olarak görev yapmıştır.²³⁴

Abdülhamid'in kritik görevlere atadığı bazı Gayrimüslimlere bakılacak olursa bunlar;

Artvin Dadyan Paşa (Ermeni): Dışişleri Bakanı

Nişan Efendi (Ermeni): Basın danışmanı

Agop Paşa (Rum): Şahsi Emlakçısı daha sonra Maliye Bakanı

Aleksandros Karatodori Paşa (Rum): Bayındırlık Bakanı

Teodor Kasap (Rum): Saray Kitapçıbaşısı

Sarkis Balyan (Ermeni): Mimarbaşısı

Spiridion Mavroyeni (Rum): Özel doktoru

Raimando D'Aranco (İtalyan): Saray Mimarı²³⁵

Osmanlı Devleti'nde saraya yakınlığı ile meşhur olmuş Ermeni aileler de var olmuştur. Bu aileler arasında en meşhurları şüphesiz Balyan ve Manas aileleridir. Balyan ailesi 18. ve 19. yüzyıllarda saray mimarı olarak çalışmışlar, padişahların emriyle saraylar, köşkler, yalılar, camiiler gibi eserler yapmışlardır. Beylerbeyi Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı, Selimiye Kışlası, Davutpaşa Kışlası, Valide Camii gibi yapılar eserlerinden sadece birkaçıdır. Ayrıca II. Abdülhamid tarafından Sarkis Balyana Sermimar-ı Devlet unvanı verilmiştir. Manas ailesi ise 18. yüzyıldan 20.yüzyıla kadar saray ressamı olarak çalışmışlar, Osmanlı resim sanatında ilk portre resim çalışmalarını onlar başlatmışlardır.²³⁶

Yukarıda zikredilen milletlerin ve mesleklerin dışında diğer milletlerden kısaca bahseden Zeydan, Arapların ticaret ile uğraştıklarını, Arnavutların devlet hizmetinde

---

²³⁴ Abdülhamit Kırmızı, "II. Abdülhamid'in Hristiyan Memurları," Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi, (İstanbul: TBMM Milli Saraylar, 2017), 655.

²³⁵ Mehmet Mazlum Çelik, "Sultan Abdülhamid, Hükümetteki En Kritik Adamlarını Gayrimüslimlerden Seçti" <https://www.indyturk.com/node/530811/sultan>, [2.06.2023]

²³⁶ Mayda Saris, "İlk Portre Çalışmalarını Başlatan Manas Ailesi", <https://www.paros.com.tr/Makale/ilk-portre-calismalarini-baslatan-manas-ailesi>, [2.06.2023]

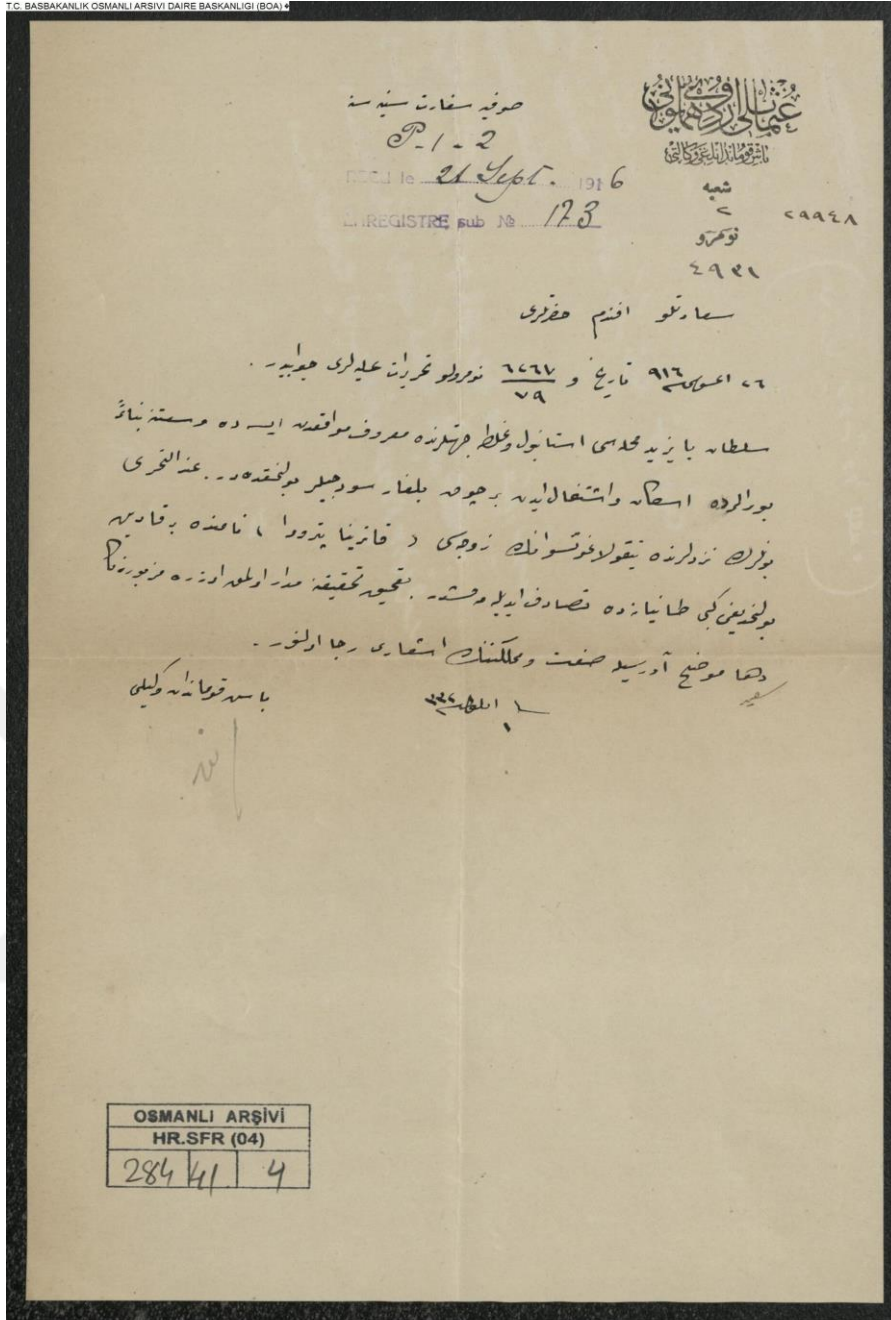
çalışıp, bazılarının yeşillik sattığını, Bulgarların ise genelde sütçülük yaptığını belirtmiştir.²³⁷ 19. yüzyıl'da İstanbul'a gelen Edmondo De Amicis, ve Cosimo Comidas De Cabognano (1749-1807) İstanbul'un çok verimli toprakları olduğunu fakat Türklerin tarımla uğraşmadıklarını bu işlerin genellikle Rumlar, Araplar ve Ermeniler tarafından yapıldığını ayrıca İstanbul civarındaki toprakların Rum göçmenleri tarafından işlendiğini ifade etmiştir. Yine Ermeni seyyah Cosimo Comidas De Cabognano da bu konuya değinerek İstanbul'daki Türklerin çapa, kazma ile uğraşmadıklarını, çiftçi ve bahçıvan olarak yabancıları tercih ettiklerini bunların da genelde Arnavut ve Slav olduklarını belirtmiştir.²³⁸ Sütçülük yapan Bulgarlara dair ise Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinde birkaç belge yer almaktadır. Bu belgelerden birinde Sultan Bayezid Mahallesi ve Galata civarında yaşayan pek çok Bulgar sütçünün bulunduğu bildirilen bir yazı yer almıştır.²³⁹

---

²³⁷ Zeydan, *İstanbul' a Seyahat*, 112.

²³⁸ Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, s.106-107-108.

²³⁹ Sultan Bayezid Mahallesi ve Galata cihetlerinde yaşayan birçok Bulgar sütçünün bulunduğu fakat aralarında Nikola Goşsuva'nın zevcesi Katerina Petroda namında birinin olmadığına dair belge için bkz.: BOA, HR.SFR.04.. 284/41.

HR.SFR.04.00284.00041.004

Şekil 3.3: Galata ve Beyoğlu'nda Bulunan Bulgar Sütçüler.

Kaynak; BOA, HR.SFR.04.. 284/41.

3.2.4. Türkler

Türklerin hepsi Müslümandır sözü ile bölüme başlayan Zeydan, Türk denildiğinde akla Müslüman geldiğini ifade etmiştir. İstanbul'daki Türklerin genelde devlet memuru olduklarını hatta her Türk'ün çocukluğundan itibaren en büyük arzusunun devlet hizmetinde çalışmak olduğunu söylemiştir. Devlet memuru olmak isteyenlerin ise genelde Osmanlı'da saygın ailelerin çocukları olduğunu belirtmiştir.²⁴⁰

Zeydan'ın da ifade ettiği gibi devlet memuru olmak Osmanlı'da her zaman gözde meslek olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren devletin büyümesi ile birlikte memur sayıları da artmıştır. Özellikle II. Mahmut'tan itibaren devletin iş yoğunluğu artmış, dış devletlerin dahili olaylara müdahalesi, uluslararası ticaret anlaşmaları, savaşlar bürokrasi üzerindeki yoğunluğu artırarak, yabancı dil bilen ve diplomasi kurallarına hâkim kurum ve memurlara ihtiyacı artırmıştır. Bu ihtiyaçlar neticesinde Bâb-ı Âli bakanlıklara bölünmüş ve memur sayısında artış yaşanmıştır. 16. yüzyılda katiplerin sayısı yirmi ile otuz sayısı arasında iken, 18. yüzyılda bu sayı bin beş yüze ulaşmıştır. II. Abdülhamid döneminde ise Mülkiye memurlarının toplamı otuz beş bin olmuştur.²⁴¹ Ayrıca devlet memurluğu bir aile mesleği olmuş, memuriyetler genelde babadan oğula geçmiştir. Memurların çocukları küçük yaştan itibaren babalarının yanında bürokrasi usullerini öğrenmiş, babaları öldüğünde veya emekli olduğunda ise onun yerine geçerek mesleği devam ettirmişlerdir.²⁴²

Osmanlı'nın üst sınıfının tıpkı Avrupa'daki üstün tabaka gibi olduklarını belirten Zeydan, bu sınıfın Fransızca'yı çok iyi konuştuklarını ayrıca Fransız adetlerini benimsediklerini, Fransız gelenek ve kültürlerini hatta ahlaklarını taklit ettiklerini ifade etmiştir.²⁴³ II. Mahmut (1808-1839) ile birlikte Fransızca Osmanlı toplumunda yaygınlaşmış ve üst sınıf Osmanlı aileleri arasında önem kazanmıştır.²⁴⁴

---

²⁴⁰ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 110.

²⁴¹ Ahmet Yüksel, Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18. Ve 20. Yüzyıllar), "*Osmanlı Bilimi Araştırmaları*", C.16, S.1, (2014), 24-25.

²⁴² "Osmanlı da Memurlar Nasıl Yetişirdi?", <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanli-memurlari-nasil-yetisirdi>, [5.06.2023]

²⁴³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 111.

²⁴⁴ *Türkler*, C.14. Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Bir dönem sadrazamlık yapan Said Halim Paşa (1864-1921) toplumdaki bu Batı ve Fransız hayranlığını eleştirerek, Türkçe yerine Fransızca konuşmanın, dinsiz yaşamının ve Fransız metres ile servet tüketmenin yüksek tavırlar sayıldığını ifade etmiştir.²⁴⁵

Zeydan, İstanbul'daki zengin ailelerin büyük evlerde oturup, mobilyalara büyük masraflar yaptıklarını ve evlerin haremlik ve selamlık olarak ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Zeydan, evdeki hizmetçilerin durumuna da değinir ve bu evlerdeki hizmetçilerin evlenip çocuk sahibi olduklarını evin beyinin onlardan bir menfaat görmeyecek olmasına rağmen eğitimleri ile ilgilendiğini ifade etmiştir. Hizmetçilerin ev halkı ile beraber aynı evde oturduklarını belirtmiştir.²⁴⁶ Ayrıca evin ailesi hizmetçilerini evlendirmek, çeyizlerini hazırlamak, düğünlerini yapmak gibi vazifeler de üstlenmişlerdir. Bu duruma ait arşiv belgelerinden birinde; Galata da ikamet eden Salih Çelebi adlı bir şahsın cariyesi Meryem'i evlendirdiği, çeyiz olarak da döşek, kilim, sahan, yastık gibi bazı eşyalar verdiği yer almıştır.²⁴⁷

Türklerin hizmetçilerine gösterdiği bu tutum Avrupalı seyyahların da dikkatini çekmiş ve seyahatnamelerinde Türklerin kölelere eşitiymiş gibi davrandıklarını, onlara hürmetle muamele ettiklerini belirtmişlerdir.²⁴⁸

3.3.Türk Kadını

Corci Zeydan, bu bölüme Türk kadınına överek başlamıştır. Türk kadınının temiz, bakımlı ve eğitilmiş olup, gazeteler, kitaplar okuduğunu, zengin ailelerin kızlarına yabancı mürebbiyeler ile dersler verdiğini ifade etmiştir. Türk kadınının erkeklerle çeşitli bahislerde tartışabildiğini ve hiç çekinmediğini belirten Zeydan, bu sebeple

---

²⁴⁵ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, (Tercüman 1001 Temel Eser, C,9, 1974), 116.

²⁴⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 111.

²⁴⁷ Mustafa Akbel, "Osmanlı Başkentinde Kölelerin Durumu Ve Azatları: Galata Örneği (1718-1730)", *Journal of History and Future*, C. 3, S. 1 (2017), 219.

²⁴⁸ Demiray, *Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)*, 202-203.

kadınların erkeklerden aşağı yanı olmadığını ifade etmiştir.²⁴⁹ Bununla birlikte II. Abdülhamid'in davetlisi olarak İstanbul'a gelen dönemin kadın hakları savunucusu Esmeralda Cervantes, Osmanlı kadınına yakından gözlemlene fırsatı bulmuştur. 1893'te Chicago'da Maarif-i Umumiye Konferansı'nda Osmanlı kadınlarının terbiyelerinin, faziletlerinin ve eğitimlerinin ileri seviyede olduğunu belirterek Osmanlı Devleti'nde dergilerde yazdıkları yazılarıyla ve eserleriyle ön plana çıkan kadınların ismini teker teker anmış ve övgüyle bahsetmiştir. Saydıkları kadınlar arasında Aliye Hanım'ın bazı yabancı eserleri Türkçeye çevirdiğini, Makbule Hanım'ın yazılarının *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayınlandığını, Zafer Hanım'ın Rumca, Farsça, Fransızca Arapça dillerine aşina olup dört kitap yazdığını ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde bulunan kız okullarından bahsederek eğitimlerinden detaylıca bilgiler vermiştir.²⁵⁰

Zeydan, ayrıca üst sınıfa mensup ailelerin evlerinde kadın erkek karışık sofralarda oturduğunu aralarında yabancı misafir olsa bile yine kadın erkek beraber yemek yediklerini belirtmiştir.²⁵¹ Meşrutiyetin önemli yazarları ve kadın hareketinin öncüleri olan Fatma Aliye ve Emine Semiye Hanım'ın babası olan Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895), kadınların diledikleri tarzlarda giyinmeleri ve erkeklerden kaçmamaları²⁵² hususunda fikirlerini beyan etmiştir.

İttihat ve Terakki yönetimin uygulamaya koyduğu anayasada kadınların da çok etkisi olduğunu belirten Zeydan, kadınların erkeklerin yanında olup mektuplarıyla, yazılarıyla, konuşmalarıyla anayasaya destek verdiklerini ve bu konuda erkekleri başarıya sevk ettiklerini aktarmıştır.²⁵³ Tanzimatın getirdiği yenileşme hareketleri Türk kadınının da hayatına girmiş, özellikle eğitim alanında kendini göstermiştir. Üst

---

²⁴⁹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 113.

²⁵⁰ Kevser Şeker, vd., *Arşiv Belgelerine Göre Kadın*, (T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü: İstanbul,2015), 276-288.

²⁵¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 113.

²⁵² Seda Ekrem, "Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Kadın Algısı (Demet ve Genç Kadın Dergileri Örneğinde)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017), 65.: Yazar alıntı yaptığı kaynağı belirtmemiştir.

²⁵³ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat* 113.

sınıf aileler, Alman, İngiliz ya da Fransız mürebbiyeler ile kızlarına resim, edebiyat, müzik, dil eğitimi aldırılmıştır.²⁵⁴ Özellikle konak eğitimi almış olan elit kadınlar Osmanlı kadın feminizminin de öncülerinden olmuşlardır. Kadın hareketinin öncüsü olan bu kadınlar bürokratların ve aydınların kızları olmuştur.²⁵⁵

II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile İttihat Terakki yönetimi kadın hakları konusunda önemli adımlar atmış, kadın derneklerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Halide Edip Adivar, Münevver Asım, Emine Semiye, Şukufe Nihal, Fatma Sabiha, Zühre Hanım, Halide Salih gibi önde gelen eğitimli kadınlar dergilerde yazdıkları yazılar ile İttihat ve Terakki yönetimi ile fikir birliği içerisinde olmuşlardır.²⁵⁶ Bu kadınlar dergilerde yazdıkları yazılarda çok eşlilik ve talak-ı selase uygulamalarının kaldırılması, kadınların giyimleri üzerindeki baskıların son bulması, eğitimden yoksun olmamaları, meslek sahibi olup toplumda görünür olmaları şeklinde taleplerini dile getirerek İttihat ve Terakki yönetimin kadınlara yönelik politikalarını kadınlar arasında yaymaya çalışmışlardır.²⁵⁷ 1908 yılında yayın hayatına başlayan Demet dergisi, bu taleplerin dile getirildiği dergilerden biri olmuştur. Derginin birinci sayısında Server Cemal imzasıyla kaleme alınan “Kızıma” başlığıyla yazılan metinde II. Meşrutiyet dönemi hürriyet olarak ifade edilirken, II. Abdülhamid dönemi ise karanlık dönem olarak adlandırılmıştır. Metin, bir annenin kızına yazdığı mektup olarak kurgulanmış ve II. Meşrutiyetin ilan edilmesi şu sözlerle ifade edilmiştir;

Fakat sen daha ilk kelimelerini söylemeden alemimize öyle bir nur, öyle bir feyz saçıldı ki seni, anacığın, babacığın kurtararak dünyalarına kavuşturarak analığın, babalığın ne demek olduğunu şimdi öğretti. Sen artık bir daha dönmeyecek olan o geçmişin lekelerinden, korkularından,

²⁵⁴ Seda Ağırbaş, “Batılı Kadın Seyyahların Anlatımında Osmanlı Kadını”, *Akademik Hassasiyetler The Academic Elegance*, C. 6, S. Sanat Tarihi Özel Sayısı, (2019): 203.

²⁵⁵ Ekrem, *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Kadın Algısı (Demet ve Genç Kadın Dergileri Örneğinde)*, 48.

²⁵⁶ Dilara Göktaş, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kadın Dernekleri ve Basın Bağlamında Toplumda Kadın Konusuna Yaklaşımı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics*, C.6, S.5, (2019): 6-7.

²⁵⁷ Ekrem, *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Kadın Algısı (Demet ve Genç Kadın Dergileri Örneğinde)*, 49.

*kederlerinden azadesin. Sen artık şimdi hürriyet, adalet arzuları içinde büyüyerek insanlık arasında yaşayarak büyüklerin çektiği elemelere katlanmayacaksın.*²⁵⁸

Yine aynı derginin ikinci sayısında İsmet Hakkı, kadın eğitiminden bahsederek;

Dokümacılıkla kol yoracak zaman geçti. Artık ameli işlerden usandık. Bir parça zihinlerimizde yorulsun. Fikri acizanemce bir kız az çok her ilmin kavaid-i esasiyesini okumalı, öğrenmelidir. Bir kimyager olmayacaksa bile fenn-i kimyanın hiç değilse kısmı ibtidaisini öğrenmelidir; bir kadının mühendis olmasını tasvib etmezsek bile hendeseye az çok vakıf olmalı: hülasa doktor, avukat olmadığı halde ilmi hukuktan, kavaidi sıhha'dan büsbütün bihaber bulunmamalıdır. Demek istiyorum ki tahsil-i umumiyesi erkeklerinkisi kadar kuvvetli itinalı olmalı: kadınların ihtiyacat-ı zaruriyelerinden olan el işleriyle beraber fen derslerine de çalışmalı, arz üzerinde cereyan eden vekayın kafesi hakkında bir fikir edinmelidir ifadelerini kullanmıştır.²⁵⁹

Zeydan Türk kadının örtüsünden de detaylıca bahsederek Türk kadınlarının tesettürsüz sokağa çıkmadıklarını belirtmiştir. Kadınların örtüsünden bahsederken, yaşmak denilen beyaz tülbent ile başlarını örtüp boyunlarının etrafından sardığını ve bununla yüzün örtüldüğünü, gözlerden ve burnun bir kısmından başka görülen bir yer kalmadığını belirtmiştir. Fakat evler arasında, bahçelerinde ve şehir dışında kadınların yüzlerini örtmediğini belirten Zeydan, kadınların peçesiz dolaşmalarının tesettürsüz sayılmayacağını, ona bakanların saygı ile bakacaklarını ifade ederek, İstanbul kadınlarının peçesiz sokağa çıkmalarını destekleyen bir kasideye yer vermiştir. Bu kasidenin bir bölümünde; “*Bâkire Meryem'in yüzü açıktı. Ona havariler ve kutsal kişi baktı. Saygı gösterdi ona bütün erkekler. Ne göz casusluk yaptı ne de bozuldu kalpler.*” ifadeleri yer almıştır.²⁶⁰ II. Meşrutiyet'in ilanı ile kadınların tesettürde özellikle peçe kullanımında daha esnek davrandıkları Avrupalı seyyahların da yazılarında yer almıştır. 1912 Yılında Osmanlı ordusunda subay olarak görev yapan Franz Carl Endres (1878-1954), 1908 anayasasından sonra İstanbul'da peçesiz kadınların görüldüğünü

²⁵⁸ Server Cemal, “Kızıma”, *Demet Dergisi*, C.1, (Eylül 1908): 5.

²⁵⁹ İsmet Hakkı, “Kadınlarımız ve Maarif”, *Demet Dergisi*, C.2, (Eylül 1908): 25.

²⁶⁰ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 113-114.

fakat polislerin müdahale ettiğini belirtirken, 1915 yıllarında ise pek çok kadının peçesiz sokaklarda dolaştığını ve kendilerine polis tarafından karışılmadığını ifade etmiştir.²⁶¹

Batılılaşmanın getirdiği toplumsal değişim ve modernleşme kadınların giyimine ve tesettürüne de yansımıştır. Bu değişim farklı dönemlerde İstanbul'a gelen seyyahların seyahatnamelerinde kendini göstermiştir. 1837'de Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Johann von Österreich, sokaklarda ve çarşılarda pek çok kadın olduğunu fakat örtülerinin bütün vücutlarını ve yüzlerini kapattığından sadece gözlerinin görüldüğünü belirtirken,²⁶² II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da bulunan Louis Rampert ise, Müslüman kadınların tesettürlerinin oldukça değiştiğini, başörtülerinin saçlarını gösterecek incelikte olduğunu, bazı kadınların ferace ve çarşafı terk edip asker mantolarına benzeyen manto ve ceket giydiklerini hatta tesettür çağına gelmiş kızların İslam'a uymayan kıyafetlerle dolaştığını ifade etmiştir.²⁶³

---

²⁶¹ Demiray, *Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)*, 291.

²⁶² A.g.e, 260.

²⁶³ Füsun Bayer, "Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı (Tanzimattan Meşrutiyete)", (Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010), 77.

Şekil 3.4: Beyoğlu'nda Bir Moda Evi, (1910).

Kaynak; İlber Ortaylı, vd., *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür Aş.2020), 362

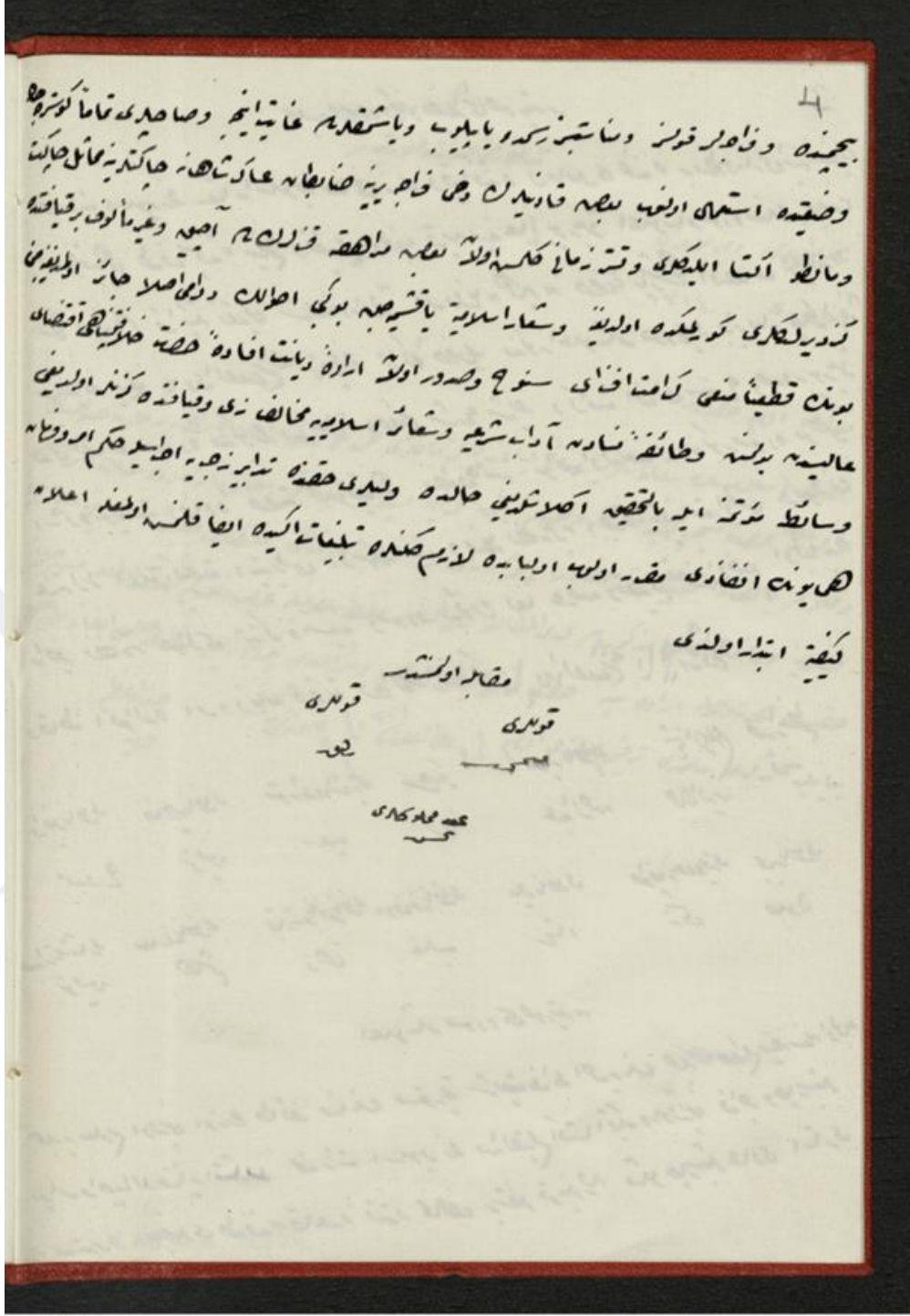
1904 yılına ait bir belgede Müslüman kadınların tesettüre uygun olmayan yaşmak ve feracelerle gezdikleri, yaşmaklarının çok ince olup saçlarının tamamının gözüktüğü, ferace yerine manto giydiklerini, tesettür çağındaki kızların tesettüre uygun olmayan vaziyette gezmelerinin İslam'a uygun olmaması nedeniyle bu durumun kesin bir şekilde engellemesini içeren ilanname yer almıştır.²⁶⁴ 1910 yılına ait bir belgede ise kadınların çarşı ve pazarlarda açık saçık gezdikleri, tesettüre uygun olmayan kıyafetlerle gezmelerinin yasaklanması bildirilmiştir.²⁶⁵

---

²⁶⁴ Müslüman Kadınların tesettürü, İslam kurallarından olması sebebiyle, bir müddet'den beri bazı kadınların bu emre riayet etmedikleri, çarşafın adi entari biçiminde, feracelerin kolsuz ve yaşmakların ince olup saçları gösterdiği, bazı kadınların subayların ceketlerine benzer manto giydikleri ve tesettür zamanı gelmiş kızların bu emre riayet etmediklerinin görülüp, bu durumun engellenmesine dair ilanname için bkz.: BOA, Y.MRZ.d., 11954

²⁶⁵ İslam kadınlarının tesettür emrine riayet etmeleri üzerine yayınlanmış emir için bkz.: BOA,DH.MUİ, 5/8,

.d.11954

Şekil 3.5: Müslüman Kadınların Tesettüre Uygun Olmayan Kıyafetlerle Gezmesi, (1904).

Kaynak; BOA, Y.MRZ.d., 11954.

رقم تهره		رقم تهره		رقم تهره		رقم تهره	
رقم تهره	رقم تهره	رقم تهره	رقم تهره	رقم تهره	رقم تهره	رقم تهره	رقم تهره
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
<p>تعارف علیہ اسلوب و عمارت کتبہ دہندہ اور یہ قاعدہ تشریح بعد سولہ اسلوب طرفہ صمد علیہ اولیٰ کو جو ابیہ المشریح شریف احاطہ معارفہ بولے باور لفظ صمد علیہ مقرب الاول اور یہ شد رضامت نقضہ تشریح و تفسیر اصغر تخریر اور تخریر تخریر اسلوب قاعدہ تشریح صمد علیہ انفا ایہ عیسو و بازار امین صاحب کتبہ و تخریر انفا ایہ زودہ و تخریر و تخریر تفسیر تخریر ایہ تخریر تخریر اور تخریر ایہ ایہ تخریر و تخریر تفسیر و تخریر تخریر تخریر تخریر و تخریر و تخریر تخریر ایہ تخریر</p>							

1.00008.001

Şekil 3.6: Kadınların Çarşı Pazarlarda Açık Gezmeleri, (1910).

Kaynak; BOA, DH.MUI, 5/8.

Zeydan, Türk kadını anlatıldığı son bölümde ev düzeninden bahsetmiştir. Evlerin haremlik selamlık şeklinde düzenlendiğini, çok sayıda erkek ve kadın hizmetçilerin olduğunu bu erkek hizmetçilerin içinde hadımların da yer aldığını belirtmiştir.²⁶⁶ Zeydan gibi, 20. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden seyyahlar da bu duruma değinen yazılar ele almışlardır. Kadın seyyahlar, evlerin harem bölümüne rahatlıkla kabul edildikleri için gözlemlerini seyahatnamelerinde aktarmışlardır. Bu kadın seyyahlardan biri olan Anna Grosser Rilke (1853-1938), gittiği zengin bir evde kendisini harem ağalarının karşılayıp kolundan tutarak yukarıya çıkardıklarını, odada ev sahibesiyle sohbet ederken sürekli cariyelerin kahve ve lokumla servis yaptıklarını anlatmıştır.²⁶⁷ Yine başka bir kadın seyyah olan Ida Preiffer (1797-1858), bir bahçede gördüğü manzarayı anlatırken, kadınların çocuklarıyla çimlerin üzerinde oturduklarını, kadın hizmetçilerin onlara hizmet edip, beraber yemek yediklerini ve ayrıca etraflarında siyahi korumalarının olduğunu söyleyerek gözlemlerini aktarmıştır.²⁶⁸ Bazı erkek seyyahlarda sokakta gördükleri ve yabancı dil bildiğini düşündükleri bazı kadınlarla konuşmaya çalıştıklarını fakat yanlarındaki hadım ağaların buna engel olduklarını ve kendilerine dik dik baktıklarını ifade etmiştir.²⁶⁹

II. Abdülhamid'in zamanına kadar İstanbul'da köle pazarlarının bulunduğunu belirten Zeydan, evlerde bulunan kölelerin cariyelerin çoğunluğunun Kafkasyalı ya da Çerkes olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁰ İstanbul'da fetihten önce var olan köle pazarları, fetihten sonra Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. İlk köle pazarı Haseki'de kurulmuş, daha sonraları Kapalıçarşı civarında yer alan Tavuk Pazarı adı ile bilinen bir bölgede,

---

²⁶⁶ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 114.

²⁶⁷ Eren Tozoğlu, "Batı Seyahatnamelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında (1900-1923) Osmanlı Toplumunda Aile Kültürü ve Eğitimi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü ,2010), 56.

²⁶⁸ Demiray, *Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)*, 269

²⁶⁹ A.g.e, 269-270.

²⁷⁰ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 114-115.

Tophane, Sultanahmet gibi semtlerde hanlarda kurulmuştur.²⁷¹ Siyah köle ticareti Afrika bölgelerinden yapılırken, beyaz köle ticaretleri daha çok Kafkasya bölgesinden yapılmış bu bölgeden Çerkes, Gürcü ve diğer Kafkas topluluklarından köleler getirilmiştir.²⁷² Franz von Werner, Kafkas halklarının çocuklarını kendi isteğiyle İstanbul'a köle olmaları için sattıklarını, köylerinde fakir hayatı yaşamaktansa haremın altın kafeslerinde yaşamalarını tercih ettiklerini söylemiştir.²⁷³

Zeydan'ın bahsettiği köle pazarlarını ziyaret eden seyyahlar var olmuştur. Bunlardan biri olan Ida Preiffer, 1842'de geldiği İstanbul'da bu köle pazarlarından birini ziyaret ederek, kölelerin büyük bir avlu içinde küçük mekanlarda kaldıklarını, beyaz, kahverengi, koyu siyah olmak üzere her renkte köle bulunduğunu ve kıyafetlerinin son derece basit olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁴ 1847'de Sultan Abdülmecid esir pazarlarını yasaklasa da köle ticareti 19. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiş, esircilere ait özel evlerde köle ticareti sürdürülmüştür.²⁷⁵ Bu konuya dair 1878 tarihli bir belgede esir ticaretinin yasaklanmasına rağmen, zenci esir satımının yapıldığına dair haberler olduğu bunun üzerine düzenleme yapıldığını belirten belge yer almıştır.²⁷⁶

---

²⁷¹ Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul da Kölelik", <https://www.academia.edu/37348152/>, [17.06.2023].

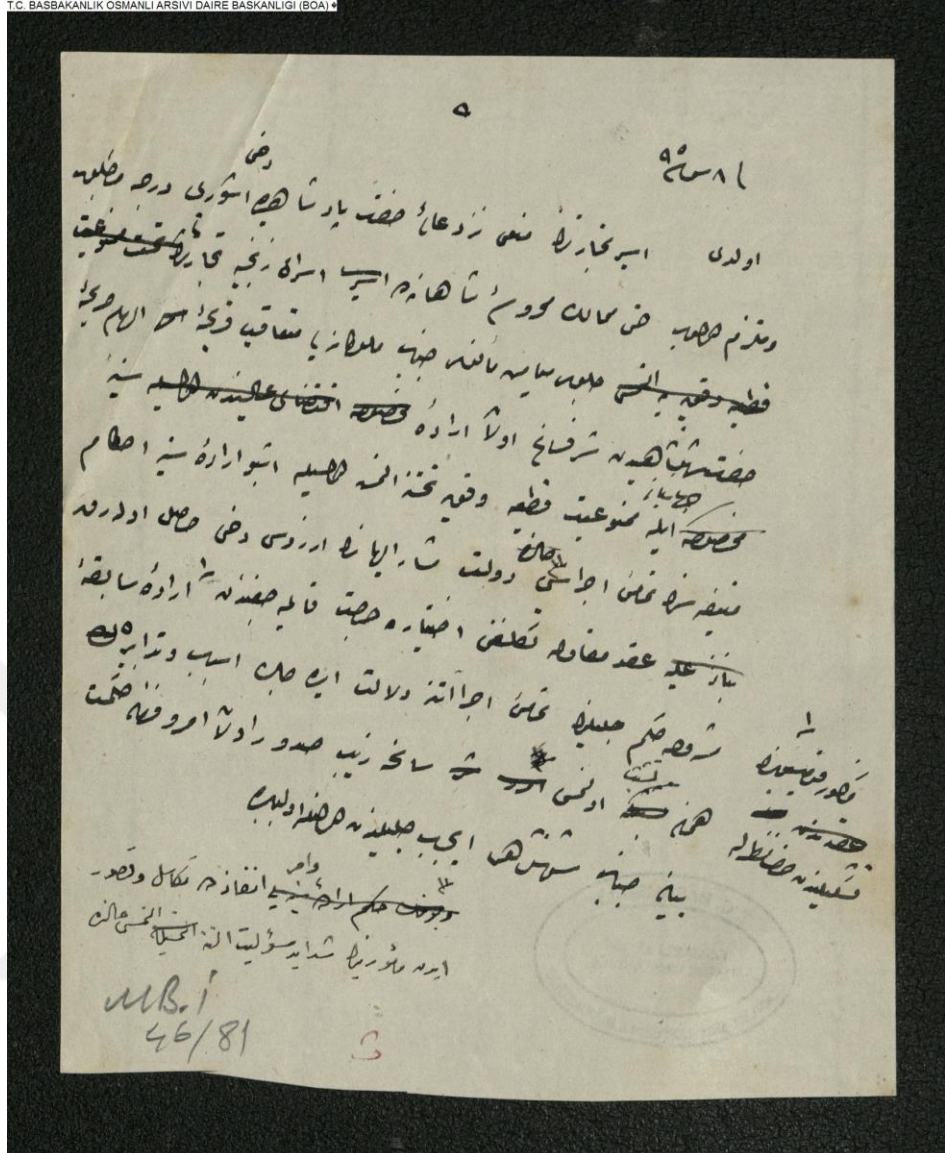
²⁷² Nur Banu Kuzu, "19. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'ne Gelen Çerkes Göçmenlerin Sorunları ve Çerkes Tarım Köleliğinin Çözülüşü", (29 Mayıs İstanbul Üni. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018), 8.

²⁷³ Demiray, *Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)*, 204.

²⁷⁴ A.g.e, 269-270.

²⁷⁵ Yaşar Baş, "İstanbul Esir Hanı". *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi 7th International Turkish Culture Congress Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul Bildiriler IV, Ocak 2012*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını:409,2012): 64.

²⁷⁶ Esir ticaretinin yasaklanmış olmasına rağmen, zenci ticaretinin yapıldığına dair bilgi ve konu ile ilgili düzenleme için bkz.: BOA, MB.İ... 46/81

MB.İ.00046.00081.001

Şekil 3.7: Esir Ticareti'nin Yasaklanmasına Rağmen, Zenci Esir Satımı Yapılması.

Kaynak; BOA, MB.İ... 46/81.

3.4.Yasaklar ve Düzenlemeler

Corci Zeydan bu bölümde devletin ahlak ve sosyal düzen hakkında yaptığı birtakım yasaklar ve düzenlemelerden bahsetmiş ve gözlemlerini aktarmıştır. Yabancıların oturduğu bölgelerde tıpkı Kahire ve İskenderiye’de olduğu gibi hayat kadınlarının dolaştığını belirtmiş, Türk bölgelerinde ise hükümetin ahlakı korumak için gayret gösterdiğini ve ahlakı korumak için sınırlar getirdiğini ifade etmiştir.

Devletin, mesire yerlerinde ya da halka açık yerlerde kadın ve erkeklerin karışık olarak oturmasını engellediğini belirten Zeydan, bu gibi yerlerde haftanın belli günlerinin kadınlara mahsus olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷ Zeydan’ın bahsettiği bu durumla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivinde belgeler yer almıştır. 19.yüzyıla ait bu belgelerden birine göre Üsküdar ve çevrelerindeki mesire yerlerinde kadınların oturduğu yerde erkeklerin girmesi yasak olmasına rağmen bazı erkeklerin kadınların arasından geçtiği, Çubuklu bölgesinde kadınların ve erkeklerin karışık oturduğu, Havuzbaşı denilen bölgede birtakım erkeklerin yukarıda oturup, aşağıda feracesiz bir şekilde salıncakta sallanan kadınları izlediği bilgileri yer alarak bu duruma müdahale edilmesi ve kurallara uyulması ile ilgili bir talimatname yer almıştır.²⁷⁸ Konu ile ilgili başka bir belgede ise kadınların Kağıthane ve diğer mesire yerlerine cuma günü gitmelerinin yasak olduğu bildirilmiştir.²⁷⁹ İstanbul’da 26 yıl kalan, ve II. Abdülhamid döneminde büyüyen İngiliz yazar Dorina L. Neave (1881-1955), mesire yerlerinde kadınlar ve erkeklerin bir araya gelmelerini ve konuşmalarını engellemek için zaptiyelerin sürekli tetikte olduklarını ve bu gibi durumlara fırsat vermediklerini belirtmiştir.²⁸⁰

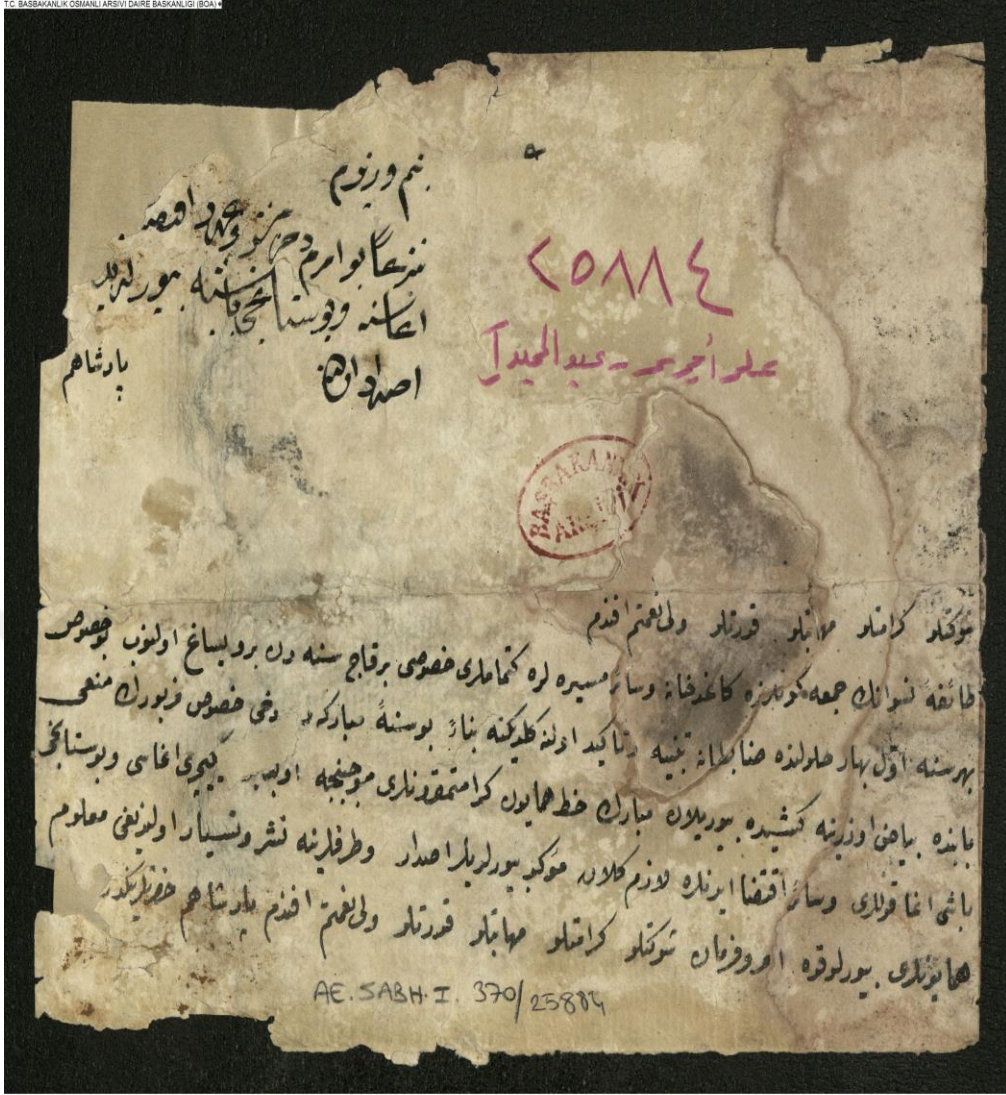
---

²⁷⁷ Zeydan, *İstanbul’a Seyahat*, 115.

²⁷⁸ İstanbul’un çeşitli semtlerinde kadınlar ile erkelerin karışık halde olmamaları, bir takım ahlaki kurallara dikkat edilmesi ile ilgili talimatname için bkz.: BOA, A.} DVN.64/58.

²⁷⁹ Kadınların cuma günü mesire yerlerine gitmemesini bildiren belge için bkz.: BOA, AE.SABH.I.370/25884.

²⁸⁰ Özgü Çilli Kutan, “Tanzimat’tan II. Meşrutiyete İstanbul da Sosyal ve Kültürel Ortam”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,2021), 328.

AE.SABH.I.00370.25884.001

Şekil 3.8: Kadınların Cuma Günü Kağıthane ve Mesire Yerlerine Gitmelerinin Yasak Olduğunu Bildiren Belge.

Kaynak; BOA, AE.SABH.I.370/25884.

İstanbul'da alkol konusuna da değinen Zeydan, alkolün diğer medeni şehirlerinde olduğu gibi İstanbul'da da çok olmasa da yaygın olduğunu belirtmiştir. Fakat alkol kullananların yabancılar olduğunu ve kendi mahallelerinde satış yaptıklarını ifade etmiştir. Türklerin olduğu bölgelerde alkolün olmadığı, lokantalarda, mesire yerlerinde de satışı yapılmadığını belirtmiştir.²⁸¹ Arşiv belgelerinde de Zeydan'ın da

belirttiği gibi içki satışı Gayrimüslimlerin olduğu bölgelerde yapılmış, Müslümanların olduğu mahallelerde ve camiye yakın yerlerde içki satışı yasaklanmıştır.²⁸² Ayrıca belgelerde Türklerin arasında da içki içenlerin olduğu ve haklarında cezai işlem yapıldığı bilgileri yer almıştır.²⁸³

---

²⁸¹ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 116.

²⁸² Yasak olmasına rağmen Siyavuş Paşa Cami çevresinde Müslüman mahallesinde içki satışının ihbar edilmesi ve gereken düzenlemenin yapılmasını bildiren belge için bkz.: BOA, A.} MKT.DV., 70/4.

²⁸³ Kastamonu da müstahdem polis İhsan Efendi'nin gayrı meşru münasebette bulunup, içki içtiği anlaşılması üzerine kaydının silinmesini bildiren belge için bkz.: BOA, DH.EUM.MH., 3/88.

Zeydan, Türklerin kahvehanelere kıraathane dediklerini bundan maksat burada alkol satışı yapılmadığını belirttiklerini söylemiştir. İstanbul'daki kahvehanelerin çoğunluğunun bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴ İstanbul'da ilk kahvehane 1554-1555 yıllarında Tahtakale semtinde Şamlı Şems ve Halepli Hakem adında iki Arap tüccar tarafından açılmıştır.²⁸⁵ Kahvehane sayısı hızla çoğalmış, 17. yüzyılda Kâtip Çelebinin ifadesine göre her sokakta bir kahvehane bulunur olmuştur. Kahvehaneler sadece kahve içilen yer değil, meddah gösterilerinin yapıldığı, kitapların okunduğu ve edebiyat sohbetlerinin yapılıp tartışıldığı yer olmuştur. Kahvehanelere kıraathane denmesi Tanzimat sonrasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde kahvehaneler, müşterilerinin okuması için dergi, gazete bulundurmuş ayrıca kitap satışı da yapmıştır. Seçkin müşteri çekmek isteyen dükkân sahipleri kahvehanelerinin üzerine kıraathane yazan tabelalar asmıştır. Dönemin aydın kimseleri buralarda oturup çeşitli konular hakkında sohbetler gerçekleştirmişlerdir. Özellikle Nuruosmaniye'de Letafet Kıraathanesi, Şehzadebaşı Feyziye Kıraathanesi ve Divan Yolu'nda Arif'in Kıraathanesi, dönemin önde gelen meşhur kıraathaneleri olmuşlardır.²⁸⁶ Bu kıraathaneler, edebi ve siyasi konuşmaların yapılmasının yanı sıra sahne gösterilerinin de yapıldığı mekanlar olmuştur. 1898 yılına ait bir arşiv belgesinde Divan Yolu'nda bulunan Arif'in Kıraathanesi'nde bir oyun gösterisinin yapıldığı kaydedilmiştir.²⁸⁷

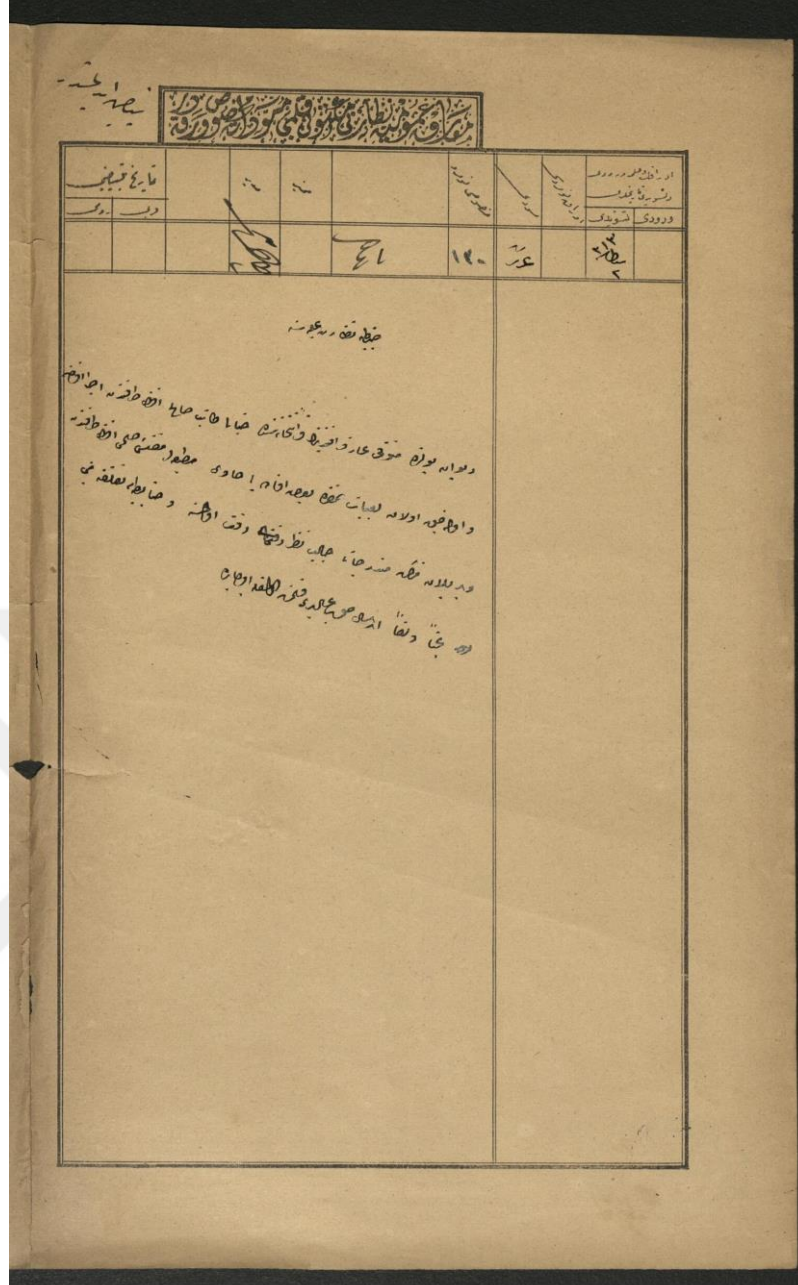
---

²⁸⁴ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 116.

²⁸⁵ Ortaylı, *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 116.

²⁸⁶ Ahmet Yaşar, "Kahvehane", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/4.

²⁸⁷ Divan Yolu'nda müteveffa Arif Efendi'nin kıraathanesinin de Katip Salih Efendi tarafından oynanacak oyun hakkında Zaptiye Nezaretine bilgi verilmesini içeren belge için bkz.: BOA, MF.MKT, 385/65

385.00065.001

Şekil 3.10: Divanyolu'nda Arif'in Kiraathanesin'de Sergilenecek Oyun, (1898).

Kaynak; BOA, MF.MKT, 385/65.

3.5.Türk Ahlakı

İstanbullu Türklerin genel olarak kibar ve edepli oluklarını ifade eden Zeydan, bu güzel ahlakın toplumun tüm kesimlerinde yaygın olduğunu paşa, kâtip, ihtiyar, genç, kayıkçı, gemici kim olursa olsun bu kibarlığın mevcut olduğunu vurgulamıştır. Türklerin yumuşak huylu, zarif konuşan, seslerini yükseltmeyen insanlar olduklarını

belirten Zeydan, ayak işlerinde çalışan işçilerin bile davranışlarının böyle olduğunu belirtmiştir. Normalde başka ülkelerde bu edep ve kibarlığın üst sınıflara has olduğunu ayak işlerinde çalışanların kaba olduklarını ifade ederek İstanbul’da böyle bir ayırım olmadığını herkesin yumuşak huylu ve kibar olduğunu belirtmiştir. Yaşadığı bir olayı bu duruma örnek vererek şu ifadeleri kullanmıştır;

*Sizi bir yere götüren arabacı tarifesine hatta tarifeden aşağısına bile kani olarak problem çıkarmaz. Hatta yol güzergâhında bir arkadaşı veya dostunuza rastlayıp onunla görüşmek için yahut bir şey satın almak için arabayı durdursanız, durma süresi için sizden ek ücret istemez. Aksine yolcu tamahkâr davranarak hakkından az verse yine de kibarlıkla ve hafif bir sesle hakkını ister. İstediklerini elde edemezse susar ve gider.*²⁸⁸

Türkler, yabancı seyyahlar tarafından da genelde yardımsever, hoşgörülü, misafirperver olarak tanımlanmıştır. 1836 yılında İstanbul’da bulunan İngiliz kadın seyyah Julia Pardoe (1806-1862), Zeydan’ın da belirttiği gibi Türklerin sakin yapıda olduğunu, asla küfür kullanmadıklarını ve dövüşmediklerini belirterek, bir Türk’ün coşkusu yüksek sesle değil, sessiz bir şekilde gülümseme ile ifade ettiklerini söylemiştir.²⁸⁹

Türk dostu olarak tanınan H. A. Munro Butler Jonhstone (1837-1908), Türklerin merhamet, dürüstlük ve temizlikte ileri olduklarını söylemiş, ahlak ve erdemde Türklerin Avrupalılarla kıyas edilemeyecek kadar üstün olduklarını belirtmiştir.²⁹⁰

Türklerin büyüklerine olan saygısı da seyyahların ayrıca dikkatini çekmiştir. Bu konu üzerinde Franz Carl Endres (1878-?), Türklerin büyüklerine çok saygılı olduklarını, buldukları yere yaşlı bir insan geldiğinde hürmetle ayağa kalktıklarını, büyüklerin ellerinin öpüldüğünü söylemiş, ayrıca konuşurken sessiz ve mütevazı bir halde

---

²⁸⁸ Zeydan, *İstanbul’a Seyahat*, 116.

²⁸⁹ Bahar Karataş, “İngiliz Kadın Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl İkinci Yarısında Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısı”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon,2023),168.

²⁹⁰ Hüseyin Çelik, “Johnstone, H. A. Munro Butler”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/580.

konuştuklarını belirtmiştir. Fakir veya zengin olsun Türklerin davranışlarında ağırbaşlılık, terbiye ve kibarlık olduğu, selam alırken ve verirken ciddi ve vakur oldukları, ciddi olmayan davranışların hoş görülmediği belirtilmiştir.²⁹¹ 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'u ziyaret eden Avrupalı seyyahlar genel olarak Türkleri, sakin, telaşsız hatta kaygısız olarak tanımlamışlardır.²⁹²

Türklerin ahlakına dair dikkat çekici bir belge de Devlet Arşivleri'nde yer almıştır. Osmanlı Donanmasına ait Ertuğrul Firkateyni, Japonya'ya giderken, Hindistan'ın Bombay şehrine uğramış, Müslüman halkın yoğun ilgisi ile karşılaşmıştır. Osmanlı askerlerinin ahlakı özellikle dikkat çekmiş, Bombay'da yayın yapan *Kasıd-ı Bombay* isimli gazetenin 1889 tarihli nüshasında Osmanlı subay ve askerlerinin güzel ahlak ve terbiyede üstün oldukları belirtilmiştir.²⁹³

---

²⁹¹ Demiray, *Alman Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)*, 183-184.

²⁹² Kutan, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyete İstanbul da Sosyal ve Kültürel Ortam*, 31.

²⁹³ Ali Kaya, vd., *Gök Kubbe Altında Birlikte Yaşamak*, (İstanbul: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), 360-364.

SONUÇ

Çalışmamızda, Corci Zeydan'ın II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden ve İttihat-ı Terakki'nin yönetime geçmesinden sonra ziyaret ettiği İstanbul'u anlatan "*İstanbul'a Seyahat*" kitabı incelenmiştir. II. Abdülhamid'e karşıtlığı ve İttihat Terakki'ye yönelik desteği sebebiyle Abdülhamid döneminde Osmanlı topraklarına girmesi yasaklanan Zeydan'ın²⁹⁴, 1908'de İstanbul'a gelerek, 20. yüzyıl başlarındaki İstanbul'u ve İstanbul toplumunu anlatması bizim için ehemmiyet taşımaktadır. Bu önem doğrultusunda bilhassa İstanbul'daki sosyal hayat hakkında bazı soruların cevapları aranmıştır. Bu araştırma ve incelemeler neticesinde Corci Zeydan'ın İstanbul ve Osmanlı toplumu hakkında sahip olduğu gözlemleri ile farklı dönemlerde İstanbul'a gelen seyyahların gözlemleri, kaynaklarda yer alan bilgiler ve arşiv belgeleri ile kıyaslanmıştır. Yapılan bu kıyaslamalar sayesinde tarihsel vakaların ya da durumların doğruluğu hakkında çıkarımlar elde edilmiştir.

Elde edilen çıkarımlara göre, Corci Zeydan'ın aktardığı bilgilerin bir kısmının doğru olmadığı görülmüş ve bu durum onun tarafsızlığını sorgulatan bir husus olmuştur. Bu duruma örnek olarak tezin ikinci bölümünde, Ayasofya ile bilgi veren Zeydan'ın dindar bir Hristiyan olmamasına rağmen Ayasofya Camii ile ilgili Hristiyan efsanelerine yer vermesi ancak İslam efsanelerinden bahsetmemesi verdiği bilgilerin tarafsızlığını sorgulatması bakımından dikkate değerdir. Bununla birlikte hayran olduğu bazı mimari eserleri II. Abdülhamid yaptırmasına rağmen onun ismine yer vermemesi yine tarafsızlığını sorgulatan bir olgu olmuştur. Bu konu ile ilgili diğer bir örnek ise Zeydan'ın Yıldız Sarayı gezisidir. Yıldız Sarayı'nda gördüğü mekanlar ve objeler hakkında detaylı bilgiler veren Zeydan, II. Abdülhamid hakkında doğruluğu ispatlanmamış bazı rivayetler aktarmıştır. Abdülhamid'e hal' emri verildiği sırada Abdülhamid'in yaşadığı korku ve dehşet sebebi ile sinir krizi geçirdiği, bu krizin üzerine kendisine ilaçlı bir su verildiği gibi ispatlanmamış bilgiler vermiştir. Bununla birlikte Zeydan, Yıldız Sarayına ait köşklere gezdiği esnada köşklere birinde bir zırh gördüğünü ve bu zırhın Abdülhamid'in düşmanlarından korunmak için giydiği zırh olduğunu iddia etmiştir. Zeydan'ın bu iddiası bizzat II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu tarafından kendi yazdığı "*Babam Sultan Abdülhamid*" adlı kitabında

---

²⁹⁴ Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, 22.

yalanlanmıştır. Zeydan'ın verdiği bu bilgilere bakarak, kendisinin İttihat Terakki ile ortak hareket ettiği izlenimi verdiği düşünülebilir.

Tezimizin üçüncü bölümü ise sosyal hayat hakkında olup, tezimizin en kapsamlı bölümü olmuştur. Bu bölümde Zeydan'ın anlattıklarından yola çıkarak, arşiv belgeleri sıkça kullanılmıştır. Bu belgeler ışığında Corci Zeydan'ın verdiği bilgilerin kimisi doğrulanırken, kimisi ispatlanamamıştır. Bununla birlikte bu bölümde Zeydan'ın İstanbul insanı hakkındaki yorumları dikkat çekmekle birlikte Avrupalı seyyahların da Türkler hakkındaki gözlemleri yer almıştır. Zeydan, Türkleri ahlaken oldukça övmüş, bu hususta Avrupalılara nazaran bir eleştiri de bulunmamıştır. Fakat Zeydan'ın en dikkat çekici yorumlarından biri Türk kadını hakkında söyledikleri olmuştur. 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen Avrupalı seyyahlar genel olarak Türk kadınına küçümseyici tavırla ele alarak kafeslere kapatılmış, cahil olarak tanımlarken bir Hristiyan olan Zeydan'da bu tavır görülmemiştir. Diğer seyyahların aksine o Türk kadınının çalışkanlık, bakım ve eğitimde oldukça üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Zeydan, Avrupalı seyyahların Türk kadınına tanımlarken garip gördükleri tesettür ve peçelerini, Doğu topraklarından gelmesi sebebiyle gayet olağan bulmuş ve takdir etmiştir. Zeydan'ın Türk insanın ahlakı ve Türk kadını hakkında olumsuz bir eleştiriye sahip olmaması, asırlarca Osmanlı yönetimi altında yaşayan ve Doğu geleneklerine sahip olan Ürdün topraklarından gelmesi ile açıklanabilir.

Tüm bu veriler ve kıyaslamalar neticesinde ortaya çıkan Corci Zeydan'ın 1909 İstanbul'u birincil kaynaklar ve arşiv bilgileri ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan tezimiz literatürdeki dönemsel bir sosyal tarih boşluğunu doldurmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- “Arife Tahtı”, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/padisahlarin-bayram-merasiminde-kullandigi-arife-tahti-topkapi-sarayinda-sergilenmeye-baslandi/2238902>, [6.05.2023].
- “Aya İrini Kilisesi Müzesi”,
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/aya-rini-kilisesi-muzesi#>, [10.05.2023].
- “Beyazıt Kulesi”,<https://muzeyum.istanbul.edu.tr/tr/content/muzeler/beyazit-kulesi-anit-muzesi>,[25.04.2023].
- “Beyazıt Kulesi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Beyaz%C4%B1t_Kulesi, [25.04.2023].
- "Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu". *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S.14 (2015): 18.
- “Eyüp Sultan Türbesi’ndeki Eserler”, <https://eysam.org/eyup-sultan-turbesindeki-eserler-2/> [23.03.2023].
- “İskender Lahdi”,
<https://www.indyturk.com/node/228161/k%C3%BClt%C3%BCr/devasa-sunaklar-istihbarat%C3%A7%C4%B1-arkeologlarca-%C3%A7al%C4%B1n%C4%B1rken-de-kavga-ediyorduk>, [26.04.2023]
- “Kariye Cami veya Kariye Müzesi Tarihçesi ve Tarihi Dönemleri”,
<https://www.yollardan.com/kariye-muzesi-tarihi-donemleri/> [17.03.2023].
- “Lady Montagu”, <https://www.fikriyat.com/galeri/kultur-sanat/lady-montagu-osmanlidaki-asiyi-batiya-nasil-tanitti/2>, [20.05.2023].
- “Osmanlı da Memurlar Nasıl Yetişirdi?”
<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanli-memurlari-nasil-yetisirdi>, [5.06.2023].
- “Osmanlı da Mücevher Geleneği”,<https://artam.com/makaleler/konular-konuklar/osmanlida-mucevher-gelenegi>,[4.05.2023].

- “Osmanlı’nın İhtişamlı Saltanat Geleneği: Kılıç Alayı”,
<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanlinin-ihtisamli-saltanat-gelenegi-kilic-merasimi/> [22.03.2023].
- “Sultan Abdülhamid’in Hayran Bıraktıran Hayvan Sevgisi”,
<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/sultan-abdulhamidin-hayran-birakan-hayvan-sevgisi/> , [1.04.2023].
- “Sultan Ahmed Camii”, <http://www.fatih.gov.tr/sultan-ahmed-camii>, [10.08.2023].
- “Şale Köşkü”, <https://www.millisaraylar.gov.tr/saray-kosk-ve-kasirlar/yildiz-sale>,
[10.04.2023].
- “Yıldız Sarayı”,<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/yildiz-sarayi#:>, [20.08.2023].
- Ağırbaş, Seda. “Batılı Kadın Seyyahların Anlatımında Osmanlı Kadını”, *Akademik Hassasiyetler The Academic Elegance*, C. 6, S. Sanat Tarihi Özel Sayısı, (2019): 203.
- Akbel, Mustafa. “Osmanlı Başkentinde Kölelerin Durumu ve Azatları: Galata Örneği (1718-1730)”, *Journal of History and Future*, C. 3, S. 1 (2017), 219.
- Akkaya, Mustafa. “Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde Üsküdar”, *Kesit Akademi Dergisi*, C.3, S.11, (2011): 324.
- Aktepe, M. Münir. “Nâdir Şah’ın Osmanlı Padişahı 1. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tâvus Hakkında”, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, S. 28-29, (1974): 116-117.
- Alkan, Necmettin. “Emanuel Karasu ve II. Abdülhamid”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.1, (2010): 186-192.
- Ar, Bilge. “Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü,2013.
- Aslan, Ferhat. “Ayasofya Efsaneleri (Tespit, İncelemeleri)” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Aydın, Hilmi. *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul: İşık Yayınları,2004.

- Aydın, Hilmi. “Topkapı Sarayı Müzesi, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/261.
- Baş, Yaşar. “İstanbul Esir Hanı”. *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi 7th International Turkish Culture Congress Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul Bildiriler IV, Ocak 2012*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012, 64.
- Bayar, Celal. *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş*, 1.bs. İstanbul: Sabah Kitapları, 1997.
- Bayer, Füsun. “Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı (Tanzimattan Meşrutiyete)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kayseri, 2010.
- Bilgin, Bülent. “Yıldız Sarayı,” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013),43/542.
- BOA, MF.MKT, 385/65.
- BOA, A.} MKT.DV., 70/4.
- BOA, AE.SABH.I.370/25884.
- BOA, HR.SFR.04.. 284/41.
- BOA, MB.İ... 46/81.
- BOA, Y.MRZ.d., 11954.
- BOA,DH.MUI, 5/8.
- BOA,TS.MA.E. 1056/30.
- Bozkurt, Semra. “Tarihi Süreç İçerisinde 31 Mart İsyanı ve II. Abdülhamid Algısı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2019.
- Cambaz, Mustafa. <https://www.mustafacambaz.com/> 13.09.2023.
- Can, Selman. “Belgelerle Çırağan Sarayı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü,1997.
- Can, Selman. “Yıldız Cami”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/541.
- Cemal, Server. “Kızlarıma”. *Demet Dergisi*. C.1, (Eylül 1908): 5.

- Cevrioğlu, Mahmut Halef. “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Habsburg Diplomatik İlişkileri ve Osmanlı Diplomasisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir Katip Çelebi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2021.
- Cihan Özsayiner, Zübeyde. “Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonunda Bulunan İlmîye İcazetnamesinin Müzehhebi` Mimar zade Mehmed Ali”, *İstanbul Üniversitesi Yayınevi, Art Sanat, Art-Sanat*, S.17 (2022): 389.
- Çakılcı, Diren. “Sultan II. Abdülhamid’in Hayvan Merakı: Yıldız Sarayı’nda Kuşluk-ı Hümayun Teşkilatı”, *Tarih Dergisi*, C.33, S.2, (2018): 58-59.
- Çelik, Akile, vd. *TBMM Milli Saraylar Dolmabahçe Sarayı*, 2. bs. (Ankara: TBMM Milli Saraylar:2016), 172.
- Çelik, Akile, vd. *TBMM Milli Saraylar, Sultan V. Mehmet Reşat ve Dönemi Fotoğraf Albümü*, 1.bs. Ankara: TBMM Milli Saraylar, 2017.
- Çelik, Mehmet Mazlum. “Sultan Abdülhamid, Hükümetteki En Kritik Adamlarını Gayrimüslimlerden Seçerdi” <https://www.indyturk.com/node/530811/sultan>, [2.06.2023].
- Çelik, Hüseyin “Johnstone, H. A. Munro Butler”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 23/580.
- Çiftsüren, Arzu. “Urdu Dili ile Yazılan Seyahatnamelerde Cuma Selamlığı” *Tarih Dergisi- Turkish Journal of History*, S.73, (2021):122-123.
- Çilli Kutan, Özgü. “Tanzimat’tan II. Meşrutiyete İstanbul’da Sosyal ve Kültürel Ortam”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021.
- Çoruhlu, Tülin. “Tuğ”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/331.
- Demiray, Koray. “Alman Seyyahların Gözünden İstanbul’da Sosyal Kültürel Hayat (1808-1918)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü,2019.
- Dilbaz, Burcu Kutlu. “Müze-i Hümayunda İskender Lahdi”, *Tarih Dergisi*, S, 64 (2016): 9.
- Dönmez, E. Emine Naza. "Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü Çinileri". *Art-Sanat Dergisi*, S.15, (2021): 225.

- Dumanođlu, Süleyman. “Tarihi Ayasofya ve Fethi Konstantiniyye” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019.
- Ekrem, Seda. “Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Kadın Algısı (Demet ve Genç Kadın Dergileri Örneğinde)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Ekşi, Feyzettin. “Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corci Zeydan’ın Romancılığı” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Engül, Serhat. “İstanbul’daki Bizans Kiliseleri”,
<https://istanbulturistrehberi.com/istanbul-bizans-kiliseleri/>, [7.08.2023].
- Erdemir, Halil, vd. *Türkler, C.14*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Erünsal, İsmail E. “Ayasofya Kütüphanesi,” *DİA* 4, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 212-213.
- Gedük, Serkan. “II. Abdülhamid’e Hediye Edilen Saatler”, *VI. Uluslararası Türk Sanatları, Tarihi ve Folkloru Kongresi Bildiri Kitabı Gedik, 12-13-14 Mayıs 2016*, Konya,2016, 799.
- Gedük, Serkan. “Topkapı Sarayı Müzesi Çin Porselenleri Koleksiyonu Üzerinde Yapılmış Osmanlı Onarımları.” *International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage UNIMUSEUM*, C.5, S.2 (2022): 77.
- Göktaş, Dilara. “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kadın Dernekleri ve Basın Bağlamında Toplumda Kadın Konusuna Yaklaşımı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics*, C.6, S.5, (2019): 6-7.
- Göncü, T. Cengiz. “Dolmabahçe Sarayı’nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Gönül, Macide. "Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Padişah Kaftanları". *Türk Etnografya Dergisi* S.60, (1967): 62.
- Güleç, İsmail. “Bir Kadem-i Şerif Öyküsü”,
<https://www.fikriyat.com/yazarlar/ismail-gulec/2020/05/10/bir-kadem-i-serif-oykusu/> / 23.03.2023.

Güleryüz, Naim A. <https://docplayer.biz.tr/48109918-Topkapi-sarayinda-uc-kusak-saray-hekimi-hamon-ailesi.html>, [31.05.2023].

Günergun, Feza ve Sevtap Kadioğlu, “İstanbul Üniversitesi’nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.8, S.1, (2006):140-141.

Hakkı, İsmet. “Kadınlarımız ve Maarif”. *Demet Dergisi*. C,2. (Eylül 1908): 25.

Hangül, Onur. “Fransız Seyahatnamelerine Göre 19.Yüzyılda Osmanlıda Dini Yaşam” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2022.

<http://www.eskiistanbul.net/1830/m-samuelidesin-tatavladaki-ldquosikago-bakkaliye-magazasirdquo-dukkan-ismi-rumcaosmanlicafransizca-ve-ermenice-yazili-tabela-ve-camekani-1910>, [15.09.2023].

<http://www.eskiistanbul.net/308/1910-civarlarinda-istiklal-caddesi-saat-1440>, [15.09.2023].

<http://www.eskiistanbul.net/5650/sadabad>, [15.09.2023].

İkinci, Abdullah. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayasofya”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44095/istanbul-arkeoloji-muzeleri-mudurlugu.html>, [26.04.2023].

İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90614---0044.jpg>, [14.09.2023].

İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90817---0018.jpg>, [14.09.2023].

İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90552---0030.jpg> [13.09.2023].

İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90468---0049.jpg> , [13.09.2023].

İÜNEK, II. Abdülhamid Koleksiyonu,

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-34---0062.jpg>

[13.09.2023].

Kanat, Sedat. “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mabeyn-i Hümayun ve Görevleri”,
Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,
2018.

Karakuyu, Mehmet, vd. “İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür
Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.8, S. 16, (2010):
44.

Karataş, Bahar. “İngiliz Kadın Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl İkinci Yarısında Osmanlı
Devlet ve Toplum Yapısı”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik
Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Kasap, Sevilay. “Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Gayrimüslimlerin İstihdamı:
1839-1876”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üni. Türkiyat
Araştırmaları Enstitüsü, 2021.

Kaya, Ali, vd. *Gök Kubbe Altında Birlikte Yaşamak*, İstanbul: T.C Başbakanlık
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Kaya, Önder. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudi Toplumunun faaliyet
gösterdikleri meslekler, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/104499/osmanli-impatorlugunda-yahudi-toplumunun-faaliyet-gosterdikleri-meslekler> ,
[31.05.2023]

Kaygısız, Ali ve Gülşen Dişli, “Mimar Sinan’ın Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi
Külliyeleri Yapılarında İşlevsel Sistemler: Süleymaniye Külliyesi Örneği”. *The
Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C.11, S.3 (2021):
753.

Kevser Şeker, vd., *Arşiv Belgelerine Göre Kadın*, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri
Genel Müdürlüğü: İstanbul,2015.

Kılınç, Ümit. “Osmanlı Padişah Portrelerine Dair Bir Değerlendirme”, *Milli
Saraylar Dergisi*, S, 20, (2021): 81.

Kırali, Ali Osman. “Corci Zeydan’ın ‘Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşiler” Adlı
Romanının Türkçe Çeviri Metinlerinin Eşdeğerlik Yaklaşımları Açısından

- İncelenmesi'' Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.
- Kırbızlı, Ömer. "Corci Zeydan'ın İslam Medeniyeti Tasavvuru (İslam Medeniyeti Tarihi Kitabı Bağlamında)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Kırmızı, Abdülhamit. "II. Abdülhamid'in Hristiyan Memurları," Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi, İstanbul: *TBMM Milli Saraylar*, 2017.
- Kocaşık, Dilruba. "II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Koçu, Reşat Ekrem. *Topkapu Sarayı*, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960.
- Köksal, Merve. "Saray Tablo Koleksiyonu'nun II. Abdülhamid Döneminde Geliştirilmesinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üni. Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2019.
- Kurtaran, Uğur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences* C.1, S.8, (2011): 61.
- Kuzu, Nur Banu. "19. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'ne Gelen Çerkes Göçmenlerin Sorunları ve Çerkes Tarım Köleliğinin Çözülüşü", Yayınlanmamış Lisans Tezi 29 Mayıs İstanbul Üni. İstanbul, 2018.
- Küçük, Cevdet. "Sultan V. Murad", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/184.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, vd. 500. Yılında Mukaddes Emanetler: Yaşayan Mirasımız. İnsan ve Medeniyet Hareketi 2019. *İstanbul: Bahariye Sanat Atölyeleri*, 2019, 66.
- Küskü, Fırat. "II. Abdülhamid Devrinde Kâğıthane Mesiresi", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, C.5, S.2, (2020): 857-858.
- Meriç, Hayal. "Osmanlı Devleti'nde İlk Müze / Müze-i Hümayûn: Çinili Köşk", *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences Dergisi*, S 3, (2011): 308.

- Mert, Özcan. “Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler”,
<http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-03-mert.pdf> [2.06.2023].
- Niyaz, Halime. “İstanbul Yahudileri: Tarihçe, İnanç, İbadet ve Uygulamalar”,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 2019.
- Olgun, Kemal. “Osmanlı Meclis-i Mebusan Binası Çırağan Sarayı’nın Yanması ve
Yankıları”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 13, (2007):
118.
- Ortaylı, İlber, vd. *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul 19.-20. Yüzyıl*, 1 bs.
İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür Aş. 2020.
- Ortaylı, İlber. *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, İstanbul: Kaynak Yayınları,
2010.
- Ortaylı, İlber. *İstanbul’dan Sayfalar*. 1 bs. İstanbul: Hil Yayın, 1986.
- Osmanoğlu, Ayşe. *Babam Sultan Abdülhamid*, 2 bs. Ankara: Selçuk Yayınları, 1986.
- Osmanoğlu, Şadiye. *Babam ve Saray*, L&M Yayıncılık, 2007.
- Ozan, İbrahim Halil ve Mehmet Salih Arı. “II. Abdülhamid ve İslamcılar; Muhalefet,
Yanlış ve Pişmanlıklar”. *Van İlahiyat Dergisi*, C.8, S.13, (2020), 13-16.
- Öz, Tahsin. “Sultan Ahmed Camii”, *Vakıflar Dergisi*, S.1 (1938): 26.
- Özata, Şerife ve Sevgül Limoncu. “16. ve 20. yy. Arası İstanbul ve Yakın Çevresinde
Meydana Gelen Deprem Sonrası Barınma Uygulamalarının İncelenmesi”.
MegaronJournal.Com, C.9, S.3, (2014): 220-221.
- Özcan, Abdülkadir. “Kılıç Alayı”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022) 25/408.
- Özlü, Nilay. “Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yıldız Sarayı”,
Toplumsal Tarih Dergisi, C.206, S.2 (2011): 11.
- Paşa, Said Halim. *Buhranlarımız*, Tercüman 1001 Temel Eser, C.9: 1974.
- Engin, Vahdettin, “ABD Elçisi Terel’e Göre Ermeni Olayları ve II. Abdülhamid”,
<https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/abd-elcisi-terele-gore-ermeni-olaylari-ve-ii-abdulhamid/> ,[25.05.2023].

- Saka, Rıdvan, “2.Abdülhamid Döneminde Ermeniler”,
https://www.academia.edu/30503909/2_Abd%C3%BClhamid_d%C3%B6neminde_Ermeniler_pdf , s.7-18. [25.05.2023].
- Saris, Mayda. “İlk Portre Çalışmalarını Başlatan Manas Ailesi”,
<https://www.paros.com.tr/Makale/ilk-portre-calismalarini-baslatan-manas-ailesi>, [2.06.2023].
- Dadyan, Saro “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Ermeni İskanları”,
<https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/osmanli-doneminde-istanbulda-ermen-i-iskanlari/>, [23.05.2023].
- Şen, Ziya. “Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Akıbeti”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C,0, S,36 (2014): 48-49.
- Şimşirgil, Ahmet, “406 Yıl Önce Bugün”, <https://www.ahmetsimsirgil.com/406-yil-once-bugun/> [27.10.2023].
- Tozoğlu, Eren. “Batı Seyahatnamelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında (1900-1923) Osmanlı Toplumunda Aile Kültürü ve Eğitimi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Uğurluel, Talha. *Sarayın Kutsalları*, 3 bs. İstanbul: Timaş Yayınları,2015.
- Ürekli, Fatma. “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.8, S. 16, (2010): 112.
- Ürkmez, Naim ve Uğur Akbulut, “Sultan II. Abdülhamid’in Başkâtibi Tahsin Paşa”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C.86, S.306, (2021): 649-650.
- Yağcı, Zübeyde Güneş. “İstanbul da Kölelik”, <https://www.academia.edu/37348152/>, [17.06.2023].
- Yaşar, Ahmet. “Kahvehane”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/4.
- Yavuz Kapucu, Ayşe ve Burak Hamza Eryiğit. “Seyahatnamelerde İstanbul”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, C.54, S.7 (2022): 3645.
- Yücel, Sermin. “Yıldız Hamidiye Camisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü,1998.

Yüksel, Ahmet. “Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18. ve 20.Yüzyıllar)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.16, S.1, (2014), 24-25.

Zeydan, Corci. *İstanbul'a Seyahat (Asitane 1909)*, Hazırlayan: Muhammed Harb, Çeviren: Mustafa Özcan, İstanbul: Ark Kitapları, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Betül Nur Semiz

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları, 2023, İstanbul.

Lisans: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih, 2017, İstanbul.

